

ÚJ FORRÁS 2022.1

Adam Zagajewski versei 3

Györe Balázs: elérhető föld (vers) 10

Kakuk Tamás: A költő megtalált Édene (tanulmány) 11

Faludi Ádám: Macskacápa, macskabagoly, macskajakaj (köszöntő) 17

Pató Attila: Önhatárőrségben (Kovács Lajos műveiről) 19

Komálovics Zoltán: Holmens Kirke (vers) 24

Murányi Sándor Olivér: Medveszőrccspadák (próza) 26

Farkas Arnold Levente: (szorong) (vers) 30

Juhász Tamás: A kérvény (próza) 32

Holczer Dávid versei 37

Fehér Enikő: Zé (próza) 40

Monostori Imre: Egy politikai költészet zsákutcája

(Kónya Lajos szerepei és versei az ötvenes évtizedben) 44

Kosztolányi Tibor: „Mindent neki köszönhetünk”

(Gáll István *Csapda* című regényéről) 51

Reichert Gábor: „Péterek stb.” (Nemzedéki szemléletmód

Gáll István kritikusi gyakorlatában) 57

Macher Péter: Tatabánya város 25 éves jubileuma (tanulmány) 64

Tóth László: Utak, mondatok (széljegyzetek) 70

Patak Márta: A folyónak mennie kell a városból (esszé) 83

Pörcki Zsuzsa: Keresztes Zoltán oroszországi fotográfiáiról (esszé) 89

Federico Díaz-Granados: Alakok gyerekkori tájban (vers) 94

A borítón és a lapzárókon Keresztes Zoltán fotográfiái

E számunk szerzői:

Díaz-Granados, Federico kolumbiai költő (Bogotá), Faludi Ádám költő, író (Tatabánya), Farkas Arnold Levente költő (Pócsmegyer), Fehér Enikő író (Tatabánya), Greskovits Endre fordító (Bp.), Györe Balázs költő, író (Bp.), Holczer Dávid költő (Curgó), James, Marlon író (Minneapolis), Juhász Tamás író (Bp.), Kakuk Tamás költő, író (Tatabánya), Komálovics Zoltán költő, kritikus, szerkesztő (Győr), Kosztolánczy Tibor író, irodalomtörténész (Bp.), Macher Péter levéltáros (Tatabánya), Monostori Imre irodalomtörténész (1945–2021), Murányi Sándor Olivér író (Pócsmegyer), Patak Márta író (Leányfalu), Pató Attila filozófus (Szeged), Pörczi Zsuzsa filozófus (Bp.), Reichert Gábor irodalomtörténész (Tatabánya), Szilágyi Mihály műfordító (Bp.), Tóth László költő, író, fordító (Dunaszerdahely), Zagajewski, Adam költő (1945–2021), Zsille Gábor műfordító (Bp.)

Egy hónapja nem írtam
egyetlen verset sem.
Szerényen éltem, újságot olvasva,
a hatalom rejtélyeiről
és az engedelmesség okáról töprengve.
Néztem a napnyugtát
(bíborszín, tele nyugtalansággal),
hallgattam, hogyan csitul a madárdal
és hogyan hallgat az éj.
Láttam, ahogy a napraforgók lehajtják
fejüket az alkonyban, mintha egy figyelmetlen
hóhér sétálgatna a kertek között.
A párkányon felgyűlt
szeptember édes pora, és gyíkok
rejtőztek a fal hajlataiban.
Hosszú sétákat tettem,
sóvárogva csak egyre:
a villámlásra,
a változásra,
rád.

4 ANTOLÓGIA

Este egy antológiát olvastam.
Az ablakon túl bíborvörös felhők dagadtak.
A véget érő nap eltűnt a múzeumban.

És te – ki vagy?
Nem tudom. Nem tudtam,
vajon boldogságra születtem-e.
Vagy bánatra? Hosszú várakozásra?

Az alkony tiszta levegőjében
egy antológiát olvastam.
Hajdani költők éltek bennem, daloltak.

NEM VOLTAM EBBEN A VERSBEN

5

Én nem voltam ebben a versben,
csak a csillogó, tiszta tócsák,
egy gyík apró szeme, a szél
és hangok egy szájharmonikából,
amely nem az én ajkamhoz tapadt.

6 ZÁSZLÓK

Zászlók, köpenyek, melyekben vándorolnak
a fáradt, álmatlanságtól komor népek,
zászlók, a hősök gyűrött lepedői,
zászlók, ne takarjátok el többé a szemünk,

térjetekek vissza a gyapotmezőkre,
térjetekek vissza Ázsiába.
Nem sejtitek,
hogy közeledik az éj
és a csillagok forgószele,
a gyöngysorok pedig nyugtalanok?

SÉTA KÖZBEN

7

Olykor séta közben, egy mezei úton,
vagy a zöld, magányos erdőben
hangfoszlányokat hallasz, talán hívást;
nem akarsz hinni nekik, felgyorsítod lépteid,
s azok egy percig úgy követnek téged,
ahogy szelíd állatok.

Nem akarsz hinni nekik, de később,
egy forgalmas nagyvárosi utcán
bánod, hogy engedetlen voltál,
és próbálsz felidézni magadban
a szótagokat, a hangokat és a szüneteket.

Azonban már túl késő,
és soha nem tudod meg,
ki énekelt, milyen zenét,
és mi volt benne az üzenet.

8 ŐSZ

Az ősz túl korán érkezik.
Még virágzik a bazsarózsa, a méhek
még építik az eszményi államot,
mikor a mezőkön megcsillannak
az ősz hideg szuronyai, és megszakad
a szél.

Honnan érkezik az ősz, miért rombolja le
az álmokat, a zöld lugasokat, az emlékezetet?
Idegen hatalom lép a csendes erdőbe,
kiárad a gyűlölet, száll a pestis
és a tűzvész füstje, a tatárok rekedt
kiáltozása.

Az ősz letépi a fák leveleit s nevét,
a gyümölcsöket. Az ősz eltörli a nyomokat,
a határokat, eloltja a lámpát, a mécses, a szentelt
gyertyát, a fiatal ősz bíbor ajkával halálos
csókot lehel az élőlényekre, ellopja
az életet.

Árad a gyümölcsök leve és az áldozati vér,
ömlik az olívaolaj és a bor, és folyók lángolnak,
sárga folyók felpuffedt dögökkel,
árad a káromkodás, zúdul a sár, a láva,
a lavina.

Fut a lihegő ősz, és néma
pillantásában kések csillannak.
Lenyesi a nevetet, akár a füvet egy éles
sarló, és nincs könnyörület a tüzében,
a leheletében. Jön a névtelen, a terror, a vörös
hadsereg.

DECEMBERI SZÉL

9

A decemberi szél megöli a reményt,
de ne merészeld begyűjteni
a kéklő tengeri ködöt,
sem a nyári hajnal szelídségét.

Ki hiszi, hogy még léteznek
láthatatlan, könnyű szigetek
és a szikrázó napfény
foltjai a parkettán?

Az álom szakadt ruhában jár
és alamizsnáért könyörög,
s az emlékezet, mint Stuart Mária,
kihuny a börtöncellában.

Zsille Gábor fordításai

10 Györe Balázs

elérhető föld

Győri Lászlónak

amiről úgy tűnt
hogy elérhetetlen
elérhető lett

„Az volt a jó az ifjúságban,
hogy nem tudtam, ez az ifjúság.”
(Bella István)

Kakuk Tamás 11

A KÖLTŐ MEGTALÁLT ÉDENE*

Győri László neve nemzedékének, a *Kilenceknek* emblematikus antológiájában, az *Elérhetetlen földben* (1968) vált igazán ismertté, noha munkáinak első gyűjteménye, egy évvel korábban már napvilágot látott a Magvető Kiadó Új Termés sorozatában. Az *Ez a vers eladó* címmel megjelent kötetében fiatalos akarattal jelöli ki helyét és feladatát „Én a földön nagyokat taszítván/ kalimpálok Hamletül a sziklán.” (*Bebocsátó*). A mottónak választott idézet költőjével, *Bella Istvánnal* való barátsága meghatározó volt egyetemi éveiben, Győri másokkal együtt ott bábáskodott az ELTE bölcsészkarának nagy politikai és irodalmi vihart kavart folyóiratának, a *Tiszta szívvel*-nek szerkesztésénél, kiadásánál. Az *Ez a vers eladó* költőjének ígéretes pályakezdését elbizonytalanította a párt napilapjában, a *Népszabadságban*, *Vas István* indulatos kritikája, a *Négy indulás*. A salgótarjáni, kaposvári, tatabányai könyvtároskodással járó elszigeletődés érzése mellett, talán ez is indokolta, hogy a tizenkét évvel későbbi második kötetében, a *Tekintetben*, Győri a hosszú és keserves esztendőik tisztítótűzének tapasztalatait adta közre: „Minden megírt és minden megíratlan/csak újabb szenvedés, verejtekezés,/ örök gond, hogy mi lesz vele majdan, holnap, holnapután vele is mire mész./ Mi lesz ezekkel a befogott sorokkal?” (*Kis elégia*) Az ezt követő *Lapuskúszás* három versciklusában nyomasztó légáramként suhan végig az ötvenes évek falusi gyermekkora: „Piros vadszőlőlevelek/ besúgószégyenvörösek,/ hajtják a falra fülüket”, amelyek végsőkéig fokozzák a kiszolgáltatottság érzetét, „a szemerkélő esőben,/ falhoz tapadva, merően,/ hűlnek óriási csöndben.” Ez a szorongató bizonytalanság még megfoghatóbb az édesapja alakját idéző, az ötvenes évek irracionális világának gyorsfényképét nyújtó *Királyszárnyban*: „Ismerek egy embert./ A sakkozó kulák./ Leszörta bábúját./ Szárnyakra cserélte./ Galambja fára ül.”

Más műfajú, de elválaszthatatlanul ehhez a költői világhoz tartozó a gyermekkor mindennapjainak, az orosházi emlékképek cserepeiből homogén egészévé összeillesztett prózai szövegek gyűjteménye: *A kései éden*. A régmúlt történetek már letisztultak, megszabadultak homályos tükreiktől, az idő távlata meghozta a szerzőnek, a tisztánlátás és a bölcs belenyugvás képességét. Kirakós játékként illeszkednek egymáshoz a memóriából előhívott képek, feketék-fehérek, színesek, melyek zárídeje más és más árnyalatokkal mutatja

a kisváros emberi viszonyrendszerét, amit áthat a múlt század ötvenes éveinek félelmetes politikai levegője. A könnyörtelen megbélyegezettséggel járó kiszolgáltatottság. A gyermeki lélek számára irányt adó családi erőter centrumában a paraszti léthez köthető feladatok állnak, melyek időtartama 12 nem a városi ember gyári műszakjának, hivatali idejének órájához igazodik. Hanem az évszakok időjárásának függvényében, a napkelte és napnyugta közötti folyamatos munkavégzéshez, mert a föld megköveteli a magáét, az ember erejét és idejét. „A falusi ki gyerekkorától dolgozott. Legeltetett, udvart söpört, avart gereblyézett, gyümölcsöt szedett, állatokat etetett. Noha az efféléket nem is számították igazából a komolyak közé. A munka kint a földön kezdődött.” *A kései éden* megírt élethelyzeteiből következik a mű időrendisége, de a képzelet szabadsága ott bujkál a történetekben, erős érzelmi többlettel teremti meg az önmagukban is megálló írásművek kohézióját. Az otthonos derű és ironia nem gyengíti, hanem erősebbé teszi a szöveget, és hozzájárul ahhoz, hogy az orosházi kisgyermek sorsában a magunk életének tünékeny gyerekevei is felidéződjenek. A könyv erénye, hogy nem festi szebbre a múltat, hanem a való életből fakadó ambivalens formában látja-láttatja a szülő-gyermek kapcsolatát, a házastársi köteléküket erősítő és gyengítő szálakat. Az évek múlása és tapasztalata, a paraszti léttől való szabadulás hozadékaként megélt másik életforma készítette a szerzőt, hogy szembenézzen azzal, aki volt egykoron, és azokkal, akik voltak egykoron.

Költői létezésének mérlegét válogatott versgyűjteménye adja, *A szó árnyéka*, melynek vezérverse az *Éveim enyve*, a vers részlete pontos rajza annak az alkotói attitűdnek, ami Győri László sajátja:

*Nem kell dicsőség, ne jussak előrébb,
adjam a javát magamnak.
Dolgozom, élek, műben elomlik a vétek,
amely napról napra szaggat.*

*Ahogy a részem, úgy élek egészen,
tetőtől talpig nyugodtan.
Ír, aki írhat, nem sért a papírlap,
de a szó árnyéka bosszant.*

*Annyi, amennyi, minek megrezzenni,
hogyha újabb év ül mellém?
Az idő balján, ha így folytathatnám,
életem is megérhetném.*

A gyermekkor fénytörései az idő múlásával sem halványulnak, erősödnek inkább, de valahogy lágyabbak lesznek, mint a nyárvégi alkonyatok. Ezt a megállapítást igaznak érezzük Győri László esetében is, akinek eddigi életművében lépten-nyomon felbukkannak az orosházi évek hangulati, tárgyi emlékei, melyekhez mágnesként tapadnak a megszületett művek. Ez a jelenség nem csak konkrét versekben, prózai szövegekben érhető tetten, hanem Győri egész alkotói attitűdjében. Az általa használt költői nyelvben, amely nem tud, pontosabban szólva, nem is akar elszakadni a vidéki lét attribútumaitól és metaforáitól. Mindattól az erős életanyagtól, amit a költő visz, cipel, vonszol magával a múlt évtizedek alatt. Bizonyára voltak olyan élet- és alkotói periódusai, amikor szívesen vagy szorongással, de ott felejtette volna úticsomagját valahol, mint egy megfáradt utazó legnehezebb bőröndjét az éjszakai vasúti pályaudvaron. Mégsem tette, mert e pakk nélkül nem biztos, hogy az a költő lett volna, aki ennek a világnak nyelvezetét úgy tudja megőrizni, hogy nem skatulyázható be népies költőnek, ha egyáltalán elfogadjuk, hogy létezik ilyen meghatározás az irodalmi mezőben.

Győri mély gondolatisággal kristályosította ki ezt a költői nyelvet, amelybe beleszőődtek művészi, értelmiségi létezésének hangsúlyai, így lett ez a nyelvezet elidegeníthetetlenül az övé. Szelíd pontosságában, keménységében és iróniájában úgy találja meg önzonosságát, hogy olvasója is magára ismerhet: „mit látok, ha nézek, mit ha fölpillantok, / csak tejjé istenül Héra tőgyű barmot, / ...a kapun kidőlnek, s ballagnak lassan ki a legelőre, / az idő keskenyül, alig férnek már ki rajta, újat kellene szabni, de nincs, aki leszabja. / korhadó tetején merengek lovagló ülésben, / kifelé? befelé? és most van-e vagy régen? / kizuhan a kapu, lassan kidönti alólam / az, aki csukta, az, aki voltam, hogyha voltam.” (*A kapu*) Ez a költészet a valóság megfogható képeiből teljeseedik ki a *Fordított pohár* című kötetében is, miközben filozofikus világlátásával megteremti a versek saját univerzumát. Ennek fontos eleme a már érzékeltetett szikár paraszti létben eltöltött gyermek- és ifjúkor felidézése. Kötete naplóként is olvasható, tetten érhetőek benne a hétköznapi tennivalók gondosan regisztrált lenyomatai úgy, hogy a versek filozofikus látásmódjukkal elemelkednek tárgyuktól: „Azt a régi vasalást, / Mikor anyám keze járt / A vásznon, a lepedőn, / Túl téren, az időn. / Ha vasalok, ő vasal, / Csakhogy meghalt, itt a baj, / Az a gond, a sír alatt / Szítja már a parazsat.” (*Vasalás*) A szavak egymásra rétegződése rejti el az érzékeny megközelítéseket, melyek tárgyiasultságukban az egyetlen, örök vers megírása felé mutatnak. Győri László is azon költők közé tartozik, aki nem tekinti érinthetetlen monumenteknek műveit, nem bízza csak az időre, esetenként maga is újraalakítja a verseket, hogy így adjon teljesebb értelmezési formát.

Erről így beszél egy interjúban: „Egy írószövetségi esten Tarján Tamás megjegyezte – Ha jellemezni akarnám Győri Lászlót, az mondanám: *az átíró költő*. – Figyelemmel kísért, észrevette, hogy nem kevés versem új meg új változatban ismét megjelenik. Teljesen természetesnek tartom, hogy előveszem a régieket, és ha tudok, javítok rajtuk. Nem tartják költőhöz méltónak, mert a költőséghez az is hozzátartozik, hogy a költő afféle fenomén, akiből árad a vers, nem gyötrődik, nem kínlódik vele, egyetlen pillanat alatt elkészül, csak le kell írnia. Költők után nagyon ritkán marad fogalmazvány, gondosan széttépik, eltüntetik.”

Győri László költészete az évtizedek sodrában még inkább letisztult, csiszolódott, de a versek megőrizték nélkülözhetetlen érdekességüket, hogy a ráismerés fájdalmával és örömeivel egyszerre sebezzenek és gyógyítsanak. Verszárványokban őrizi a falusi gyermekeknek kötelező munka, az aratás forróságában délibábként jelen lévő, de nagyon is valós élet családi terhét: „*Estig, estig, estig, örökre napestig. / Rekkenő, hév napon. / És a szöttes egyszerre kifeslik, / a hús hold fénybe von. / 'Ezt kerestem, az utolsó szálát!' - / hallom apám szavát. / Mit arattunk? Hulló gabonánkat, / hogy éljünk legalább.*” (Az utolsó szál) A versszövegekben a klasszikusokat előhívó stílusok érvényesülnek, ahogy maga is beszél erről: „a nyugatosok vagy az Újhold-nemzedék hangvételéhez igazodom, illetve Illyés költői nyelvét érzem még mindig, ifjúkorom óta példának.” Lírai világa az élet kis jeleneteiből építkezik, ezekből születnek meg azok a kesernyés, metafizikus megközelítések, melyekben a költői szubjektum a „cseppben a tenger” metaforájában lesz egyre teljesebb. A leírt szavak az évtizedek haladtával súlyosabbak lesznek, de megőrzik játékoságukat és hitüket, hogy a versekben nem csak a költő, de olvasójuk is otthonra találjon: „A hó elolvad, a tájat az idő messzire sodorja, / s fölkel a jel, a nagy nap, a forma, a forma, / elhalványul, ami volt, új képet fest az ecset, / de megtette jóslatul, amit csak megtehetett.” (Egy Segantini-képre) Az elégikus hangvétel nem pusztán az idő múlásának következménye, hanem a Győri költői megszólalásaiban mindig is jelenlévő távolságtartó szemérmesség. A maszk mögött azonban ott rejlik az íráshoz nélkülözhetetlen őszinteség keménysége: „Magamhoz mégis van közöm, / lehet, hogy mégis más vagyok: / gyűlölök, szeretek, olvadok, / s jóvá vés majd ötvösöm.” (Azonosság) A lírai művek az anyanyelv, a költői mesterség magabiztos birtoklásával születnek, egységes világképet rajzolnak olvasójuknak. Kiemelt szerepe van ebben a nógrádi zsákfalu csöndjében lejegyzett, a természeti jelenségek megfigyeléséből eredeztethető verseknek: „Isten megteremti, / mert jó, a madarait / köti, nem ereszti, / őrzőjük egyre nekik. / ...Etetgetem őket, / minden mag új haladék, / a látványért főleg, / nem értük, önmagamért.” (Gondviselés)

Győri László költői és prózai munkásságából, az életmű markáns darabjaiból érezhetjük, hogy a szerzőtől nem idegen a szelíd, de olykor maró

írónia, ennek a nézőpontnak a fénytörésben ábrázolja az adott helyzeteket, történeteket. A *káder* című regény hőseit a káderpolitika abszurditása repítette a bányából a zöldségkereskedelmi vállalat személyzeti vezetőjének székébe. A mindenható párt által teremtett groteszk helyzet, mintegy természetes következménye volt annak a történelmi korszaknak, aminek érzékeltetésére álljon itt néhány mondat a regény bevezetőjéből. 15

„Annak rendje-módja szerint 1950-ben Magyarországon fölvirradt a nagy idők hajnala. A szovjet-magyar nép demokratikus monarchia két esztendeje egyesítette a két pártot, a szociáldemokratát meg a kommunistát, az ország fölött immár egyetlen párt, a Magyar Dolgozók Pártja virrasztott a magyar nép gondjain tűnődve; úgy forgolódott a szalmazsákos ágyon, hogy kilenc millió ember lélegzet- visszafojtva találgatta, hogy a párt vajon most éppen melyik oldalára fordul.” A Béres József nevet viselő hős szorgalmas körmöléssel papírra vetett napló-dokumentuma az író fantáziájának csak a trambulinja, mert Győri fikciós regényt írt, amely megteremti a mű saját könnyednek ható, néhol nevetséges, máskor fájdalmas külön valóságát. Ezt a két jelzőt tovább árnyalhatjuk, finomíthatjuk, hiszen érintkeznek, összefolynak, sötétebb, világosabb színekkel festik meg az ötvenes évek Magyarországot. Benne Szórványos bányásztelepülés mindennapjait, amelyet átjár, befolyásol a folyamatosan ellenségképet generáló, a minden legyőzni és a „múltat végképp eltörölni” akaró politikai hatalom akarata.

Legutóbbi kötete, az *Éjszakai híd*, hangulatát idézzük meg a címadó vers néhány sorával: „Mentél-e már egy éjszakai hídon, /mikor a híd egészen néptelen,/ és elfog a bágyadt félelem,/ hogy itthon vagy, de nem vagy mégse/ itthon.” Költői világa továbbra is kis életképekből építkezik, mégis erős metafizikai tartalmat hordoz: „A vén diófa mind merészebb./ Hirtelen sűrű, szapora/ barkákat tolt ágaira, hogy megkísértse az Egészet”. A költő a *Májusi fagy*ban plasztikus leírását adja a hideg pusztításának, és felteszi az örök körforgás kérdését: „Lesz-e jövőre hajnala/ olyan, ennél mely derűsebb?” Melyre nincs válasz, csak újabb kérdés: „Hol volt, hol nem volt, elenyészett/ szénné vált a galaktika/ megannyi forró csillaga./ De hát magamról mit meséljek?” Mit láthat még Győri László az éjszaka hídján? „Munkál az otthon, család, vacsora,/és itt az éjfél örök vicsora,/ szélesre húzott szájjal kinevet:/ – Én vagyok az éjfél, és te ki vagy?” A versek gondolati rétegződése így jut el egyre nagyobb mélységekbe, már nem „tükör által homályosan”, hanem „szemtől szembe” látja magát. „Mert elindulok életembe vissza./ Lépésenként odáig érkezem:/ az ösztönösbe, a nem tudatosba, / [...] és itt vagyok a mélyben már ideleenn,/ ahonnan lejjebb útját sose rója,/ ki idáig ért végérvényesen.” Győri László a szonett fejelemzettségébe szorítja *Vissza*(utazását), utolsó két sorban

József Attila szellemisége is felsejlik: „A szabadságban, noha tudtam róla,/ több volt az ösztön, mint az értelem.” Érzésem szerint Győri nemzedékétől, nem csak az irodalomban, elválaszthatatlan a József Attila-i előkép, Győri László az a költő, aki megkülönböztetett módon hisz a vers erejében
16 és a kimondott, leírt szavak tisztaságában.

* Az itt közölt írás a Parnasszus 2019/1-es számában megjelent azonos című esszé kibővített, átdolgozott változata.

Felhasznált irodalom: Tiszta szívvel, Bp., ELTE, 1964.; Győri László: Ez a vers eladó, Bp., Magvető 1968.; Bella István: Az ifjúság múzeuma, Bp., Magvető, 1969.; Elérhetetlen föld, Bp., Írószövetség KISZ- Szervezet, 1969.; Vas István: Tengerek nélkül, Bp., Szépirodalmi, 1978. ; Győri László: Tekintet, Bp. Magvető, 1980.; Győri László: Laposkúszás, Bp., Magvető, 1984.; Kakuk Tamás: Hamlettől Hamletig, Új Forrás, 1984/6.; Győri László: A megtalált Éden, Bp., Noran, 2005. ; A szó árnyéka, Bp., Kalligram, 2009.; Győri László: Fordított pohár, Bp., Napkút, 2016.; Kakuk Tamás: A valóság megfogható képei, Új Forrás, 2017/6. ; „Hiányzik a higgadt hang”. Simon Adri beszélgetése Győri Lászlóval, Parnasszus, 2019/1.; Kakuk Tamás: A költő megtalált Édene, Parnasszus, 2019/1.; Győri László: A káder, Bp., Orpheusz, 2019.; Kakuk Tamás: A munkáskáder regénye, Új Forrás, 2020/1.; Győri László: Az éjszakai híd, Bp., Napkút, 2020.; Kakuk Tamás: Az éjszaka hídján, arttimes.hu, 2020.

Győri László művei: Ez a vers eladó (versek, 1968); Elérhetetlen föld (versantológia résztvevője, 1969) Verselemzések bibliográfiája (1977); Tekintet (versek, 1980); Nomád katona. Magyar írók elbeszélései cigányokról. (válogatás és szerkesztés, 1980); Laposkúszás (versek, 1984); Szépen magyarul, szépen emberül. Nyelvművelési cikkek gyűjteménye. (válogatás, 1986); A legfényesebb csillag. Fiatal győri költők antológiája (válogatás, összeállítás, 1989); Skandalum (versek, 1995); Kutyafoci (gyermekversek, 1996); Bizonyos értelemben (versek, 2002); A kései Éden (elbeszélések, 2005); Piros a vér a pesti utcán. Az 1956-os forradalom versei és gúnyiratai. (gyűjtés, összeállítás, 2006); A rabbiánus kecsketartó (elbeszélések, 2009); A szó árnyéka (versek, 2010); A rabbiánus kecsketartó (elbeszélések; 2011); A tisztaság akarása (versek, 2012); Fordított pohár (versek, 2016); A káder (regény, 2019); Éjszakai híd (versek, 2020)

Na, Jézus Herceg, hogy is van ez?

Mi van a *véred kiontott harmatával* és az irgalommal? Miközben az évek tényleg szálltak, mint a percek és figyeltünk rád, hogy te miként és mikor áldozod fel értünk magad? Szerencsénkre hamar kiderült, hogy csak egy átlagos komédiás vagy. Amolyan vásári népszórakoztató a le-tűnt időkből. Egy szavadat nem kell komolyan venni, egyetlen mozdulatodra felesleges figyelni, ok-lanság még legyinteni is rád. Mert az évek mindenképpen szálltak és szállnak, mint a percek, hiábavalóság ennek ellenkezőjét állítani, remélni pedig még kevésbé. Jézus Herceg.

Faludi Ádám 17

MACSKACÁPA, MACSKABAGOLY, MACSKAJAJ

Nem is szeretnék mást mondani, se cselekedni, csak ülök egy kopott körhintán a búcsúban és lakkozott lovacskáim nyakáról lepattintok egy hullani kész lakkdarabot. Tényleg csak a verkit lehet visszafelé forgatni, a dallamot nem. A körhinta a bánhidai búcsúban van (vagy Bánhidai Búcsúban), azaz volt az imént megjelenített formája. Talán. Csak nézek visszafelé, megfeszítem a csúzlímat és felveszek a földről néhány kék evezőtollat ebben a képben. És veszek egy madárnyelvet is, szájpaddásomra feszítem és új idők új dalait dalolom vele. Mert a madárnyelv apró celofándarabkája csodás dolgokra képes és a Bánhidai Búcsúban madárnyelv is kapható. És miért járok itt? Miért is nem költöztem a világ egy másik tájára ennyi remek és ajánlkozó év alatt? A választ ne keresse senki, én már megtaláltam. Talán a céllövöldésnél a ponyva előtti porban. Vagy máshol. Kék madártoll. És persze nem csak megtaláltam, hanem jól el is rejtettem még magam elől is. Macskabagoly, macskacápa, macskajaj és a nem használt csúzli. Néztünk nagyot, hogy nézd csak; *kék madártoll!*

Győri László nyolcvan éves.

Győri László a költő, a társ, a barát nyolcvan éves. Amikor rólam beszélek, valójában róla beszélek. Ez a szikár, szívós legény nyolcvan éves? Nemrég, 1970 táján, amikor abban a szép Turul moziban megláttam néhány sorral előtttem, még nem tudhattam, hogy kattant az a bilincs, aminél jobbat és szebb bilincset nem kívánhat az ember se magának, se másnak.

Edit Piaf elénekli mindezt. Nem bánok semmit, énekli Edit Piaf. Aztán a könyvtári összejövetelek a világmegváltó költőknek, jelölteknek és jelöletleneknek. A kezdetleges sokszorosítással készült kiadvány, a Műhely. Többeknek első megjelenése, publikációs fóruma. Nem sorolom. Inkább kéretlenül, de sokak nevében megköszönöm.

Jézus Herceg balról be, céloz és lő egy *négerbabát* a búcsúban. Azt a barna, kakaószínű műanyagot, amelyikből mindegyikünknek volt másnap a táskájában legalább egy darab biztosan. Nem bánok semmit, kíséri zibongva a bokorlakó verébcapat is, amíg a bódék és sátrak között bóklászom. És a

18 bokorlakók, bozótharcosok, babák, mennyek és mélyek léteznek ma is. Macskabagoly, macskacápa, macskajaj.

Nehezen hiszem el a nyolcvan évet. De boldog vagyok, hogy ezt megtehettem.

Jézus Herceg se gondolna mást, kurjongatja az égieknek a körhintán veled utazó barátod Faludi Ádám.

„Hát ez meg mi a jószagú szent sebesvonat?” – gondolta Kovács Lajos, amint kinyitotta a postaládát, talán meglepetésében ki is csúszott a száján, de azt már tényleg csak hozzágondolta, hogy „már talán magamat idézem”. Akárhogy is, négy testes, ánégyes méretű borítékot talált beszuszakolva a könnyebb küldeményekre méretezett, noha viszonylag tágas postaládába, amelyre még az is rá volt ragasztva, hogy „Vigyázz, a kutya lop! Ajtót becsukni!” Noha a

Pató Attila 19

ÖNHATÁRŐRSÉGBEN

Kovács Lajos műveiről*

könnyű cellux az egyik oldalon már egyáltalán nem ragasztott, ezért a cédula féloldalasan fityegett. Ezt is majd vissza kellene ragasztani, gondolta Kovács Lajos, és még az is eszébe jutott, hogy ismét csak magát idézi, hiszen a minap már észrevette az apró kozmetikai hibát. Mennyi gond van a világban, és akkor még ez a cunami is. Kisebb csoda, hogy nem feszítette szét a postaláda ajtaját. De mi lehet ez a rengeteg küldemény? Nyilván kiadványok, az egyik kissé nagyobb a többinél. Nem volt persze szokatlan a családban, hogy a reklámanyagok özöne, a megrendelt folyóiratok és megrendeletlen termékismertetőik, a ritkább levelek és a még ritkább üdvözetek mellett kiadványok is érkeztek, elvégre mégiscsak tanárok lakják a házat. De hogy rögtön négy kiadvány egyszerre, és négy testes boríték egy feladótól – ez bizony rendkívüli eseménynek számít. Mindegyikre azonos kéz írta a címzettet, márpedig mindez a pakk, ahogy néha szerette mondani, bizony az ő nevére szólt, ami rögtön felébresztette a kíváncsiságát. És aztán nyomban felkeltette az örömét is, elég volt egy pillantás a feladóra, mert mindez egy barátjától érkezett – ami tovább növelte a csoda értékét. Majd elég volt kinyitnia találomra az egyik borítékot, már odabenn, az íróasztalán a négy küldemény, mintegy biztosítva, hogy ez az ő privát szférájának a kiváltsága – és minden világossá vált. Egy néhány éve, súlyos betegségben elhunyt barátjuknak a munkássága, súlyos öröksége feküdt előtte. Nem először érezte, mint már oly sokszor, amikor egy értékes személyiség – különösen, ha ismerős vagy barát – távozott kényszerűen az élők és alkotók sorából, az igazságtalanságot. Miért éppen Ő? Nem lenne igazságosabb, ha fordítva volna mindez? Ha Ő nyitná a postaláda ajtaját? De talán nincs a sorsban sem igazságosság, sem igazságtalanság – csak a fájdalom, ami súlyos lépteinek nyomában marad, mint eső után a sár.

Bizony, Kovács Lajos halála után összegyűjtött és kiadott írásainak kötetei és egy emlékkötet érkezett a postán, ráadásul mindezek szerkesztője, közös barátjuk jóvoltából, akihez hármójuk egyetlen, de életre szóló közös élménye fűződik. Valóban, a dorogi tanár-író barátunkat, akit mindig Kovács

Lajosként emlegettünk, Bombitz Attilával együtt ismertem meg Szegeden, az egyik legendás (de melyik nem volt az?) Kincskereső-táborban, ha nem csal az egyre megbízhatatlan emlékezetem, 1989 ragyogó, napsütéses hetével megáldott nyarán (de melyik nyár nem volt a Tisza partján ragyogó napsütéssel megáldva?). Csodálatos kis társaság volt valóban, noha 20 én csak a kötelező hospitációs gyakorlat (vagy hogyan is hívták?) keretében kerültem oda. Későbbi feleségem adta a tippet (irodalom szakos volt, én *csak* történelem és angol szakos diák), hogy tábori felügyelő tanárnak jelentkezzünk, és amikor megtudta, hogy az egyébként szegedinek számító Baka István és Simai Mihály mellett Kovács Lajos is a vezető tanárok között lesz – emlékszem –, gyönyörrel vegyes csodálkozással csapta össze a kezét: Hát ő írta a *Nyolcadikba járni áprilisi tréfát!* Én nagyarcú bölcsészként éppen Thomas Mann *Doktor Faustus*ával birkóztam a táborban, viszont a tábor spirituális vezetői azzal látták kompenzálni negyedéves öntudatomat (mindazonáltal műveltségem tátongó foltjait becsületesen igyekeztem bestopponni), hogy beosztottak a reggeli (nyilván hajnali fél nyolcas!) ébresztő tornák felelősének. Hát igen, *mens sana in corpore sano*, a szellem mellett a testre is gondolni kell valakinek, tűnődtem kényszerű szerepemben, amint a hosszú éjszakák után ébredve diktáltam a tempót az álom-hajadonok hajladozásaihoz a középiskolai kollégium kézi- és kosárlabdázásra kijelölt betonplaccán, amely már ekkor forrósodni kezdett mezítelen lábunk alatt.

A szegedi kincskereső-kalandokat követően kézfogások láncolatában tartottuk a kapcsolatot – és az immár beválthatatlan ígéretemmel, hogy meglátogatom Dorogon. Posztumusz kötetét most lapozgatva, olvasgatva a verseket és a legkülönfélébb műfajokban írt prózai írásokat, drámai műveket, bizonyára nem egyedül érzem a kérdőjelet lebegni fölöttünk – vajon hová is lehet besorolni ezt a sokszínű életművet? Hol is lehet elhelyezni Kovács Lajost a magyar irodalom tágas, hímes-hámos mezejében?

Mindenekelőtt nem árt emlékeztetni arra a közhelyes megállapításra, amint jelen példám is mutatja, hogy a magyar olvasási hagyományban nem egyszerűen irodalmat olvasunk, hanem írókat. Nem Petőfi verseit olvassuk, hanem Petőfit, és persze Adyt és Juhász Gyulát, és Nádast és a többieket... Való igaz, minél többet tudunk az íróról, annál közelebbi ismeretségbe kerülhetünk a művekkel – de itt még ennél is többről van szó. Nálunk az irodalom ismeretének feltétele a szerzők életének ismerete, egyfajta személyes viszony kialakítása: tisztelet a minimum (ld. tankönyvek generációi, közterek és intézmények nevei, köztéri plasztikák mindenütt), de még jobb, ha szeretjük az írókat. Nem beszélve arról, hogy minél személyesebb az ismeretség, annál mélyebb a mű ismerete. Sőt, fordítva is igaz – nem is muszáj ismerni a művet...

A kézfogásokról jut eszembe, mindannyiunk Ilia Mihályának kedvenc mondása, ő is örökölte persze, hogy a magyar irodalomban három, de maximum

négy kézfogás láncolatával el lehet jutni Adyig. Ez természetesen szép és izgalmas. A problémák talán a két elv kombinációból adódhatnak. Vajon nem úgy találjuk, hogy vannak, akik közelebbi ismeretségben állnak – személyes és elvi okok alapján, és aztán klikkeket, majd szekértáborokat formálnak –, amelyek intézményi formákban öltenek testet, generációkon átívelő „törzseket” képeznek? És ami igazán fontos, hogy esztétikai-irodalmi jellegű kategóriákat generálnak, amely kategóriák aztán az írók státuszára tekintettel – mintegy deduktív módon – ítéletek formájában sújtanak a művekre is. Aki a mi táborunkba tartozik, az jobb minőségű író, tehát eleve a művei is jobbak, mint a másik táborba tartozóké.

Kovács Lajos – mint tudjuk, illetve olvassuk Bombitz Attila szerkesztői jegyzeteiben – sokszínű alkotó volt, és a civil szférában is, meglehetősen különböző területeken tevékenykedett. Ugyanakkor, érzékeljük és átérezhetjük a szerkesztő rezignált szavait átjáró enyhe keserűséget, miszerint Kovács Lajos nem volt igazán befutott író, nem jutott igazán komoly elismeréshez. A magam részéről csak kérdéssel tudom megtoldani: vajon nem lehet, hogy azért, mert nem tartozott egyik táborhoz sem? Az irodalmi-ideológiai-elvi-kultúrpolitikai-bűbánatos szekértáborok által kijelölt koordinátarendszer különösen az ő generációja számára – életek és alkotói pályák legerősebb évtizedeiben – értékítéleteket meghatározó (nem feltétlenül áldásos) tényezője volt, amely a publikációk és jutalmak közterének szűk mezsgyéit is kijelölte. Ha igaz, ahogy sejtem, Kovács Lajos nem tartozott sem az urbánusok, sem a népiek táborába, akkor ez nem szabadna, hogy bármilyen értelemben ítélet alapja legyen, ugyanakkor magyarázattal szolgálhat a látványos siker elmaradására. Mint közismert, az irodalmi közéletben a táborokhoz tartozás okán nem mindenkor és elsődlegesen, tehát *nem feltétlen* a művek, vagy akár az életmű minősége számít. Éppenséggel bátorság is lehet ellenállni a kísértésnek: táboron kívül maradni, csoportoktól és intézményektől függetlennek maradni fölöttebb kockázatos. De mindez persze nem exkluzív magyar sajátosság, és talán elvi vonalaiban sem teljesen eredeti konstrukció. Kovács Lajos ismereteim szerint és a munkái tanúsága alapján nem is kívánt a kultúrpolitikai, vagy akár milyen elvi-ideológiai kategóriáknak megfelelni.

Attól még érvényes a kérdés: Lehetséges volna, hogy maguk a művek nem elegendően erősek a sikerhez? E tekintetben mérvadó lehet a műveinek tartalmi és stiláris elemzése, amely komolyabb vállalkozást igényelne. Tisztelői körét nézve, amelyre az *Emlékkönyv* kitűnő, hol komoly, hol humoros-ironikus verseivel, képeivel és mindenféle szövegeivel bizonyíték az ismerőinek, ha tetszik híveinek és tanítványainak elkötelezettségére: bizonyára lesz vállalkozó szellemű irodalomkritikus, aki elvégzi ezt a feladatot.

Itt most talán elég egy munkára felhívnom a figyelmet, nevezetesen az önéletrajzi jellegű regényére, amely ma jobbra posztmodern töredékek füzérének tetszik – noha valójában különböző időszakokban írt vagy befejezetlenül maradt prózai munkák együttese. Érezhető a szövegek közötti stiláris különbség a *Hosszúra nőtt árnyékaink* elbeszélésében (elbeszéléseiben?), viszont jogosultnak is tekinthető a stiláris variáció, éppen az eltérő korok nagyon is differenciált nyelvi megjelenítésének igénye, a társadalmi rétegzettség, az emlékek feldolgozásának módszere, a hozzájuk fűződő és erősen oszcilláló érzelmi intenzitás miatt is. Ilyen értelemben a legmélyebb, a gyermeki emlékek és a későbbi felnőtt reflexióit változtató első rész (avagy első elbeszélés), amely a háború utáni gyermekkor, a részben kitelepített szülők által felépített „otthon”, részben az „otthonmaradt” – vagyis a Duna északi oldalán élő – nagyszülők világáról ad drámai tónusban írt tudósítást. Mindez talán nem csak számomra a magyar irodalom egy jelentékeny vonulatát idézi, a *Puszták népe*, az *Anyám könnyű álmot ígér* és bizonyára számos egyéb prózai és drámai munka is eszünkbe juthat Kovács Lajos generációs és közösségi (cseh)szlovák–magyar határjárásáról.

De hogyan lehet *Kovács Lajost olvasva* elhelyezni a műfajok alapján? Hová tegyük a könyvespolcon? Talán költő volt, avagy regényíró, inkább a novellisztika vagy a dráma kategóriájába lehet elhelyezni? Ifjúsági irodalom vagy irodalomkritika, netalán helytörténet?

Ha a műveket tekintjük – és ne feledjük a jelen kötetekben nem publikált munkákat, mint amilyen például az említett, az 1980-as években valóban sikeres *Nyolcadikba járni április tréfa* –, valóban megragadó a műfaji és tematikai sokszínűség. Az irodalmi kategóriák határainak változtatása is egyfajta nyitottságra utal, és ha felidézzük, hogy milyen intenzitással vett részt az életben, az ifjúsági irodalmi táborok szervezésében, szerkesztői munkákban és a helytörténeti munkák, a természetvédelem civil aktivizmusában! És ne feledjük, számomra ez tűnik az igazán mérvadónak, a legmegragadóbbnak: a tanítás. Avagy, ahogy ő maga fogalmaz, „nem is annyira a tanítás, mint a fiatalok közötti létezés”. Az eleven, érzelmi intenzitással, gondolati spontaneitással és nem utolsó sorban nyelvi kreativitással megáldott – és persze a pubertás kor megannyi problémáival terhelt, ám iróniával és humorral enyhített világa láthatóan hozzásegítette a világra, a valóságos problémákra való nyitottságát, a nyelvi invenciók iránti friss reagálást. Bizonyára nem csak számomra tanulságos a fiatalok – nem egyszer panelok világába zárt, vagy a szülők válását követő drámai magány nagyon is valóságos – kézenfekvő problémáinak kezelése, például hogy honnan lehet egy játékreplülőmodellt pályára eresztetni (*Van egy perced a támaszpontomra?*) Ebből a kötetből az intra- és intergenerációs kommunikáció labirintusába bonyolódott család életét mutatja be a kedvencem, az *Évi rendes szabadság* című

háromfelvonásos fantáziajáték, amelyet a gyermeki problémakezelés talá-
konysága és a nyelvi leleményesség (illetve annak az elvnek a működtetése,
hogy a kettő jóformán egybeesik) tesz roppant élvezetessé.

Hová is tegyük tehát Kovács Lajost? Végére is, vajon mi is akart
Kovács Lajos lenni? Vajon mit választott volna a gyermek Kovács Lajos, 23
mondjuk, arra a kérdésre: „Mi leszel, ha nagy leszel? Mi szeretnél
lenni?” Talán így válaszolt volna: „Ha nagy leszek? Hát Kovács Lajos szeretnék
lenni. A jó Kovács Lajos.”

Egyébként a magam részéről: nem teszem a polcra Kovács Lajost se-
hová. Mert hogy itt tartom a kezem ügyében. Jó lesz néha belelapozni.
Emlékezni, mosolyogni – és a gyerekek meg a felnőttek problémáin
tűnődni. És hogy ne feledkezzem meg azokról, akik a gyerek- és fel-
nőttkor között léteznek, életkoruktól függetlenül. Tehát hogy ne fe-
ledjem: Kovács Lajos velünk marad. Őnhatárőrségben. (*JATEPress*,
Szeged, 2020)

* Kovács Lajos művei: *I. Hosszúra nőtt árnyékaink. Versek és elbeszélések*; *II. Van egy perced a támaszpontomra? Gyermekmesék és kamasztörténetek*; *III. „Mi közük hozzám?” Kritikák, töprengések, diagnózisok.* Összegyűjtötte, válogatta, szerkesztette, valamint a jegyzeteket írta: Bombitz Attila. Sajtó alá rendezte: Bombitz Attila, Fritz Gergely, Füzi Péter, Szinger Ádám

Új Forrás 2022/1 – Pató Attila: Őnhatárőrségben
Kovács Lajos műveiről

HOLMENS KIRKE

Thomka Beátának

Mondanám, most Te kérdezz, írtad nemrégiben
drága barátodnak, akit én csak félve ottózhatok
alkalmi íméleink suta szövegében,
most Te kérdezz arról, hogy „Milyen volt Dániában?”
Így próbállak kérdezni most én is,
olyan messziről, mintha Dániában lennék,
pedig csak a hársfák mögé rejtett
vajszlói katolikus templom kapujában állok,
amerre a Mecsek felől lejtenek a felhők,
és kérdezni próbállak, bár saját bőrömon érzem,
hogy a dániai repceföldek aranyló ikontábláihoz
az aposztrophé sötét alagútján át visz az út,
mégis megszólítás nélkül próbálom
pontosan feltenni a kérdést Dániáról,
még közelebből a sok vizet megjárt dán hajókról,
melyek a repcetáblák aranymezői helyett,
orrukat a hűvös tengeri köd tömbjeibe fúrták,
s élő kísértetként tévelyegtek a távolság sötét alagútjában,
míg otthon az asszonyimák, melyeket a halál küszöbére vetettek,
az Istent szólították éjről éjre, hogy ne kísértse a házat
a már vízbe veszettek sorsa,
s ahogy a vajszlói öregek vasárnapi mise után
még folytatják a magányos könyörgést a távollét útvesztőibe,
úgy folytak át ők is a nagy aposztrophé sötét vizein,
melybe a *világgá menés gyötrő éveiben*
Vuková, Szarajevó és Dubrovnik hangja elmerült.
Erről próbállak kérdezni, a vitorlákról a nagy, barna dán hajókon,
pontosabban csak egy hajóról, egyetlen dán hajóról,

amely egy 16. századi kovácsműhelyből átalakított,
vörös téglás templomban, a tengerészek templomában,
a kis Kastély-szigettel szembeni Holmens Kirkében
függ alá a festetlen mennyezetről, mint egy világinga.
Írod barátodnak, hogy mennyire meglepett Dániában
ez a nagy vitorlás hajó, amit az Isten házába eveztek
egykor a derék dánok, kijárt ez a tengerészeknek,
kijárt ez a magasan függő hajó,
melyen, ahogy barátodnak gyönyörűen írod,
a tengerről egyenesen az égbe evezhettek,
vagy mindkét irányba, mert hajó kell
a lelket visszavezni a földre terített nagy sárga lepedőkre,
a repcemezőkre, a virágszőnyegre Baranyában,
s a nagy vitorlás hajó a legjobb vinni a lelket,
mert a két kar, mint két evező, az üres vizet lassan lapátolja,
csak nagy barna hajókon repülhet az aranyló ikontáblákhoz,
azon legjobb vinni a lelket az égbe,
szóval erről kérdeznék a vajszlói templom hajójában,
melynek festetlen mennyezetén két repedés fut végig,
s beszivárog rajtuk az égbolt,
mert a Mecsek felől erre lejtének a felhők,
szóval erről a lejtésről kérdeznék aposztrophé nélkül
az asszonyimák vasárnapi útvesztőjében,
melyek, mint a költöző madarak szállnak az égbe,
a lejtőről, mely a Helmens Kirke mennyezetéről
függő hajótól a tengerbe és az égbe vezet,
és a felfüggesztés nélküli világingáról kérdeznék,
ami néma ritmusra mozgatja a hajó fényes, barna testét,
ami alatt álltál Dániában, mondanám én,
mondanám, megszólítás nélkül,
mielőtt az aposztrophé sötét vize elnyelné a hangot.

– Amikor idekerültem vadőrnek a tizenegyezer hektáros parajdi területre, meglátogatott egyik vadászismerősöm. Kimentünk vele Sörös-patakba, ahol véget ért az út is és a térerő. Mintha a világ végére érkeztünk volna, jegyezte

26 Murányi Sándor Olivér

MEDVESZŐRCSAPDÁK

meg, majd hozzáfűzte: nem ad tíz évet, és erre vezet át az autópálya. Én akkor nem hittem. Nem tíz évből potom húsz lett. A nyomvonal valóban itt megy át, de nem tudni,

mikor építik. Mostanában életem legfurább meghívását kaptam: Domokos Dénes medveszakértő barátom a Gyergyói-havasokba hívott, hogy segítsék kitenni, majd bevenni és elemezni a medveszőrccsapdákat a Moldovát Erdéllyel összekötő, Egyesülés, azaz Unirii elnevezésű autópálya nyomvonalán. Ennek alapján határozzák majd meg a vadátjárók helyét. A dolog lényege annyi, hogy a kijelölt három–négy fatörzset körbetekerem egy szál szögesdróttal, olyan magasságban, hogy a medve szőre a dróton maradjon, amikor a vad bebújik a táplálékért, amit előre kiteszünk neki. A szőrmintákat aztán elküldik egy németországi laboratóriumba, ahol genetikai minta alapján kimutatják, a medvék közötti rokonsági ágot, valamint azt, hogy hol alakulhat ki hamarabb a beltenyészet, és hol találkoznak egymással. Ezt lehetőleg nem kéne megzavarni az autópályával. Ezért kell pályázni a vadátjárók felépítésére. Ha gondolod, elkísérelhet minket két hétre a vadonba.

Lukács vadőr ajánlatára azonnal ígert mondog, és lázasan kezdek csomagolni. Betimeszem a távcsovem a táskámba, aminek annyi zsebe van, hogy az embernek tényleg megjön tőle a kedve a pakoláshoz. Bekerül a csomagba a fényképezőgépem a teleobjektívvel, a kulacsom, a Lukács vadőrtől kapott remek székeltyű bicikál, két hétre elegendő váltóruha, és nem utolsó sorban a jegyzetfüzetem, amibe Lukács mondásait gyűjtöm. Ez az út nem vadles, talán túrához fog hasonlítani, még inkább cserkeléshez. Eszembe jut, hogy utoljára gyerekként voltam többnapos túrán, amikor apám gimnáziumi tanárként a Kelemen-havasokba vitte tanítványait. Felelevenednek a tábortüzes éneklések, a reggeli fáradt kelések a sátrakból, majd egy jelenet, amikor el-tévedtem a csapattól, sírva kerestem apámat, aztán megtalált a pásztor, visszavitt a túrázókhöz. Apám cserébe fényképet készített róla és a kutyájáról, majd elkérte a postacímét. A túrák után lelkiismeretesen elküldte a képeket. Most én dokumentálok így egy vadőrt és egy neves medveszakértőt, amint az Amerikában számítógépen tervezett pontokon felteszik a medveszőrccsapdákat. Lukács persze jobban bízik a tapasztalataiban, mint a Google Earth-ön megjelölt helyszínekben, és ez érthető. Ahogy megérkezünk Gyergyóditróba, és kimegyünk az első tervezett helyre, már kilóg a lóláb: egy karámtól húsz

méterre kell csapdát állítani, amire Lukács joggal jelenti ki, hogy ide mostanában biztosan nem jön medve. De kiteszük, kihúzzuk a szögesdrótot a fák köré, becsorgatjuk középre a rendkívül büdös vadcsalogató folyadékot, mert ezt dobta ki a számítógép. Miközben dolgozunk, Domokos Dénes a folyadék összetételéről beszél. Harminc-negyven kiló fagyasztott he- ringet és makrélát „érlelt” egy évig hordóban, továbbá harminc liter marhavért két kiló sóval. Ezután mindezt együtt három hónapig lezárva tartotta, majd kiadagolta fél literes flakonokba. Ha még erre sem jön a medve, akkor semmire. Ahogy kiönti, olyan orrfacsaró szag kezd terjengeni a levegőben, hogy azonnal menekülőre vesszük. Lemegyünk a völgybe az autóhoz, és a következő helyszín felé indulunk. Kétszer végezzük még el ezt a műveletet, amikor jön az ebédidő. Keresünk egy jó árnyékos helyet, elterülünk a hatalmas fenyő alatt, és előpakoljuk az elemőzsiát. A varrottas terítón ott a házi paprikás fokhagymás szalonna, a kibédi hagyma, a paradicsom, a csipőspaprika, a májas, a juhtúró és az orda. Utóbbiról újra eszembe jut gyerekkorom és a Kelemen-havasok. Az előbb érzett vadcsalogató orrfacsaró bűz ellenére is összegyűl a nyál a számban a pompás elemőzsia láttán, amikor eszembe jut, hogy az autóban felejtettem a bicskámat.

– Ha nincs bicskád, akkora szelet kenyeret és szalonnát eszel, amekkorát más vág neked – emeli fel mutatóujját Lukács, majd megszajnál, és evés közben néha ideadja a bicskáját, de előtte mindhármunknak kinyit egy-egy 0,33 literes üveges Neumarkt sört. Kérem, hogy nem korai-e délben alkoholt inni, mire ő megjegyzi, hogy azért nem alkoholista, mert csak azt a keveset issza, ami jólesik. Ezután felszólít, hogy ne sokat igyak, hanem csak annyit, amennyi jólesik, majd elmeséli evés előtt, hogy egyszer egy idős varsági székelyembert kérdezett meg, hogy miért részeg reggel nyolckor, mire az így felelt: – Ezt akárki nem engedheti meg magának! Délutánra csak a szerencsétlenek rúgnak be. Este a még szerencsétlenebbek. Vízet ne igyál, abban dugnak a halak!

Nevetéssel telik az ebédidő, majd félóra szunyókálás után elindulunk fel a hegyre. A völgyben a Moldova felé vezető út két oldalán 500–500 méter távolságra vannak a koordináták, amelyeken belül fel kell állítanunk a szörcsapdákat. A jobboldali hegyeken az A-helyszínek, a baloldaliakon a B. Most egy B következik. Lukács halad elől, mögötte Domokos Dénes, kezében a GPS, amin figyelni emelkedési szintünket, a métert, és hogy mennyi van még a helyig, ahol pihenőt tarthatunk a szerelés előtt és után. Elképesztő meredek helyen járunk. Lukács igazi indiánként szökell felfelé a fák között. Mindenre figyel, a füvekre, a virágokra, érdeklődése a teljes vadonra kiterjed. Nemhiába veszi észre elsőnek az őzláb- és a rókaagombát, amelyek láttán leveszem az

ingem, és együtt belepakoljuk őket, majd a csomaggá hajtogatott inggel haladok a sor végén fűjtatva tovább. Tudom, medvét esélytelen most látnunk, mert nappal van, de lassan és fokozatosan rááll az agyam, hogy minden növény és állat láttán lelkesedjek, érdeklődésem ne szűküljön be a nagyvadakra. Hosszú folyamat ez, évekre telhet. A pihenőknél mindig tanulókat is látok. Legutóbb a szűfűvet ismertem meg, amit ezerjófűnek is neveznek, és teát lehet készíteni belőle. Most is mellette haladok el. Akarok szedni egy csokorral, hogy kibúvót keresve lefelé induljak vele a völgybe az autóhoz, mire Lukács megszólal: – Ne menj hátrafelé, nem fejeztük be!

Tovább fűjtatok felfelé. Valahol a hegy közepe táján tartunk még egy pihenőt. Domokos Dénes kezébe adom a fényképezőgépet, és megkérem, készítsen egy képet rólam és Lukácsról, aki elég kelletlenül áll az objektív elé. Közben elmesélem neki, hogy egyszer egy fényképész kért tőlem reklámmondatot a cégtáblájára, amit kithet az útra, és bejönnek láttán a vevők. Ezt írtam: *Meghalunk, s egy fénykép jól jön.* – Fénykép az utókornak? – mondja erre Lukács. – A rabszolgák fognak rád emlékezni...

Nagy nehezen elérjük a szintet, ahol a GPS szerint ötven méteres körzetben felállíthatjuk a szőrscspadát. Lukács rámutat egy növényre, és megkérdi ismerem-e. Fejem rázva, intem, hogy nem, mire felvilágosít, hogy többféle elnevezése is van: vadorgona, farkasboroszlán, henye boroszlán, gyalogborostyán. Székelyderzsen ramocsavirágnak nevezik a legenda nyomán, mely szerint élt egyszer három tündérlány: Dála, Klára, Ramocsa. „A három tündérlány találkozott három pásztorlegénnyel a bágyi vár alatt, és szerelmesek lettek beléjük. Klára a legnagyobbik pásztorral ott maradt helyben, de aztán csalódott, sokat sírt, majd véget vetett életének. Könnyéből forrás fakadt, amelyet ma is Klára kútjának hívnak.

A második tündérlány, Dála, párjával kissé odébb telepedett le, egy patak mellett, ahol később falut építettek, és Dályának nevezték el. Ez a mai Székelydála.

Legboldogabb a legkisebb lány, Ramocsa volt. Bárhova lépett, virágok nyíltak a lába nyomán. Ezeket a virágokat ma is ramocsavirágnak hívják, és csak a bágyi vár alatt, valamint a derzsi határban, Ramocsán nyílnak, ahol a monda szerint a harmadik tündérlány telepedett le kedvesével.”

Elcsodálkozom ezen a tudáson. Lukács egyszer csak a nyakához csap, miután befejezte a történetet a hosszú szárú, keskeny levelű növényről, amely most éppen nem virágzik, de amelyről később megtudom, hogy Orbán Balázs is említi a *Székelyföld leírásában*, a Székelyderzsről és Muzsnáról szóló résznél.

– Nagy a baj, rám szállt a ganajtúró bogár! – csap oda másodszer is a nyakához Lukács. Mindhárman nevetünk az önrónián, majd kijelöljük együtt a három fatörzset, amely körül a vadőr elkezdni kifeszíteni a szögesdrótot,

amit én U alakú szegekkel rögzíték a törzseknél. Egyikükre egy román nyelvű felhívást is felszegezek, hogy tájékoztassa és figyelmeztesse a netán erre tévedőt a kutatás lényegéről. Ezalatt Domokos Dénes kitölt egy űrlapot – nem tudjuk mi az, Lukács meg is jegyzi, hogy tudomány, nem értünk hozzá. Ezután újra a rémbüdös folyadék kiöntése következik, majd elszív egy-egy szál cigarettát a két útitársam, mialatt arra gondolok: Vajon átmege-e ezen a helyen a szögesdrót alatt a medve?

29

Indulunk lefelé a hegyről. Ezekben a napokban nem látom a barnabundást, de Lukács vadőr négy évtizedes erdei tapasztalatának köszönhetően egyre többet tudok meg a vadonról, amelyben kedvenc nagyvadam él. – A vadnak nincs szüksége arra, hogy lássuk. Te mindig csattanós véget akarsz a történeteid végére. Elégedj meg a szűfű megismerésével! – figyelmeztet Lukács. Felnézek. Miközben agyamban jönnek mennek a medvék, a Nap lebukni készül a Gyergyói-havasok mögött. A fenyők vörösesbarnák, mint a szirti sas tolla.

Új Forrás 2022/1 – Murányi Sándor Olivér: Medveszörccsapdák

(szorong)

harmadik levél, pócsmegyer,
huszonegy március három,
szerda, hajnalban teát főz
a végtelen neve, sárga
páragóz simogatja meg
a méla gondolat hasát,
zsálya és hárs alaktalan
illata tölti be álmos
testek ismételt ritmusát

A teremtés első napja. Pócs-
megyer, huszonegy január
tizenkilenc, kedd. A férfi
úgy tesz, mintha naplót írna.
Megosztja velünk a (papír-
sivatag) gondolatait, a nyil-
vánosság elé tárja érzelmeit,
gyöngyöket szór disznók elé
a sárba, meghajol. Miközben
(szorong) keresi a kifejezés meg-
felelő eszközeit, mintha elgon-
dolhatatlan volna némely gon-
dolat. Logikusan ebből is kö-
vetkezik valami. Pontatlanul
idézi a hallgatást.

gondolat, pócsmegyer, huszonegy
január tizennyolc, hétfő, ha
nem beszél a hallgatás, halott
betű a néma könyv, lehettem
volna néma kert, halványodik
a hallgatás, de tudja jól, hogy
létezik az értelem a csönd
mögött, angyalt ha rajzol
néma szűz, gyermekkorom
szent tévedés, verset nem ír
a gondolat, jelekkel szórja
csak tele a létezés

A teremtés második
napja. Pócsmegyer,
huszonegy január húsz,
szerda. Mindenkinél
a halálodról mesélek,
a holtaknak is. Azt
hiszem, ha élnél, nem
örülnél ennek. Szégyellem
magam. János evangéliuma
szerint a (kútnál) nővel
beszélt a hallgatásról.
Szavak nélkül teremt.

második levél, pócsmegyer,
huszonegy március kettő,
kedd, tévedés, ha elkever,
hiba, ha megtörténhet ő,
a létezés neve halott,
vidám vagy itt, szomorú ott,
csak könnyedén, táncolva lép
az ég felé a néma nép,
mély gödröt ás a csöndkirály

– Kérem, részletesen magyarázza el a problémáját! – mondja merev, érzelem nélküli hangon az ügyintéző.

Olyan utálatos ez a megingathatatlan nyugalom. Szinte égeti a bőrrömet

32 Juhász Tamás

A KÉRVÉNY

a lekezelő pillantása. Mind-egy, hogy tragédia vagy jelentéktelen meghibásodás, hogy udvariasan vagy bunkón viselkedünk, ő megrendíthetetlen. Mintha fölötte állna mindennek. Mindegy,

legalább eljutottam idáig. Most pontot teszek egy történet végére, aminek happy begin-je volt csak. Hála a „fogyasztóvédelmi szabályoknak” felveszik a beszélgetést, és nem csak ez az arrogáns ügyintéző fogja hallani a döntéshez vezető utat.

– A nejemnek és nekem a gyerek volt a legnagyobb álmunk. Három évig próbálkoztunk, hiába. Pedig rajtunk nem múlt. Van az a graffiti, hogy „ismertem egy embert, aki leszokott a dohányzásról, az ivásról, a szexről és a nehéz fűszeres húsokról. Makkegészséges volt, az öngyilkosságáig.” Majdnem így történt velünk is. Csak egy maradt le a listáról... értelemszerűen. – Tudhattam volna, hogy ez sem zökkenti ki. Miért nem lehet humort programozni az ügyintézőkbe? Vagy attól tartanak, azzal elveszne a bürokrácia komolysága? – több orvost végig jártunk, hátha más diagnózist kapunk. A vizsgálatokra nagyjából egy autó árát költöttük, hiába. Mégsem adtuk fel. Mindent kipróbáltunk: agykontrollra jártunk, a feleségem jógára és akupunktúrás kezelésre. Megváltoztattuk az étrendünket. A sok zöldségtől, gyümölcsötől és a folyamatos próbálkozástól csoda, hogy nem változtunk nyulakká! – Ez is lepereg róla. Mindegy! Remélhetőleg azok, akik visszahallgatják a beszélgetést, jót szórakoznak. – Már az örökbefogadást fontolgattuk, mikor több vetélés után végre összejött a gyerek.

Mindig fiúra vágytam. Elképzelttem, ahogy megtanítom kosarazni, rajzolni és közösen makettezünk. Megtanul gitározni, és ő is tábornüzeket gyújt majd a lányok szívében, ahogy én annak idején.

– Robi születésénél minden rendben ment. Tökéletes, egészséges újszülött volt.

Nem tudtam betelni vele. Imádtam nézni, ahogy alszik vagy rácsodálkozik a világra. Simogattam pufók arcát, pici kezét, lábát, de legfőképp a pelyhedző haját szerettem.

– Munkámnak hála, sokat voltam otthon. Láthattam, ahogy fejlődik, és segíthettem a feleségemnek. Tudja, alkalmazott grafikus vagyok. – Szűrom közbe az ügyintézőnek, aki erre végre bólint. Nahát, egy emberi reakció! Tovább mesélem.

Láthattam amint a fiam négykézlábra áll, járni kezd, végül megszólal.
– Kicsit sajnáltam, hogy a „nyaú” volt az első szava. Pedig én állandóan mondogattam, hogy apa, meg anya, de úgy tűnik, a macska nagyobb hatással volt rá. – Felvételt visszahallgatók, ezt nektek küldöm szeretettel.

Mihelyst Robival lehetett nyaralni, elvittük Zadarba. Apámmal 33
– anyám halála után – sokszor jártunk ott. Így nekem fontos volt, hogy a fiammal először odamenjünk. Nem mintha ezt ő akkor értette volna. Ezért később is többször elvittük. Teltek az évek. A fiam óvodás lett, barátokat szerzett. Középsős volt, mikor egy délután érte mentem a játszótérre. Hosszas keresgélés után egy bokorban láttam meg, amint egy szőke kislánnyal csókolózik. Egyaránt büszke voltam a fiam ízlésére, és arra, hogy csajozik.

Miután finoman előcsalogattam őket, majd a fiammal elindultunk haza, rögtön rákérdeztem a kislányra. Erre Robi teljes férfiúi önérzettel közölte: „Ő Lizi, a feleségem.”

Én persze nevettem, és míg az esküvő történetét hallgattam, azon ábrándoztam, milyen jó lesz, ha majd komolyabban is beszélgethetünk a lányokról.

– A fiam elsős volt, mikor az anyai nagyszüleitől kapott egy okostelefont.

Mi a feleségemmel korainak tartottuk az ilyesmit, és nagyon dühösek voltunk miatta. A nagyszülők viszont azzal érveltek, Robit ki-rekesztik a többiek, mert nincs telefonja. Belenyugodtunk. Persze rendszeresen ellenőriztük a készüléket.

– Ekkor indult el a lavina. Robi rájött, mi a tuti érv: a „kirekesztés.” Ezután felváltva nyaggatott minket, és a nagyszüleit számítógépért, tabletért, playstationért. Mi persze próbáltuk az offline világban tartani, zacskószámra kapta a katonákat, legót, vettünk maketteket, színezőt, hiába. Lego supermariot akart, animációs programot, MBotrangert meg más villogó, mozgó, zajongó szaros robotot.

Kiegyeztünk a gyerekekkel, ha jó jegyeket hoz haza, kaphat néhányat ezek közül. Innentől valóban rendesen tanult, szabadidejében viszont felállíthatatlan volt a számítógép és egyéb képernyők elől. A nyári úszótáborba csak napokon át tartó veszekedés és duzzogássorozat után volt hajlandó elmenni.

– A nyaralásokkor is csak zombiként járt-kelt, vigyázó szemét a telefonján tartva, vakon a külföldi helyek szépségére. Persze ha szelfiről volt szó, egyből életre kelt. Hisz a közösségi média népének látnia kell, merre járt. Bár az internet e nélkül is tudja. – Kérdőn nézek az ügyintézőre, aki egyetértően bólogat... Vagy inkább mindentudóan? – Aztán Harmadikos korában beíratuk gitározni, hátha a zenélés elvonja a figyelmét a számítógéptől. Nem jött be.

A gyakorlás nem a gépezés, hanem a tanulás rovására ment.

Aztán két év után közölte, abba akarja hagyni a zeneiskolát. „Az internet tele van tutorial videókkal, amikből már most sokkal többet tanultam, mint a tanáromtól két év alatt.”

34 – Végül kivettük, és utána én próbáltam taníttatni arra a kevése, amire emlékeztem. – Szomorúan sóhajtok. – Hányszor hallottam: „apa, én ezt már megtanultam az Youtube-ról.” Végül a netre hagytam az oktatást. A fiam lelkesedése még tartott egy ideig, de mostanság számítógépes hangszerkesztő programokkal kísérletezik.

A víz kiver ezektől a „zenéktől.” Ellopnak más dalokból motívumokat, majd azokat puzzleként összerakják, mint „saját.” Aztán felteszik a netre, és hipp-hopp sztárok lesznek.

– Másik eset: egy reggel benyitok a fürdőszobába, és látom, a fiam borotválkozik. Bár még csak pelyhedzett a szája fölött, (épp, mint baba korában a haja, amit úgy szerettem) de úgy döntött ennyi elég a borotválkozáshoz. Ami rendben van. Csak az bántott, hogy nem kért tőlem segítséget.

Mikor én tartottam ugyanitt, apám vett nekem egy nagyon profi borotvát. Aztán részletesen elmagyarázta, milyen irányból vágjak, hogyan tartsam tisztán a pengét stb. Máig azt a borotvanyelet használom, amit apámtól kaptam.

– Azt képzeltem, én fogom a fiamat beavatni ebbe a férfias rítusba. Ehelyett egy rohadt tutorial video tette. Ám a legdühítőbb csak ezután jött. Onnantól, hogy Robi rendszeres internetező lett, a feleségem és én állandóan ellenőriztük a böngészési előzményeit. Egy ilyen alkalommal láttam meg Angelika nevét. Mikor a gyereknél rákérdeztem, kiderült, egy internetes társ keresőn ismerkedtek meg.

Nem az ütött szíven, hogy Robinak tizennégy évesen barátnője van, hanem hogy a lány Angliában élő magyar, és a való világban valószínűleg sosem találkozhatnak. Mikor erre rákérdeztem Robinál, egy kifejezéssel válaszolt: „Szájber szerelem.” Ezzel a válasszal nem tudtam mihez kezdeni. Hogy alakulhat ki vonzalom két ember között, ha nem érzik egymás illatát, nem érinthetik meg egymást? Az is bántott, hogy a lányt csak egy webkamerányi méretben ismerhetnék meg, ha egyáltalán. Kiindulva abból, hogy két héttel azelőtt, hogy megláttam a lány nevét, „jöttek össze”, valószínűsítem Robi titokban akarta tartani.

Külön megijesztett, hogy fogják így megismerni egymás és a maguk testét? Virtuálisan fedezik majd fel a csúcshoz vezető ösvényeket a szexualitás hegyén? Ekkor rájöttem, azt sem tudom, a fiam egyáltalán elkezdett önkielégíteni? Én az ő korában már rendszeresen nyúltam magamhoz, de ő?

Megbeszéltem a feleségemmel, és egyetértettünk, akkor már ennek is a végére kell járni. A feleségem ragaszkodott hozzá, hogy ez a férfiak dolga.

Ezért egy átforgolódtott éjszaka után vásároltam néhány pornó újságot, és leültettem a gyereket, hogy komolyan elbeszélgessünk.

Nem vagyunk prúdok, sem én, sem a feleségem. Sosem titkoltuk a gyerek előtt, mi a szex. Mikor alsóban először hallotta az olyan szavakat, mint „baszás”, „buzi”, „fasz” stb, nagyvonalakban elmagyaráztuk mi mit jelent. A részletesebb magyarázatnak akkor még nem láttuk értelmét. 35

– Robit tehát leültettem, hogy elbeszélgessünk a párkapcsolat és a szexualitás mibenlétéről. Ekkor elhangzott az unalomig visszatérő mondat: „már utána néztem az interneten.”

Amihez döbbenetemet látva hozzátette: „több pornófilmet is megnéztem.” Hirtelen hidegrázós gondolat villant be, és dadogva megkérdeztem, a látottakból videóchaten valamit ki is próbált ezzel az Angelikával? Az „igen” hallatán valami eltört bennem. A gitározás, a borotválkozás még hagyján. De az, hogy a fiam ilyen filmekből kapjon szexuális felvilágosítást...! Ráadásul mindezt kipróbálja egy lánynyal. Hozzá még videón!

Felrémltettem előttem mindaz a sötét jóslat, amit a rendszeres pornófilm fogyasztókról olvastam. Miként lesznek természetellenes szexuális vágyaik, orgazmusos és erekciós problémáik, majd a stresszoldó önkielégítések sora hogy teszi tönkre a párkapcsolatait.

– Hirtelen mintha Robi vonásait átrajzolták volna. Már nem látam benne sem magamat, sem az anyját. Csak az internetet. Mindazt, amivé az tette. Akkor jött a döntés.

Nehezen győztem meg a feleségemet. Mivel nem volt ott, nem láthatta Robi mivé vált. Ám hosszú vita után megértette.

Tizennégy évvel korábban, a gyerek születésekor abban reménykedtünk, megtaníthatjuk neki, hogyan hajoljon el az élet pofonjai elől. Megmutathatjuk neki, milyen sokféle a világ, hányféle útja van a boldogságnak. Ehelyett az internet neveli, attól tanul meg „mindent.” Nekünk meg csak az eltartása marad. A konfliktusok, étkeztetés, laktatás. Ebből köszönjük, nem kérünk.

– Lemondunk a gyerekeinkről, egyetlen nagy közös vágyunkról, és átadjuk az internetnek. Helyesebben az azt működtető cégeknek. Már beszéltem a Facebookkal, a Google-lal, és ugyanezt fogom kérni minden startup cégtől. Van elég pénzük, hogy ne csak neveljék, tartsák is el! Etessék, ruházzák, fizessék az iskoláit. Innentől veszekedjenek vele maguk, ha nem fekszik le időben, ha rossz jegyet hoz haza, ha nem telefonál a buliból, és ha tanulás helyett játszik, vagy pornót néz a gépen.

Az ügyintéző kifejezéstelen arccal néz, majd bólint. Gépies nyugalma, most hogy mindezt elmondtam még inkább dühít. Végül megszólal kimért, tökéletesen modulált robothangján.

– Köszönjük, hogy igénybe vette virtuális ügyintézőnket. Kérjük más-
kor is forduljon bizalommal hozzánk! Az oldal elhagyása előtt kérjük kattint-
son a monitor jobb felső sarkában lévő ikonra, és értékelje szolgáltatásunkat!

36

VIRRASZTÁS

Holczer Dávid 37

Virrasztok.
Éjszakáim elfogytak lassan.

Csak tovapergő hajnalok
marják kéjesen tüdőmet –
talán félrenyeltem őket.
Ízükre voltam kíváncsi;
hogy milyen, mikor melegét
érezni még a televény
élet nedves lankáinak.

Hogy ellopni az utolsó
lehetet, valaminek
a végét, hát mégis milyen?

Óriás misztériumnak
élet venni, az életre
vetett, üres virrasztásban
elszenderülni micsoda?

Hogy milyen a szomjazóval
egy pohárból inni, hogy az
sóváran bármennyit fogyaszt,
az első korty enyém legyen?
Hogy az első kortyot másra
hagyni milyen...

Keserű.

VENDÉGSÉG

38

„Amit szem nem látott, fül nem hallott, és ember szíve meg sem sejtett, azt készítette el Isten az őt szeretőknek...” (1Korinthus 2:9)

I.

Magasztos jelzőket aggatok másokra.
Meg vastag gyapjúkabátot adok rájuk.
Nálam alhatnak is, jöjjenek bárhonnan
s maradhatnak míg el nem jön számadásuk.

Ehetnek a porcelántányérjaimból.
Meg a legjobb boraimat szürcsölhetik
aranykupák mélyéről, s mert jut a jóból,
kandallóm mellé támasztják keresztjeik.

De honnan lenne nekem ennyi jó, miből
két életre eleget osztok bárkinek?
Sehonnan. A lélekgyümölcs nem lelhető
sehol, hacsak lusta ágakon nem pihen.

Mintha mégis erjedt volna frissen is.
Nem elég erős a hitem nekem ehhez.

II.

Magasztos jelzőket kik aggatnak majd rám?
Gyapjúkabátjaim mind kikoptak s elkoptak.
Minden ágyamban más alszik, s nincsen hazám.

Porcelántányérjaim repedten lógnak.
Borom megsavanyodott s a rozsda kezdte
aranykupáimat bemocskolni sorban.

A kandalló mellett a kereszték mind lángra kaptak.
Csak az enyém nem. Az enyém nem. Az enyém sohasem.

Nincs mit adnom, íme, mindent szétoztottam.
Pedig most éppen lélekgyümölcscszüret van,
de meggyengülten és mindentől fosztottan
nincs erőm szedni belőlük
azért, hogy nektek szétosszam.

ÁBEL SÍRÁSA

Elpusztultam.
Aszalódok
a napon –
ottfelejtett
valaki.

39

Végy magadhoz.
Ígérem, jól
viselkedek.
Megnémulok,
ha akarod.

Nyelvem vágd ki.
Mire nekem,
ha szolgállok
mindenáron –
mire nekem?

Panaszkodnom
már úgyszincs
nagyon miért.
Képmásodé
mindenem.

Elvett tőlem
mindent, amit
csak lehetett.
Te engedted
neki – miért?
Úgy létezik,
mint akit vér
fogantatott
és nem ondó;
ecce homo.

Szavalok én neked verset, a rohadt életbe! Szavalok verset, most írok egyet, fizetek veled, még mit nem, majd jól kiröhögnek, ki csinál ilyet már, kialvatlan csicskák talán! Idefigyelj, itt két út van, a fiatal reménység meg a halott. És

40 Fehér Enikő

ZÉ

elegem van már ebből, hogy csinálhatok akármit, botrány már nem lehetek, jó író, hát az talán, mondjuk gazdaságilag, jók lehetnek a példányszámaim, televerhetem a

könyveimet a gondolataimmal, talán elolvassák a szövegem a Nők Lapjában, de még ebben sem lehetek biztos. Aztán ha meghaltam, figyeld meg, ha meghaltam én leszek az elpazarolt, kivételes, az újító, az elnyomott tehetség, és széjjel rághatom a koporsóm belülről, már mindegy, mert halott vagyok, érted? Még jó, hogy te túlélsz engem, és láthatod, hogy igazam volt. Itt egy lehetőség van befutni, ha sokat írsz és aztán meghalsz, hiszen akkor már egy elmesélhető történet leszel, itt kezdődsz, és itt végezed, senkinek nem kell már azon merengenie, mit fogsz ezután csinálni, bedobozolhatnak, stílusodat ettől és ettől merítetted, és ezekkel barátkoztál. Jobb esetben felelnék belőled az iskolában, és megutálnak, bár őszintén már abban sem vagyok biztos, hogy fogják-e hallani annak a nevét, aki szerencsétlen módon ötven után született. Vagy húsz után, de tényleg, nincs mozgás száz éve, mindenütt megállt az idő, vagy annyira gyorsan megy, hogy nem tudunk vele mit csinálni. Te is, hol csavarogtál megint, lányom, mondtam, hogy nyolcra idevárlak, mondanom kellett volna, hogy budapesti idő szerint?

Nem voltam a lánya. Egyszer összeesett a buszmegállóban, én segítettem fel, azt mondta, jól van, csak be kell ülnie egy italra, menjek veled, hálaból meghív. Nem tűnt olyannak, aki két sör után az ember combját fogdosná. Mondtam, hasonlít Bukowskira, ez tetszett neki, pedig nem voltam őszinte, láttam, hogy akarja, valaki vegye már észre ezt a pózt. Mert póz volt rajta minden, a bőrdzseki, a szemüveg, ahogyan a cigit szívta. Tudta, hogy póz, de átszorongta azokat az éveket, amikor elhihetette volna, hogy van személyisége, és így maradt. Ezzel kárpótolta magát, meg azzal, hogy alaposan megfigyelt másokat. Megírta őket, és az emberek örültek, hogy magukat látják az írásaikban, emiatt egészen népszerű volt, már amennyire népszerű lehet bárki itt. Tudta a siker receptjét, de túl lusta volt, hogy aszerint éljen, egyszerűbbnek tűnt mindenkit szidni. És látta, hogy ez jó. Idővel szükségem lett rá, kellett valaki, aki nyomorultabban érzi magát, mint én akkoriban, akin látom, hogy nincs remény, de valamiért mégis képes szeretni. Apám volt, mondjuk, vagy barátom, de semmiképpen nem a mesterem. Megfogadtam, hogy nem tanulok tőle semmit, nem veszem át a pózait, és egy pillanatig sem

hiszek neki. Olyan lesz számomra, mint egy létra, ahonnan majd lenézek másokra. Nem sejtette, hogy így gondolom, vagy ha igen, hát hagyta, kapaszkodjam, ahogy ő kapaszkodott, még mindig jobb, mint álmos irodalmi esteknek nevezett bebaszásokon csevegni azzal, akinek talán van annyi hatalom a kezében, hogy joga lehessen téged a következő nagy 41 dobásnak nevezni. Dühösek voltunk mindketten, ez kötött össze minket, a düh aziránt, hogy ezt a dühöt kamaszos dacnak vagy öregedéstől való félelemnek nevezték. Mikor megtaláltam a kocsmá hátuljában, már részeg volt, ahogy körülötte mindenki, ilyenkor azt érezte, hat a világra, és tényleg fontosak azok a mondatok.

Mondj már olyan valakit, aki nem attól lett botrányos, hogy a szexről írt! Egy jó megerősző jelölés, vagy valami egyéb perverz ínycsiklandó, kisgyerekek, ilyesmi és sikerlistán leszel, és ha ezek mellett még a nyelvet is jól használod, na nem úgy, hanem a szöveg szintjén, akkor még irodalmi csúcs is válhat belőled! Ne rázd a fejed, csak gondold végig szépen, miket is olvastál mostanában, Nabokov, Kundera, Bukowski, Houellebecq? Na ugye, utóbbinak még a nevét sem tudod kimondani, én is csak reménykedem, hogy jól mondom, mégis lapozol tovább, persze itt az Elemi részecskékre gondolok, nyilván, mert azzal futott be, szóval lapozol, hogy apám, micsoda irodalmi nagyság! Az, nem tagadom, minnek, mert el kell ismerni, irodalmi nagyság, meg faszpina. Így, együtt a mesterkombó, ezt a szót amúgy a fiamtól hallottam, mármint a mesterkombót, most átveszem. Ha jó akarsz lenni, írj jó szövegeket. Ha botrányosan jó akarsz lenni, azért ne felejtkezz meg az erotikáról.

Utálom, mikor ilyen. Mert igaza van, mindig azt mondja, az egész irodalom egy nagy kereplőkiállítás, ugyanazt pörgetik, csak az a kérdés, kié hangosabb, tulajdonképpen minden oldalon ugyanúgy egyetértünk, ugyanoda jutunk, a lényeg, hogy amikor én mondom ki, valahogy jobban hangzik. Gyűlöletes, ha a nálad hangosabbnak is igaza van. Néha azon kapom magam, hogy átvettem a mozdulatait, még rosszabb, ha a szavait, egy-egy hangsúlyát. A részemmé vált, ha írok, ő szól majd ki belőlem, és még azt sem mondhatom, hogy az apám. Rohadjon ki a szíve, duzzogok látványosan, de nem az lesz az eredménye, amit vártam, mellém ül egy fekete garbós srác, szia, te is ismered a Zét, ugye milyen jó arc. Más sem hiányzott, hogy valakivel róla beszéljek, hogy együtt magasztaljuk fel, mert ismeretlenül mindenki végtelenül szimpatikus. Még ez a garbós is, ő, a fekete garbós is mekkora póz, de neki még nem gáz, nem vált egyé a bőrével, nem lett az imidzse, az ismertetőjele, az attribútuma. Már csak az hiányzik, hogy elkezdjen mondjuk kalapot hordani. Azért hagyom, hogy meghívjon egy fröccsre. Hátradőlök, és élvezem a közhelykarnevált.

Tudod, az írók sokkal érzékenyebbek mások gondjaira. Megérzik, mi történik veled, engem kifejezetten érdekel, megjegyzem a neveket is, meg minden, ha kilépünk erről a helyről, és találkozunk egy év múlva ilyenkor, meg fogom kérdezni, hogy volt-e Hájacskának, a macskádnak újabb
42 műtétje azóta. Ilyen vagyok, hiperérzékeny, vállalom. Persze ez nem jelenti azt, hogy ne lennének az írók a legnagyobb faszok is egyúttal. Ne aggódj, tudom, miről beszélek, csak azért mondom, hogy megkíméljelek attól, ami most jön. Tudom, a te fejedben még mindig az van, hogy a holt író a jó író, de mi élünk, méghozzá nagyon. És szarul, többnyire. De ezt már mondtam, ha díjmágnés vagy, kisszívem, akkor csak úgy szívod majd magadba az elismerést, hát figyelj, én úgy voltam vele, hogy inkább csak kapcsolódom azokhoz, akiket bírok, érted. Belterj, belterj, belterj! Hogy gyűlölöm én ezt az urambátyámságot, azt, hogy haver vagy, és én is a te haverod, így lesz köteted, így publikálsz, ha szupereróm lenne, és bármit megtehetnék, én nem rohannék kiskutyákat menteni, vagy árvákat, vagy mittudomén, hanem bevarrnám ezeknek a haveroknak a száját, hogy kussoljanak már el. Kérsz valamit, én kimegyek cigizni.

Tudtam mi következik ezután. Iszik, beszél, felváltva, magával versenyez, aztán beesik a célba. Haza kell cipelni, hosszú ideig kérelek, maradjak veled, aludjunk együtt, semmi szex, csak fogjuk egymás kezét, valaki legyen, én meg majd elmondom, nem leszek a valaki, meg jó éjszakát és igen, másnap is találkozhatunk. Ő megígéri, hogy holnap tényleg megnézi az írásaimat, mond rájuk valamit, bár mindegy, hogy ő mit mond, hiszen csak egy szerencsétlen, én pedig egy korszakos zseni vagyok, a generációm hangja. Tényleg ez történik, dülöngélve botladozunk a lakásáig, segíték betalálni kulccsal a zárba. Segítek, hogy azt érezze, ő támogatott engem, lefekszem a nappaliban a kanapéjára. Legalább ma nem egy padon fogok aludni. Fölöttem a sötétség egyre nagyobb, nem sírok, nincs miért, csak reménykedem, hogy egyszer majd meg tudom magyarázni, miért csinálom ezt már megint. Nehezen alszom el, veszettül köhög, de nem akarom megkérdezni, jól van-e. Másnap mikor veszem a fekete kabátom, átesem egy papírkupacon. Érdekes, ez eddig nem volt itt. Biztos újra dolgozni kezdett valamin. Bár amióta ismerem, nem írt le egy rohadt szót sem.

Idefigyelj, szívi, elmondom, min dolgozom. Ha már így szóbajött. De ez nagyon titkos, ne add tovább senkinek, sok irigyem van, azonnal lecsapnának az ötletre. Szóval az van, egy novellafüzéért tervezek, még mielőtt vén fasz hatvan leszek, azelőtt megírom mindenképp, azt hiszed, tudom, hogy messze van még az, de egyre közelebb. Na, ebben a novellafüzérben lenne egy Fekete Izsák nevű figura, aki nem én vagyok, hanem egy olyan fura szerzet, aki mindent, érted, mindent megcsinál. Beleszeret egy apácába meg egy kurvába, de egyszerre, mert nem tudja eldönteni, hogy ő most két nő, vagy

ugyanaz, érted! Azt fogod mondani, bárcsak te lennél, aki ennyi mindent meg mer csinálni. Na, hogy tetszik? Nem, bazmeg, ne gyere nekem te is ezzel az Esti Kornél dumával, nem ő az egyetlen figura a novellákban, nem tehetek róla, hogy nem olvas manapság senki, a rohadt életbe, ez a baja a kritikának is, nem a szöveget nézik, hanem hogy tisztára olyan, mint 43 Orwell, Krúdy, kibaszottul tovább viszi József Attila örökségét, elegendem van ebből, mi a faszért írok, komolyan, ha ilyen segghülye mindenki! Na figyelj, én most megyek, el kell szívjak egy cigit, kérsz valamit?

Egy hete nem jött a kocsmába. Eleinte örültem neki, fellélegezhettem, nem kellett magyarázkodnom, hogy nem, nem vagyok a nője. Meg nem a mentorom, csak barátok vagyunk és kész. Mintha hosszú idő óta először egyedül lettem volna valahol, fantasztikus érzés volt, nem igazán használtam ki, csak ültem és ittam. Aztán eluntam magam, gondoltam, megkeresem ezt a szerencsétlent. Nyitva az ajtaja, me-rész, gondolom, újabban bízik az emberekben, nem igazán vall rá. Hatalmas por mindenütt és orrfacsaró bűz, de ő sehol, minden szobában megnézem, de csak a papírkupacot találok. Nem is sima papírkupac, papírcsíkok, teleírva, mindegyiken egy-egy mondat. Találomra kihúzok egyet. „Tudom, hogy Fekete Izsák kedden született.” Hát ez elég gyenge, kiesett a gyakorlatból. Beletúrok a cetlihalomba, találok a sok közhelyes mellett egy pár fantasztikusan gyönyörű mondatot, ráz tőlük a hideg. Aztán valami puhához érek, olyan, mint egy orr, ugye nem, ugye nem. Amikor a kupac alatt meglátom az arcát, ki-rohanok a lakásból, becsapom az ajtót, nem állok meg, csak mikor már nem érzem a szagot. Otthon veszem észre a cetlit a zsebemben. A te-metésen nem sírok, félek, hogy előugrik valahonnan, és kiröhög, mi-lyen kis picsogós lettem mostanában. Egy hónap múlva megjelenik egy novellám, később pedig egy kötet, egész jó kritikákat kapok rá.

Arról fogok beszélni ebben az előadásban, hogyan lett egy bányavidéki szegény sorsú és hányatott életű szabómester értelmes és rokonszenves, sőt nem is minden tehetség híján lévő fiából sok élettapasztalatot hozó kallódás,

44 Monostori Imre

EGY POLITIKAI KÖLTÉSZET ZSÁKUTCÁJA

Kónya Lajos szerepei és versei az ötvenes évtizedben

majd vándorévek és szolid kis egzisztencia (tanító Oroszlányban) után ünnepeelt, sőt bizonyos értelemben vezető költő az 1949 és 1956 közötti időszakban; a „szocialista derékhad” egyik, történetünk elején azonban már 35 éves „kezdő” költőjéből a kommunista politika

és irodalomkritika kétszeres Kossuth-díjasa (1950, 1953), a Magyar Írók Szövetsége vezető lektora (1950), majd főtítkára (1951–1954), országgyűlési képviselő (1953–1956), a *Csillag* főszerkesztője (1956). S a tanulság sem maradhat el: milyen árat fizetett mindezért Kónya Lajos? Mert hiszen nemcsak a költészete alacsonyodott le és fulladt meg egy időre, de emberi értékvilága is csaknem teljesen tönkrement. A másik oldalon pedig a korszak nagypolitikájának és irodalompolitikájának főszereplői érdemelnek figyelmet, akik idejében felismerték ennek a különös embernek a karakterét, felhasználhatóságát – és könnyörtelenül fel is használták Kónyát a kommunista politika céljaira.

Kónya Lajost a Sárközi Márta és Illyés Gyula szerkesztette *Válasz* fedezte fel 1948 elején (pályadíjat nyert), mely esetet azonban 1953-ban, válogatott kötetének előszavában már elfelejtette közölni, ehelyett a *Szabad Népet* és a *Csillagot* nevezte meg mentoraiként. (A *Válaszban* nem is publikált többet.) A félig-meddig polgári színezetű laptól átpártolt a kommunisták lapjaihoz. Már korábról hithű és meggyőződéses kommunista volt, őszintén és erősen hitt az alsóbb néposztályok felemelésének lehetőségében és az ebből reá háruló erkölcsi és politikai természetű kötelességek megtételének szükségességében. Ezzel nem is lett volna semmi baj (sőt még a magyar költészeti hagyományokba is szépen illett volna), csakhogy – nem függetlenül jellembeli ellentmondásaitól – ő tűzzel-vassal kívánta ezt végrehajtani. S minden jelenséget az uralkodó politika elvárásaihoz, kívánalmaihoz mért, hasonlított és igazított. Holott gyakran látta, amit látott: ennek a diktatúrának a legsötétebb oldalait is, ám nem tudott ellenállni az éppen időszerű, napirenden lévő politikai erők vonzásának. Együtt sodródott a rákosista vadpolitikával, de aztán a Nagy Imre-féle reformkommunizmussal, utána az 56-osokkal, majd a bűnbánókkal is.

1949-ben – Benjámin Lászlóval, Nagy Lászlóval, Somlyó Györggyel, Képes Gézával, Faludy Györggyel együtt – Kónya is beállt a Rajk Lászlót megbélyegző költők kórusába: *Ítélet* című verse a *Szabad Nép*ben jelent meg szeptember 18-án.

1950-ben többször megfogalmazta önmaga költő-szerepét, 45 verseinek értelmét és hasznát. Például így: „Csiholtam én is a tüzet, / élesztettem én is a lángot.” (*Nem volt hiába*) Vagy: „én népem dalnoka vagyok. – / megújuló meleg szívében / gyűjtök egy fényes csillagot.” (*Próba*) Az igazi költő és az igazi vers – Kónya szerint – „növeli népünk erejét”. (*Szatanatórumi vázlat*) 1950-ben Budapestre költözött. „Szabadsághegy – második emelet, / erkélyről szemlélem a tájat, / könnyűnek, jónak érzem szívemet – / Kell-e még ehhez magyarázat?” Talán csak annyi, tehetnénk hozzá, hogy az egyik nagyszerűnek kikiáltott versében ezt a magyarázatot ekként summázta: „PÁRTOM a harcos élcsapat. / Bol-dogsággal, nagy büszkeséggel / tölt el, hogy a fia vagyok. / S meg akarom állni keményen / s meg is állom a helyemet”.

1949 és 1956 között Kónya Lajosnak összesen tizenegy kötetet jelent meg. Szép rendben „ütemezték” a megjelenést. 1955-öt kivéve valamennyi évben érkezett új Kónya-kötet, sőt volt úgy, hogy egy évben kettő is napvilágot látott. A kritika hozsannázó kórusa szintén erősítette, sőt emelte Kónyát. Méghozzá a legismertebb nevekkel: Király István, Pándi Pál, Szabolcsi Miklós, Bóka László, Keszi Imre, Zoltai Dénes, Fekete Sándor, Rényi Péter és még sokan mások. Mesterséges módon növelték Kónya rangját, egymást licitálva túl a dicséretekben. A harmónia tehát kívül-belül tökéletesnek látszott. Kónya pedig büszke és elégedett: „Felnöttem hát a fénybe. Lombjaimban, / néz-zétek meg, milyen gyümölcs terem! / A törzsemen kínok mézgája csil-lan, / a mélység fogva tartja gyökerem!” A cím is igencsak árulkodó: *Új lakást kaptam*.

Az *Öröm és gyűlölet* kötet cím (az 1950-ben írt verseit tartalmazza) pontosan fejezte ki költőjének lelkiállapotát: öröm minden miatt, amit a csodatévő kommunista párt tesz, alkot, s gyűlölet az ellenség iránt, akik közé Truman amerikai elnök és XII. Pius pápa is tartozik. A Sztálint és Rákosit dicsőítő versek – sok pályatársához hasonlóan – mindennapos jelenségek ebben a politikai költészetben. Megdöbbenőnek mondható talán, hogy nemcsak az amerikai és a görögországi „gyilkos imperialistákkal” szemben szítja a gyűlöletet, hanem az itthoni letűnt rendszer maradványai ellen is: helyénvalónak és igazságosnak tartja a kitelepítéseket, az internálásokat, mégpedig a „tiszta erkölcs” nevében.

1951-ben zajlott a Magyar Írók Szövetsége I. kongresszusa és kezdődött a reménytelenül kibeszélhetetlen vita a sematizmusról. Kónya Lajos

mindkét csatározásból sértetlenül került ki. És bár a kongresszus után bírálatot is kapott, azzal vágott vissza, hogy a már szintén Kossuth-díjas ifjabb pályatársáról, Juhász Ferencről írt ledorongoló cikket: Juhász nem ismeri és nem szereti az embereket. „Egy lépés: és reakcióssá válik ez a költészet!” – írta. (*Sematizmus és öncélúság*. Irodalmi Újság, 1952. január 31.)

1953 tavaszán Kónya Lajos sikereinek csúcsán állt. „Gondolhatjátok, hogy boldog vagyok” – nyugtázta a sok megtiszteltetést. (*A költőt képviselőnek jelölték*) Ám ugyanekkor halt meg Sztálin, s ugyanekkor jelent meg Kónya válogatott kötete. Az a kötet, amelynek meghökkentő és kínos *visszhangtalansága* már előszele volt a Kónyát is fenyegető kötelező vallomástevésnek és költői önvizsgálatnak. Átrendeződni látszott a kultúrpolitika, de a bizonytalan politikai kettős hatalom a rákosista erők és a Nagy Imre-pártiak között még fékezte a frontális változások bekövetkeztét.

Kónya Lajos is bizonytalanul töprengett: „Szégyellem, amit nem írtam meg, de nem szégyellem, amit megírtam” – írta 1953 őszén. (Irodalmi Újság, 1953. október 24.) Az 1954-ben megjelent kötetében (*Országúton*) látható némi elmozdulás: a magánszféra felé fordul, illetve a magyar történelem valódi nagyjait idézi. De ami leginkább feltűnő ebben a kötetben: megjelenik a fennálló rendszer óvatos bírálata. Például: „Az árakat felverték jó magosra, / de mint a proféták, úgy hittem én”; „Panaszt hallottam, elfogott a kétség”; „Nem szóltam mégse, néztem csak a népet”. Ennek a versnek a címe: *Önvizsgálat*. Ám ez a vizsgálat vagy szembenézés önmagával igencsak megbocsátó, egyáltalán nem katartikus. Hiszen ugyanebben a versében ezek a sorok is olvashatók: „Ma már tudom, előre így futottam. / De vigaszom: nem volt hazug szavam. // Sokat hibáztam, ámde tiszta voltam.” S ami végképp megkérdőjelezi az őszinteséget: Kónya ebben a kötetében újraközli a Sztálin halálára írt három versét.

A marxista-leninista kritika a következő Kónya-kötet megjelenésekor is néma maradt. Kónya Lajos pedig nemzeti kultúránk gyökereiről cikkezik: itt próbál kapaszkodókat találni. (*Kultúránk nemzeti jellegéről*. Irodalmi Újság, 1954. június 5.)

A rákosista visszarendeződség kezdetének idején, 1954 tavaszán, közvetlenül a II. írókongresszus előtt Kónya megírta a korszak egyik legerősebb kritikai versét, a *Borul a föld* című (egyébként gyenge) költeményét, amelyben a népfenség elvét hirdette meg a felülről működő bürokratikus kormányzással szemben. (S amelyben a címbéli *borulás* nem „felborulást”, „elborulást” jelent, hanem a természet virágba borulását.) Idézünk belőle: „Szemek zúgán, amely könnyeket ejt / pokolba a könyörtelenséget! / Legyen vége, értse, aki érti, / ha nem érti, mi mondjuk meg neki! // Élet, élet, hogyan is csobognál / zöld posztóval bevont asztaloknál? / Ki a népet csak tömegnek látja – / hogy

hajlana szép, okos szavára?... // Sziken, sziklán, – hol egy termő pászma – / borul a föld buja virágzásba. / Ne féltsétek ezt a konok népet – / erős, mint az újuló természet!” Ebből a versből politikai botrány kerekedett. Darvas József miniszter éles támadást intézett Kónya ellen, s a kongresszus megfosztotta főtítkári posztjától. Ezután a régi kritikusi gárda is ellene fordult: Király István, Méray Tibor, Illés Béla, Szabolcsi Miklós és társaik beálltak a Kónyát bírálók kórusába. Aki nem igazán érti, mi történt. Kónya nem érti, hogy most már úgymond a „jobboldali veszély” ellen folyik a küzdelem. Azt sem érti igazán, hogy ő most éppen melyik vagy milyen oldalon áll. De mégis: 1954 őszén kiállt Nagy Imre reformkommunista vonala mellett. Ámde 1955 tavaszán diadalmaskodott a rákosista viszsza rendeződés. Viszont Kónya Lajos már nem kívánja szolgálni ezt a kommunista restaurációt.

Az 1955-ben megjelent verseskötete (*Emberséged szerint*) úgyszólván teljesen mentes a dilettáns politizálástól, ehelyett a magánélet szférája felé fordul. Megfáradt és csalódott. Elégikus, önvigasztaló, ám önmagát ismét felmentő. Ezúttal is hiányzik az őszinte szembenézés. Igazából most is csak sodródik az eseményekkel. Az 1956-os forradalmi mozgalmakhoz teljes elszánással csak a végső szakaszban csatlakozik. De csatlakozik.

Az 1956. szeptemberi íróközgyűlésen fontos beszédet mond: élesen szembefordul a reformokat már korábban is akadályozó rákosista vonallal. (*Az író igazat mondjon*. Irodalmi Újság, 1956. szeptember 22.) Cikket ír továbbá a politikai foglyok szabadon bocsátása érdekében. (Irodalmi Újság, 1956. október 20.) Ezekon a stációkon keresztül érkezett el Kónya Lajos az *Irodalmi Újság* – ma már legendás – november 2-i számában napvilágot látott, kétségbeesetten őszinte és nem kis kockázatot vállaló, *A magyarokhoz* című verséhez. A költemény négy 11 soros tömbből áll, s mindegyiknek a végén a következő refrén olvasható: „Verje meg az isten, veretlen ne hagyja, / lobogó hitünket ki lábbal tiporta / s az idegen fegyvert ölésünkre hozta!” Ezzel a kiáltvánnyal, vallo mással lépett le Kónya Lajos a politika színpadáról: addigi költő-politikusi pályafutásának egyetlen kiemelkedő pontjáról, amikor úgy volt képes viselkedni és cselekedni – mondjuk, a „magyarok” érdekében – ahogyan sem előtte, sem utána.

Az új, a kádárista kommunista hatalom nem vette szigorúan Kónyának a forradalom idején tanúsított viselkedését és írásait. Meg kellett persze fosztani országgyűlési képviselőségétől, s kötetmegjelenés-szilenciumra is ítélték, de 1957 szeptemberében már ott szerepel a Darvas József és Tolnai Gábor által szerkesztett új irodalmi folyóirat, a *Kortárs* szerzői között. (Még hozzá a legjobb magyar írók és költők társaságában.) S van itt, mármint a *Kortárs* első

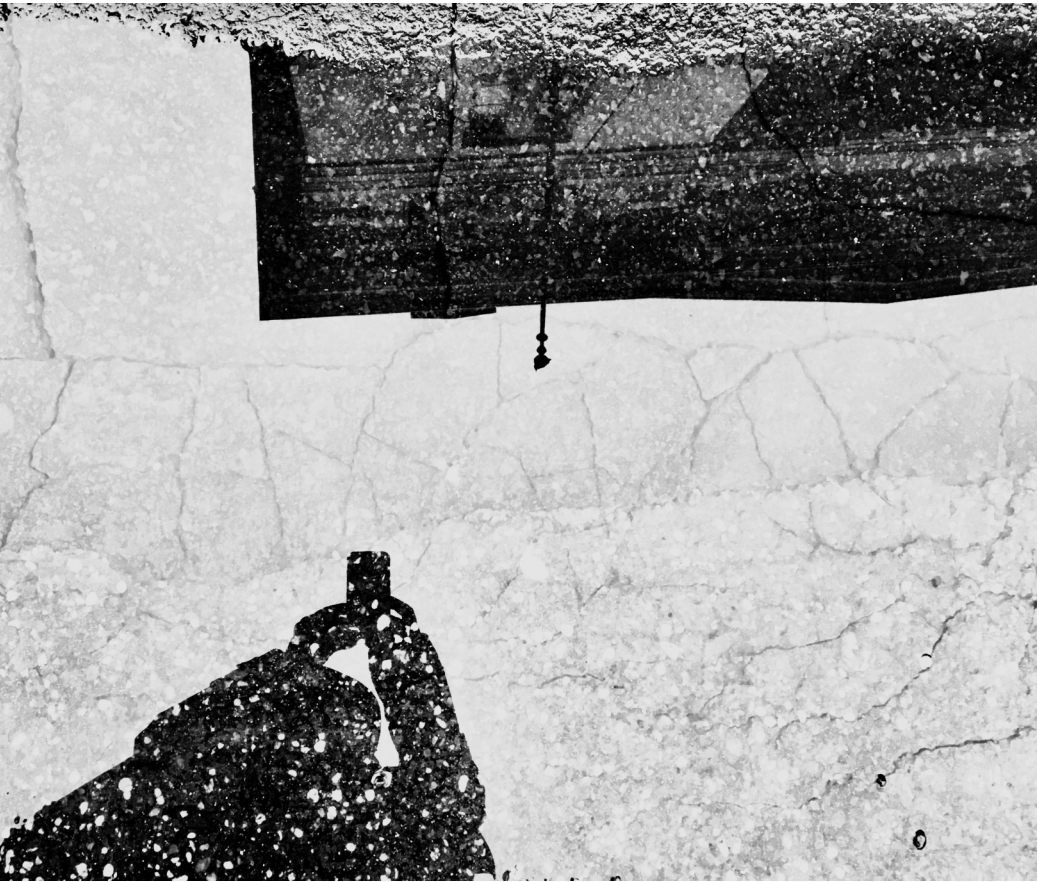
számában egy nyílt levél is, amelyben hat író (Kónya aláírása is ott van) a ki-
egyezés szellemében fogalmaz meg negatív összefüggéseket a forradalom
céljairól, ezzel 1956 szellemét hamisítva meg. Úgy állítják be a forradalmat
– és ez a motívum Kónya későbbi verseiben is vissza-visszatér –, mint
48 olyan erők működésbe lépését, amelyek „a szocializmus összeomlását,
a kapitalizmus restaurációját várták Magyarországon, s azt hirdették,
hogy a mi fegyvereink is az ő céljukhoz szolgálnak eszközül”.

Kónya Lajos 1956-os őszi szereplése a korábbi és a későbbi magatar-
tása és szellemi megnyilvánulásai fényében epizodikus és váratlan elszánás
volt. Utólagos értékelése szerint megbánandó és visszavonandó szerepvál-
talás. Erről tanúskodik az 1960-ban megjelent, beszédes című verseskötete,
az *Emlék és intelem*. Van ebben a kötetben legalább két olyan kulcsvers, amely
jól tükrözi a többször meghasonlott költő újabb ragaszkodását a fő vonalhoz,
kapaszkodását a fő vonalba: ezúttal a kádári világ konszolidációt ígérő min-
dennapi valóságába. Bűnbánattal természetesen. Az egyik ilyen vers a *Lecke*
didaktikus címet viseli. Ebben egy elvont hatalomhoz fohászkodik, hogy
hagyja békén a magyarokat: „ne boríts minket szalmatüzekbe, / keress
magadnak jámborabb / tájakat, essék bár nehezedre. / Kíméld hiszékenysé-
günket!” A másik efféle vers ebben a kötetben a szintén didaktikus című
Számadás. Patetikus és felmentést kérő. Így indul: „Halott apám, tekints
reám, édesanyám, ölelj karodba / Lobogó lángolásaim ne olvassátok már fe-
jemre / Ne csüngjön immár nyakamon tévedések nehéz kolonca / Ne övezzen
a hallgatás szemvillantó, keserű csendje”.

A Kádár-adminisztráció érzekelte és méltányolta Kónya bűnbánó ma-
gatartását. Legalábbis megbocsátott a korábbi esztendőik költő-fenomén pél-
daképének, majd az 56-os megbotlónak. A forradalom leverése után,
1960-tól még hat verseskötete jelent meg (próza-kötetei is), ő maga pedig
1959-től középiskolai tanárként, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatár-
saként viszonylagos nyugalomban élt, egészen az 1972-ben bekövetkezett
haláláig.

Ami pedig ekkori költészetét illeti: politikai felhangú (védekező, ön-
igazoló) verseit leszámítva átlagos kismesterként szerezte lírai alkotásait;
olyan költőként, aki végre azt csinálhatja, amit talán mindig is szeretett
volna, de hát a történelem szele – amint láttuk...

Gáll István 1963 és 1965 között másfél évet töltött Tatabányán a városi pártbizottság agitációs és propagandaosztályának munkatársaként. Élményeiből 1966-ra készült el a *Csapda* című könyv.¹ Reichert Gábor Gáll Istvánról szóló kismonográfiájában az irodalomtörténész és a helytörténész eszköztárával közelített a regényhez. Feltárta annak narratológiai sajátosságait, műfaj-történeti vonatkozásait, sőt annak is utánajárt, hogy Gáll – mint „takarékos író” – mennyi mindent emelt át más műfajú prózáiból a regénybe.²

Kosztolánczy Tibor 51

„MINDENT NEKI KÖSZÖNHETÜNK”

Gáll István *Csapda*

című regényéről

Az alábbiakban azt szeretném körüljárni, hogyan dolgozhatott az író, illetve hogy a mű milyen benyomást tesz a mai olvasókra. Vagy egy olvasóra.

*

A könyvben bejelentett, bár nyilván utólag megfogalmazott írói szándék szerint egy Bársony Imre nevű kommunista élettörténetét fogjuk megismerni – középpontba állítva azt a két bányaszerencsétlenséget, amelyekben Bársony vezetőként érintett volt. (A város arculata, ahol mindez történik, elmosódott, de az olvasó könnyen Tatabányára ismerhet.) 1961-ben vagyunk, az egymást követő riportokból kirajzolódnak Bársony életének fő történései: 1919 októberében sztrájkot szervezett, aztán 1929-ben ismét – ekkor a tárgyaláson nagy beszédet tartott. 1944-ben ellenálló volt, fegyveres csoportot alakított, amelyet a „párttörténet” Bársony-brigádként tart nyilván. 1945-ben az orosz karhatalom embere, majd a város vezetője. A hatos aknában 1950-ben következett be az első szerencsétlenség. Bársonyt felfelé buktatták, megyei első titkárrá nevezték ki, majd 1954-ben „országos elvtárs” lett. 1956-ban a nevelt fiával, Kuruczal a munkáshatalmat védte (géppisztollyal), utána a fővárosban ismét energiaügyi kérdésekkel foglalkozott. Bársony nyomására újra üzembe helyezték a hatos aknát, ahol 1960-ban újabb robbanás történt.

A *Csapda* oly sok mindent ígér – egyéni sors bemutatását, nyomozást, a szociográfiai háttér megrajzolását –, hogy szinte borítékolható: mindez megvalósíthatatlan egyetlen munkában. A könyv mindazonáltal erősen indul: az 1950-es bányaszerencsétlenségre való visszaemlékezés drámai és tömör – a felelősség kérdése viszont tisztázatlan marad, és rengeteg a megválaszolható kérdés.

Eztán viszont terjengős beszámolók következnek az embert próbáló körülményekről, a „mozgalomról” és a pártmunka nehézségeiről. Az olvasó számára hamar nyilvánvaló lesz, hogy Gáll a „vallomásteveőit” *egyfajta* 52 forгатókönyv szerint lépteti fel: a megszólalók Bársonynak „a mozgalmal ezer szállal összefonódott életét” kronologikusan, a sorsfordulókra fókuszálva követik. A 4. fejezetben Pádi, a pártbizottsági portás elmondja az 1919-es tüntetés történetét, midőn egy Hujber nevű csendőrmester lövetett a felvonulók közé – majd a lefogottakat a csendőrségen kínoztatta –, aztán a következő fejezetben (1961-ben) bejön a pártbizottságra egy Havas nevű tévészerelő, akiről kiderül, hogy éppen az előbbi Hujbernek a fia (de minden ízében gyűlölte és *gyűlöli* az apját, még a nevét is megváltoztatta). Vagy például a 10. fejezetben Szily mérnök felidézi, hogyan védte ki a Bársonnyal való együttdolgozást. Két fejezettel később az író lakásavatába cseppen; a lakás Vedres elvtársé – és éppen az ő nagybátyja az a Rohr mérnök, aki viszont vállalta a korábban robbanás sújtotta hatos akna fejlesztését. És Vedres kibeszéli az összes családi és üzemi titkot a messziről jött ismeretlennek.

Egy napon megjelenik két fiatalember az agitációs és propagandaosztályon, Kuruczhoz jöttek, akinek munkaköri kötelessége, hogy az összes futóbolondot végighallgassa. Ezúttal viszont komoly dolgokról van szó: a két fiatalembernek lelkiismeret-furdalása támadt 1956-os tetteik miatt, pontosabban, hogy disszidens barátjukra vallottak, pedig együtt cselekedtek mindent, illetve, mint egyikőjük mondja: „ment minden csak úgy vaktában” (206). De most Mittelszki József, a barátjuk, komoly lelki válsággal küzd nyugaton, és hazatérne. A következő oldalakon viszont az idősebb Mittelszki testvér, Róbert 1956-os „ellenforradalmi” cselekményeire derül fény. Később hosszan részleteződik, hogy Mittelszki Róbert nem változott semmit, a börtönévek után is megmaradt alamuszi fellazítónak. Bajkeverő, erkölcstelen, orvvadász, egyszóval „rongy ember”.

Ám Bársonyról kevés dolgot tudunk meg: az 1945 előtti motívumok a szokásos, papirosízű munkásmozgalmi emlékezéseket idézik. A nehéz nyomor, a harc, a jobb élet reménye – mindez az általános iskolai hetedikes olvasókönyv színvonalán. Bársony magánéletében még itt-ott feltűnnek érdekességek, de a mozgalmi múlt összességében broszúrszerű és izzadságszagú. Még egy szakszervezeti bál is „ellenállásként” jelenik meg (117). Az volna az érdekes, ha újraélhetnénk az egykori konfliktusokat – már ha voltak egyáltalán. Már ha volt „bál”. Ha volt ellenállás. Hiszen még Pádiból és két fiából is partizánt gyártottak, amiről mindenki tudta, hogy hazugság, bár Pádi ezt inkább megtiszteltetésnek vette, nem történelemhamisításnak (50–51).

Az olvasó azt is hiába várja, hogy megtudja, mi történt Bársonnyal az 1950-es szerencsétlenség utáni években; itt-ott egy-egy utalás, ám mintha

az a bizonyos *kéz* minden érdelemes információt kihúzott volna a kéziratból. Aztán már itt is van Szabó Márta funkcionáriusnő a kerületi Nótanács részéről, elmondja a szokásos *nehézsnyomort, verazéletet*, aztán pedig Bársony magánéletének csődbemenetelét (1956 után Bársony már román konyakot ivott). Bársonyt nyugdíjazták, az életét egy özvegyasszonnyal kötötte össze, aki átverte. Bársony, úgymond, „egyedül tett-vett a lakásban, rendezkedett, fiókokat turkált” (229), és talált egy köteg levelet. Ezekből kiderült, hogy az özvegy csak színleg özvegy, hiszen a leveleket nyugaton élő férje küldte. Bársony a leveleket a konyhaasztalon felhalmozta, és felgyújtotta őket. Tűzoltóság, rendőrség.

Cselédtempó.

Aztán Bársony már nem tudott hova menni, visszatért a bányavárosba, ahol éppen akkor történt a második robbanás, és ő leszállt az aknába, és eltűnt.

Illetve megérkezése után Kuruczcal majdnem tettlegességig fajuló vita robbant ki kettejük között. Bársony mindig is a direktívák embere volt; érvényt kell szerezni a döntéseknek – követelte. Kurucz szerint szeretni kell az embereket. Kurucz vállalta a szembenézést a múlttal és az elhibázott koncepciókkal, Bársony nem. Aztán Bársony tényleg eltűnt. Erről többféle verzió keringett. Agyonverték? Vagy hősi halált halt? Öngyilkos lett? Vonaton lett rosszul? Esetleg az erdőben találták meg a holttestét? Mások szerint lecsukták, és börtönben halt meg.

Szerintem pedig a *Don Giovanniból* megjött a Parancsnok, és magával vitte Bársonyt a kénköves mélységbe.

*

A riportok tulajdonképpen nem is riportok, inkább monológok, amelyek előtt hangulatfestésként spontán felvezető szövegeket olvashatunk például az időjárásról, avagy a sofőr elméskedik. De a legfontosabb, hogy a „beszélgetések” előtt az érintettek még tisztázzák, hogy mit igyanak. Olykor a konzultáció elmarad, ami nem szerencsés, mert nem mindig sikerül eltalálni az író ízlését. Ő ugyanis a pezsgőt nem szereti, a bőlét elviseli – nagyfröccs a műfaja.

A szereplők fellépnek és eltűnnek. Jegyzetelni kell folyamatosan – mondom magamnak –, de az átlagolvasótól ezt nem várhatjuk el. Elgondolkodtam azon, mi a baj Gáll alakjaival. Moldova György például az *Akit a mizedony füstje megcsapott...* című könyvében jóval több riportalannal dolgozik, nála mégis látom az embereket. Gállnál nem látom őket, csak a túlterhelt monológjaikat hallom. Valójában mindenki a maga mániáit mondja, moralizálnak, többen összevissza locsognak mindenről (bólé!) – és néha egy kicsit

Bársonyról vagy roppant óvatosan a szerencsétlenségekről. Moldovánál a párbeszéddek és az elmélkedések kisebb egységekben váltják egymást – erős a riporter jelenléte, *van* személyisége. Moldova szövege verbálisan is jobb; humoros, sokszor szentenciózus. Vannak *bemondások*. Gáll jobbára
54 humortalan, vagy azt gondolja viccesnek, hogy Kurucz megrúgja a sófőrüket, ha az túl sokat beszél. De ami a legfontosabb, Moldovánál főként tények sorakoznak, a következtetéseket az olvasóra hagyja, vagy legalábbis nem tolakodó az írói vélemény.

Azt várja az ember, hogy egy könyv *mondjon valamit az életről*, amit ő nem tud. Hiszen ha a regényhősöknek nincsen rálátásuk az életre – ha az író nem ad nekik egy kis rálátást –, akkor kiderül, hogy a pártbizottság szervilis portársa valóban csak ütődött, vagy Józsi, a gépgyár igazgatója tényleg a végletekig megkeseredett ember, akinek elege van mindenből. Szó szerint: *mindenből*. De meddig lehet bírni kint az életben az efféle monológokat, s főként ilyen töménységben? – talán pár percig. Itt viszont kínosan végig kell olvasni az egészet.

Gállnál a legrémesebbek az ideológiai fejtegetések – ebből a szempontból a legfárasztóbb az Éva nevű jogász nő marxista „székfoglalója” az említett házavatón. (Reichert Gábor könyvéből tudhatjuk, hogy Évát az író részben a saját feleségéről mintázta.³) A legelképesztőbb viszont Magos, a munkásmozgalom agyalágyult, régi harcosa (egyébként kétszeres gyilkos, ideológiai alapon), aki legszívesebben internálná a maszekokat, a hétvégi autósokat, a „pógárokat”, az értelmiségieket: „De erre köllött a mi vérünk, elvtárs? Tizenkilencben, negyvenötben, ötvenhatban! Értük hadakoztunk? A francos autóikért verettük dagadtra a pofánkat? Ezért lövettük magunkat? Ezért éhezünk, kínlódtunk mi meg a családjunk? Eldobhatjuk ezt az ötven évet? A mi életünk csupa küszködés volt, harc és áldozat. Nem hányjuk fel, mert ez a proli sorsa. De most elváránk, hogy mások húzzák meg magukat. Legalább annyi ideig, ameddig mi szolgáltunk: egy életem át!” (156–157)

Azoknál is, akik nem teljesen tébolyultak (még), a szövegekben többnyire megjelenik az a bizonyos „vörös fark”. Az idősebb Mittelszki kivételével itt mindenki jóváhagyólag nyilatkozik a szocialista rendről, amelyet a történelem menetéből fakadó szükségszerűségként fogad el. (Egy 1966-ban megjelent „riportkönyvben” mindez nem is lehetett volna másként.) A megszólalók hűségeselek a kommunista ideológiához, vagy ha éreznek is (leküzdendő) kételyeket, ideológiai fejlődőképességükről tanúskodó gesztusokat tesznek. Havast (Hujber fiát) Bársony 1946-ban nyilvánosan meg akarta alázni az egész város előtt, aztán 1949-ben rendőri felügyelet alá helyeztette. A férfit az 1950-es szerencsétlenség után kitelepítették a Hortobágyra, 1955-ben szabadult, és 1961-ben az a legnagyobb gondja, hogy méltó-e a pártfelvételi kérvény beadására: „Nem is az a fontos, felvesznek majd vagy se.

Csak hogy egyáltalában adnak nekem belépési nyilatkozatot, és én azt aláírom” (71). Ober, aki a fizikai és pszichikai terror hatására összeroppant az ÁVÓ vizsgálati fogságában, azt mondja: „A fogházban már arany életünk volt. Marhulni is lehetett” (85). Éva, akit értelmiségi származása miatt kétszer nem vettek fel az egyetemre, és csak a szabályok kijátszásával kapott esélyt a továbbtanulásra, áradozik, mily egyszerű, hogy részt vehet „Lenin nagy kísérletében”: „Ezt kell érteni, ezt kell igenelni, ezt a nagy kísérletet kell tudatosan vállalni!” (188)

A könyvben valódi munkások, szolgáltatóiparban dolgozók, értelmiségiek alig jelennek meg. Főként funkcionáriusokról és a kezük alá dolgozó személyzetről (ahogy az erdész mondja találóan: „szolgákról”) esik szó. Magánéletük és munkahelyi feladatkörük *krónikusan* egymásba épült, főként a magánszféra rovására. A munkájuknak nincs önértéke, a politika kiszámíthatatlan mozgásai tesznek egy-egy embert sikeressé vagy bukott alakká (aztán esetleg megint sikeressé). A sors dobálja őket ide-oda. Talán ezért is van, hogy többen nem az eredeti munkakörükben dolgoznak, parkolópályán vannak, csalódotak. Az egész rendszerre – természetesen – senki nem mondja ki a *nem*-et. Leszámítva Mittelszkit, aki viszont alávaló kéjenc, kétszínű, aljas... mind tudjuk, hogy „rongy ember”.

Sokan súlyos testi betegséggel, még többen mentális defektussal küzdenek, de utóbbi a szereplők számára kevésbé tudatosul. Pedig itt majdnem mindenki idegbeteg. A gépgyár igazgatójának ordítása az irodaépülettől a bejáratig hallik – miként a költő mondta: „Jerichós visszhangot ver vén Westminster”.⁴ A szereplők állandóan üvöltöznek, legszívesebben ököltre mennének egy-egy vitában – talán ezzel akarják érvényre juttatni a belülről megélt „igazságokat”.

Régebben gyakorta megverették egymást – éppen ki melyik oldalra került –, vagy lelövelték a másikat. Esetleg addig provokálták az ellenfelüket, amíg az a fegyveréért nyúlt. Aztán elvitették. Bálint elvtárs fia, aki 1956-ban a felkelők mellé állt, rendőrségi sortűzben halt meg, a sortűzet Piricz százados vezényelte. Piricz 1961-ben a megyei rendőrkapitány, Bálint a sportosztály vezetője. A pártmunkások egy része még mindig fegyvert tart a munkahelyén. 1956-nak még a gondolatára is összerándul a gyomruk, de képtelenek megérteni, hogy mi történt. Vagy úgy tesznek, mintha nem értenék...

Kurucz pontosan felfogta 1956 októberében, hogy „lecsaphatták volna, mint egy nyulat” (216). És felelősnek is érezte magát mindenért, amit a megelőző tíz évben műveltek. De november végén jött egy elvtárs a központból, aki megmagyarázta, hogy a bűntudat veszélyes. De Kurucz azért kicsit még tépelődött: „sokáig nem tudtam szabadulni a gondolattól: van-e

jogunk, erkölcsi alapunk arra, hogy újakezdjük vagy folytassuk a munkánkat?” (216–217)

Aztán ez is elmúlt.

56

*

A korabeli kritikák Gáll egyik fő érdeméért azt nevesítették, hogy szembe tudott nézni a szektánsság örökségével, elutasította a dogmatizmust, az önmagáért való hősködést.⁵

Azt hiszem, vagy legalábbis remélem, hogy egy mai értelmiségi számára ezek már nem kérdések.

Igazából nem is tudom, mi szükség volt erre. Nem a könyvre – a szocializmusra. Talán elrettentésül a későbbi generációk számára.

Bár ahogy a könyvben is elhangzik: „Minden nemzedék elkezd valamit, és nem tudja, mi lesz az álmaiból.” (36)

Most több, egymásnak részben ellentmondó állítást fogalmaztam meg (illetve idéztem) a történelem menetéről. De akárhogy is történt, Bársony Imre sorsválasztása szomorú tévedésnek látszik. A többször elhangzó „Mindent neki köszönhetünk” kifejezés a könyv megjelenése után ötvenöt évvel keserű iróniával telítődik.

¹ Jelen íráshoz a könyv 1976-os, Szépirodalmi Könyvkiadónál megjelent második kiadását használtam, a főszövegben található számok ennek oldalaira utalnak.

² REICHERT Gábor, „Nem szabadulhatok”: Gáll István Tatabányája, Tatabánya Alkotó Művészeiért Közalapítvány, Tatabánya, 2021, 81–105.

³ REICHERT, *i. m.*, 95–97.

⁴ Részlet Tóth Árpád *Az új Isten* című, 1919 tavaszán írott verséből.

⁵ ERKI Edit, *Gáll István: Csapda*, Társadalmi Szemle, 1967/6, 134–136; GYURKÓ László, *Gáll István: Csapda*, Új Írás, 1967/2, 125–126; JUHÁSZ Mária, *Gáll István: Csapda*, Kortárs, 1967/4, 660–662.

Gáll István mindig is elsősorban prózaíróként tekintett saját magára, kortársai – főleg a nála egy-két évtizeddel fiatalabbak – azonban a hatvanas–hetvenes évek fordulójától kezdve legalább ennyire a „szocialista irodalom” eszményének elkötelezett utóvédharcosát, a mindenkori új nemzedékek elvű kritikusát és a megújulóban lévő magyar próza folyamatait hivatalból figyelemmel kíséző szerkesztőt láthatták benne. 1969-ig az Írószövetségben belül – a Fiatal Írók József Attila Körének elődjeként – megszervezett, kifejezetten a pályakezdők gardírozásával (és

Reichert Gábor 57

„PÉTEREK STB.”

Nemzedéki szemléletmód

Gáll István kritikus

gyakorlatában

persze felügyeletével) foglalkozó munkaközösség megbízottjaként;¹ a *Naponta más* című, fiatal prózaírókat bemutató 1969-es antológia szerkesztőjeként;² három szám erejéig (1971-től 1972-ig) az almanach formátumban induló *Mozgó Világ* felelős szerkesztőjeként; 1971-től haláláig pedig az *Új Írás* munkatársaként, a prózarovat szerkesztőjeként bírt komoly befolyással a korszak irodalmi tendenciáinak nyilvános megítélésére és reprezentációjára. Tevékenységének ehhez az ágához tartozik kritikusai működése is, amelynek – véleményem szerint – nagy jelentősége volt a korabeli hivatalos kánon (ön)pozicionálásának szempontjából.

Gáll István a hatvanas évektől kezdve publikált recenziókat az *Új Írás*-ban és más folyóiratokban, jellemzően kortárs magyar prózakötetekről. A hetvenes években, az irodalmi intézményrendszerben betöltött szerepének felértékelődésével összefüggésben kritikusai jelentősége is megnövekedett, amennyiben a recenzeált művekről alkotott ítéletei nem kizárólag magánvéleményekként, hanem a hivatalos irodalomszemléletet bizonyos mértékig megtestesítő reakciókként, kvázi performatív aktusokként is értelmezhetővé váltak az irodalmi nyilvánosságban. Ennek szemléletes – bár csak az „irodalmi emlékezet” által igazolt – példája a *Péter, küzdjünk meg?* című, először 1980-ban publikált esszé esete: Esterházy *Termelési-regénye* apropóján Gáll egyrészt világnézeti elhatárolódását deklarálta a „Péterek stb.” gyűjtőnévvel illetett nemzedéktől,³ másrészt – több kortárs véleménye szerint – az alapvetően megengedő hangnem okán „menlevelet” is adott Esterháznak, akit nem ért súlyosabb ideológiai támadás a válasz nélkül hagyott esszét követően.⁴

A kritikusi ítéletet Gáll esetében tehát nem kis részben „a rendszer maga”⁵ nyomatékositotta, ennek pedig a hetvenes években még jóval nagyobb súlya volt, mint akár a következő évtizedben. Dolgozatomban Gáll István kritikai munkásságának vázlatos bemutatásán, írásaiból kiolvasható preferenciáinak értelmezésén keresztül arra keresem a választ, hogy milyen esztétikai és ideológiai előfeltevések határozták meg az ekkoriban kibontakozó „új próza” befogadását a korszak első nyilvánosságában. Természetesen nem gondolom, hogy Gáll István egy személyben reprezentálná az állampárt ekkori kulturális irányvonalát, azonban az irodalmi mezőben elfoglalt helye okán tanulságosnak és a rendszer egészére jellemzőnek tartom azokat a hol atyáskodóan elnéző, hol szigorúan elhatárolódó gesztusokat, amelyeket saját kora prózatermésének fontosabb vagy épp kevésbé jelentős darabjai kapcsán tesz.

*

Az irodalom történetének generációs alapú tagolása nagy hagyománnyal bíró alakzata (nemcsak) a magyar irodalmi gondolkodásnak. Az egyik legismertebb ilyen konstrukció a Nyugat folyóirat szerzőinek nemzedéki felosztása, amelynek kezdeti mozzanatai a lap működése idején már szinkron módon megmutatkoztak, elsősorban azonban mégis a későbbi korok kánonképződése, a rendszeralkotás kényszere tette közkeletű fogalmakká az *első, második, harmadik nemzedék* (az Újhold kapcsán pedig némileg hasonló módon a *negyedik nemzedék*) meghatározásokat. A nemzedékalapú irodalomszemlélet annak a reményével kecsegtet, hogy – mintegy az „egyesben megmutatva az általánost” – egy műről vagy szerzőről beszélve a tágabb irodalomtörténeti kontextusról is átfogó megállapításokat fogalmazhatunk meg általa. Nem a jelen előadás feladata, hogy ennek a szemléletmódnak a problematikusságát (egyszersmind teljes kiküszöbölésének lehetetlenségét) vizsgálja, Gáll István kritikaírói attitűdjéről és irodalomképéről beszélve azonban elengedhetetlennek éreztem ezt a rövid kitérőt, hiszen nála – a hetvenes évek kritikai nyilvánosságában egyébként korántsem egyedülálló módon – a *korszak* és a *nemzedék* fogalmai nemhogy elsődleges, hanem szinte kizárólagos orientációs pontokat jelentenek egy-egy műalkotás megítélése során.

Mielőtt a nemzedéki szemlélet Gáll kritikaírói gyakorlatában betöltött szerepével foglalkoznék, egy idézettel szeretném érzékeltetni, mit ért a szerző nemzedék alatt, illetve miként tagolja ez alapján saját kora prózáját:

„A felszabadulás utáni irodalom első nemzedékéhez sorolom a prózaírók közül Örkény Istvánt, Sarkadi Imrét, Cseres Tibort, Mátyás Ivánt, Mészöly Miklóst, Karinthy Ferencet, Szeberényi Lehelt – de Ottlik Gézáét és Szabó Magdát

is, akik pedig ötvenhét után kerültek csak elélem. A háború szakította meg vagy késleltette indulásukat.

A második nemzedék, az enyém, az ötvenes években kezdett megjelenni, egy nagy társadalmi törésvonal (1956) két partján: legelőször Galgóczi Erzsébet, Sánta Ferenc, Kamondy László, aztán Csurka István, Moldova György, Szabó István, majd ötvenhét után Fejes Endre, Szakonyi Károly, Kertész Ákos, Galambos Lajos, Bertha Bulcsu és mi, többiek.”⁶

Az *első* és a *második* nemzedék közös vonása tehát, hogy egy-egy történelmi kataklizma – a második világháború, illetve 1956 – adta meg nekik az indulás lendületét. (Harmadik, köztes dátumként a kommunista hatalomátvétel évét jelöli meg Gáll ugyanebben az írásában: „ez a három évszám: 1945, 1949, 1956 az a három tájékozódási pont, amihez be lehet tájolni életünket és írásainkat.”⁷) Gáll István gondolkodásában a nemzedék elsősorban élményközösséget jelent: a történelem *a priori*ként elgondolt folyamatainak és eseményeinek *maradéktalanul azonos* módon való szemlélését. Ez a szemléletmód Gáll implikációja szerint nemzedékről nemzedékre változik, egy adott generáción belül – az élmény objektív jellegéből adódóan – azonban nem mutat eltéréseket. Ebből következően – legalábbis ami a saját nemzedékét illeti – az egyes szerzői életművek közötti különbségek sem többek felületi eltéréseknél: „Ezt tartom a magam nemzedékének, velük volt első közös mozdulásom, ma is őket értem a legjobban, amit megírnak, azt az orrom elől írják el, aki előrefutott, az közülünk ugrott ki, mert egymás mellett, egymás után loholunk.”⁸ A jó próza fokmérője Gáll szerint a „megtalált témavilág”,⁹ amely nem férhető hozzá másként, mint a való életben szerzett tapasztalatok – a művészi szemléletmódot szükségképpen befolyásoló – hasznosítása révén. Örkény István életműve kapcsán írja: „Nála a történelmi és a személyes hitelű háttér soha nem hiányzik. A könnyedség, a játékoság, a bohóckodás, a fanyarság, a kiábrándultság, a képtelenség mögött átélt és *megszenvedett korélmény* húzódik meg.”¹⁰ A kor tehát olyasvalami, amit „meg kell szenvedni” ahhoz, hogy az író által hitelesen elbeszélhetővé váljon, és éppen ez az, ami a hatvanas évek végétől induló *harmadik* nemzedéknek nem adatott meg.

Új Forrás 2022/1 – Reichert Gábor: „Péterek stb.”
Nemzedéki szemléletmód Gáll István kritikai gyakorlatában

*

Gáll István Simonffy András és Nádas Pétert nevezi meg az új prózaíró nemzedék előfutárainak, és érzékelhetően őket tartja a legjelentősebbeknek is a hatvanas évek második felében induló szerzők közül. Éppen az emeli ki őket a korszak fiatal prózájából (amelynek Gáll megfogalmazása szerint „a lötyögő hősök, az arctalan figurák, az eseménytelen novellák és a megfogalmazatlan –

az idősebbek számára – érthetetlen rossz közérzetek” a fő jellemzői¹¹), hogy „élményanyaguk”¹² *feljogosítja* őket arra, hogy műveikben implicit vagy explicit módon állást foglaljanak a szereplőket körülvevő világgal kapcsolatban. A fiatal írók „élményanyagán” azonban Gáll mintha csakis a sajátját szeretné
60 viszontlátni – ha valamilyen hasonlóságot fedez fel, az adott „élmény- anyagot” hitelesnek ismeri el, ha viszont a sajátjától idegennek talál egy írói gondolkodásmódot, azt hamar életidegenségként bélyegzi meg. A következő, ugyancsak Nádasról és Simonffyról szóló idézet jól érzékelteti, miként mér Gáll minden írói világot önmaga objektívnak kinevezett valóságához – nem ismerve fel ennek a módszernek a végtelen szubjektivitását:

„Az ő hangjuk más volt, mint a mienk. Élménykörük egy évtizeddel fiatalabb. Amit én felnőttként csináltam, azt ők gyerekként figyelték. És odalentről nézve sok minden más volt. Amit én szemmagasságban láttam és fényképeztem le az agyamba, az az ő felvételeiken térdmagasságban látszott. Amire én azt hittem, hogy felelet, ők kérdésként hallották.

Vagyis nem egyszerre ültünk be a moziba; én még láttam egy filmnek a végét, amíg a kigyulladt filmszínház a fejünkre nem szakadt, ők a félig kész új épületben az új filmnek is csak a közepére kezdtek odafigyelni. Én a friss malteriszag mögött mindig éreztem, elfelejthetetlenül, a régi üszök és pernye szagát, és ha időnként elszakadt is a film, a ragasztgatás sötét szünetében reménykedtem, hogy ez az én filmem folytatódni fog, s jobb fordulatot vesz – ők türelmetlenül mocorogtak, és nem értették, hogy ha már pont ezt a filmet vetítik, miért nincs belőle egy hibátlan kópia.”¹³

Az értekező tehát kizárólag az egyes nézőpontok közötti természetszerű (az életkorból adódó) különbségeket ismeri el, magát a szemlélt tárgyat – vagy hogy egyáltalán mi az, amit szemlélni kell és érdemes – megkérdőjelezhetetlennek tartja. Nézőpontjának institucionalizálását jól példázza, hogy a fiatal prózaírók „felvételeinek” perspektíváját térdmagasságban helyezi el az előbbi idézetben – vagyis a hiteles szemlélő vele, Gáll-lal „egymagas”, a fiatalok pedig e nézőpont „alatt” helyezkednek el. Ehhez tartozik az előbb már említett „megszenvedett korélmény” eszménye is: akinek szakadt már a fejére kigyulladt filmszínház, több joggal reménykedhet az újrainduló film pozitív végkifejletében, mint az, aki az új moziban, késve érkeve is türelmetlenül mocorog és elégedetlenkedik. Ezzel az érveléssel nem könnyű vitatkozni.

Gáll kritikai gondolkodásában tehát a szerző életkora, származása, közéleti szereplése nem elválasztható az általa létrehozott műtől. Recenziói legtöbbször egyenes megfelelést állapít meg az épp szóban forgó szöveg és a szerző személyisége között – akit, persze, mint rendre megemlíti, jól ismer az irodalmi élet különböző színtereiről. Az ezzel járó bennfentességtudat nem

egyszer vezet Gállnál indiszkrécióba hajló, de legalábbis megkérdőjelezhető okfejtésekhez. A legszélsőségesebb esetekben a vizsgált mű szerzőjének külső adottságaiból következtet az illető személyiségére, amelyből pedig az általa írt szövegek összességéről fogalmazza meg általános megállapításait. Nemzedéktársa, Moldova György külső megjelenése például prózája 61 gazdag életanyagát bizonyítja Gáll szerint:

„Egy lompos nadrág felett az élet viszontagságaiba belefáradt, combközépig lenyúló, kifakult pulóver és nyitott nyakú kockás ing – első pillantásra ezt a képet rögzítem róla. Aztán ahogy tovább nézem, feltűnik egybeszabott termete: olyan zömök és masszív, a szétesésre semmi hajlamot nem mutató alak, akít a postán minden csomagolási okvetlenkedés nélkül felvennének gyorsárúküldeménynek. Busa feje van, dudoros a homloka akár a bölénynek, az orra meg a szája csak úgy elnagyolva formázódik ki az arcból, a szeme pedig kicsi, és bent ül a vastag homlokcsont alatt; olyan homlok ez, mely arra rendeltetett, hogy nekimenjen vele a falnak és átüssé.”¹⁴

Roszábbul járnak a *Naponta más* című antológia szerzői, akiknek – a prózájukon is kiütöző – szegényes „történelmi tapasztalatait” Gáll a fiatal írók társasági viselkedésmódjával és különböző beszédhibáival hozza összefüggésbe: „Mi tréfásan, magunk közt »motyogóknak« nevezük őket. Talán véletlen, hogy olyan halkán, alig érthetően beszélnek: Nádas selypeg, Módos susog, Simonffy motyog, Császár pötyög. Nagy hangzavart nem keltenek.”¹⁵

A hiteles életrajzi tapasztalatnak és a „valóság” ismeretének a fikciós próza nélkülözhetetlen alapelemeként való megjelölése Gáll gondolkodásában a realista – pontosabban: realistának nevezett – ábrázolásmód normává emelésével jár együtt. Mivel szerinte az irodalom feladata saját korának ábrázolása és értelmezése, a fiatal prózaírók legtöbbjének műveit sem tematikailag, sem poétikailag nem tartja adekvátnak a kitűzött cél eléréséhez. A *Naponta más* című antológiához utólag írt „előszavában” a *formai* innováció törekvése lényegében a *tartalom* hiányának elfedéseként tételeződik:

„Mi szélesebb terepen támadtunk. Talán nem ilyen modern fegyverekkel, de többféle fegyvernemben. És a hátszágunk is nagyobb volt, sokszínűbb.

Munkásokról és parasztokról nemcsak ez az antológia nem beszél, hanem az a jégtömb se (aminek csúcsa ez a kötet), az általam olvasott kézírathalmaz se, a kimaradt ötven kezdő író novellatömege se, amit nem tudunk bemutatni. Mi történik a gyárakban, a földeken, az ifjúsági szervezetekben, a hadseregben? Ezt nem tudja meg a kortárs és nem tudja meg az utókor se a fiatalok prózájából.”¹⁶

A „modern fegyverek”, vagyis az ötvenes-hatvanas évek „realista” prózanyelvétől eltérő szövegformálási eljárások Gáll egyéb írásaiban is felesleges sallangokként, vagy épp az alapjaiban elhibázott írói világlátás velejáróiként jelennek meg. Ideálja a számos kritikájában visszatérő „emberközpontú ábrázolás”,¹⁷ amellyel szembenállnak a „modernkedés stílusdivatjai, életérzéspózái”.¹⁸ A negatív értékminőséget képviselő „modernség” idegen a magyar irodalomtól: „Ha csak »modern« irodalmat követelünk, evvel – bevallva vagy be nem vallva – leragadunk a formai követelményeknél, és ily módon – tudatosan vagy jóhiszemű gyanútlanossággal – idegen eszményeket plántálunk honi talajba.”¹⁹ Ez az érvelésmód nem sokban különbözik az ötvenes évek irodalmi vitáitól, amelyekben a formalizmus vádja az adott szerző ideológiai felkészületlenségének vagy épp ártó szándékának felelőtlenségével volt egyenértékű.

A hatvanas-hetvenes években induló prózaíró nemzedéket a fent vázolt koordinátarendszerben igyekeznek elhelyezni Gáll kritikai írásai, ami eleve gátját szabja a valódi párbeszédnek. Hiába igyekszik rendszeresen jószándékaról biztosítani a megdicsért vagy épp megbírált alkotókat, hiába szögezi le egy helyütt, hogy a fiatal prózaírókról „mindenféle patronáló fölény nélkül” szeretne beszélni,²⁰ a jóindulat nem képes ellensúlyozni az ideológiai elfogultságot. Véleményem szerint ennek a feloldhatatlan ellentétnek a példájaként olvasható a *Termelési-regény*ről írt, fent említett esszé is. Németh György megfogalmazása szerint ezzel az írásával „Gáll nyilvánvalóvá tette, hogy meddig tart a megértés tartománya, az utak mely ponton válnak el egymástól”,²¹ amit annyiban igaznak tartok, hogy a cikk valóban módszeresen és nagyrészt találóan elemzi Esterházy regénypoétikáját, és az értekező szemlátomást pontosan tisztában van vele, mi a tétje a regény által reprezentált művészi világkép elismerésének vagy visszautasításának. Úgy fogalmaznék, Gáll tényleg kijelöli a „megértés tartományát”, azonban egy pillanatig sem hajlandó ide belépni. Az utak valójában már a kezdet kezdetén elváltak, és ennek Gáll nagyon is a tudatában van: „A szocialista irodalom lehetősége egybeesik az új társadalmi rend kiteljesedésével; távlatosan a kommunizmus megvalósításának nagy történelmi esélyéről (kísérletéről) van szó. Erről hullámvölgybe kerülve se feledkezzünk meg!” – írja az esszében.²² Hogy a *Termelési-regény*ből mi derül ki „a kommunizmus megvalósításának nagy történelmi esélyéről”, nem szorul külön magyarázatra. Meglepőbb azonban Gáll nem sokkal a cikk megjelenése után, egy vele készült interjúban tett kijelentése, melyben nyomat sem találjuk az Esterházy-kritika elvi rendíthetetlenségének:

„én ábrázolni szeretném a világot, mert ahhoz tartom magam, hogy miután a világ objektív, olyan próza is írható, amiben az élet és az ember objektívításában fogható meg. De ehhez hitre van szükség, ideológiára, világnézetre.

Csakhogy magam is »válságban« vagyok. Nem mintha nem hinnék abban, hogy a marxizmus mint ideológia korszerű elmélet, és a helyzet elemzésére ma is alkalmas. Csak azt nem tudom, hogy hogyan korszerű, hogyan alkalmas.”²³

63

Ezt a tanácsstalanságot vélem a legjellemzőbbnek, amikor Gáll István a „Péterek” nemzedékének szövegeivel szembesül. A „szocialista irodalom lehetőségének” fenntartása nevében bírálja e művek tévesnek ítélt világlátását, azonban a kötelező szövegeken kívül – amelyek igazságtartalmáról, mint az utóbbi idézetből kiderül, ő maga sincs meggyőződve – nem tud alternatívát felmutatni. Ezt fejezi ki az Esterházy-esszé talán legismertebb mondata is: „Ide már csak az érdeklődés érzelmével tudom követni őket, világnézetem választ el tőlük.”²⁴

Így nyomja el a kritikaíró Gáll Istvánban az éles szemű olvasót a lojális funkcionárius.

Új Forrás 2022/1 – Reichert Gábor: „Péterek stb.”
Nemzedéki szemléletmód Gáll István kritikusai gyakorlatában

¹ NÉMETH György, *A József Attila Kör története: FIJAK/JAK, 1973–1981–1989–2009*, Bp., JAK+PRAE.HU, 2012, 51.

² *Naponta más: Fiatal prózaírók antológiája*, szerk. GÁLL István, Bp., Magvető, 1969.

³ Írása elején Gáll felsorolja, kiket ért a megnevezés alatt: Esterházy Péter mellett Nadas Pétert, Hajnóczy Pétert, Lengyel Pétert, Bólya Pétert, „Bereményi Pé (bocsánat:) Gézát” és Ördögh Szilvesztert említi. (GÁLL István, *Péter, küzdjünk meg?* [1980] = G. I., *Hullámlovas*, Bp., Kozmosz, 1981, 349.)

⁴ Nem Gáll szövegével összefüggésben, de Mészáros Sándor is megállapítja Esterházy korai recepcióját vizsgáló tanulmányában, hogy „[a] *Termelési-regény* megjelenése a kritikai befogadástörténetben is fordulópontot jelentett.” (MÉSZÁROS Sándor, *A kritikus olvasó: Esterházy Péter műveinek recepciója 1986-ig*, Alföld, 1989/1, 45.)

⁵ VÖ. GYÖRGY Péter, *A rendszer maga – Gáll István = Gy. P., A hatalom képzelete: Állami kultúra és művészet 1957 és 1980 között*, Bp., Magvető, 2014, 247–256.

⁶ GÁLL István, *A párbeszéd egyik fele* [1972] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 257.

⁷ *Uo.*

⁸ *Uo.*

⁹ GÁLL István, *Kenessei András: Történetek és kitalálások* [1972] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 286.

¹⁰ GÁLL István, *Időrendben* [1972] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 42. (Kiemelés tőlem – R. G.)

¹¹ GÁLL, *Péter, küzdjünk meg?*, i. m., 334.

¹² GÁLL István, *Nadas Péter: Kulcskereső játék* [1969] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 266.

¹³ GÁLL, *A párbeszéd egyik fele*, i. m., 256.

¹⁴ GÁLL István, *Magányos hősök* [1965] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 195.

¹⁵ GÁLL István, *Elmaradt előszó* [1969] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 246.

¹⁶ *Uo.*, 244.

¹⁷ Például: GÁLL István, *Kitágult szemhatár: Karinthy Ferenc* [1975] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 91.

¹⁸ *Uo.*

¹⁹ GÁLL István, *A magyar valóság kutatói: Galgóczi Erzsébet, Márkus István, Thierry Árpád* [1972] = G. I., *Hullámlovas*, i. m., 91.

²⁰ GÁLL, *A párbeszéd egyik fele*, i. m., 255.

²¹ NÉMETH György, *A Mozgó Világ története 1971–1983*, Bp., Palatinus, 2002, 10.

²² GÁLL, *Péter, küzdjünk meg?*, i. m., 345.

²³ *Az irodalom válsága: Varga Lajos Márton beszélgetése Gáll Istvánnal*, Alföld, 1981/7, 35.

²⁴ GÁLL, *Péter, küzdjünk meg?*, i. m., 349.

Tatabánya 1972 őszén ünnepelte várossá egyesítésének 25. évfordulóját. Írásomban az ünnepségsorozat és az előkészületek menetrendjét mutatom be, ezzel összefüggésben két fő kérdésre keresve a választ: 1. Mit kívánt

64 Macher Péter

TATABÁNYA VÁROS 25 ÉVES JUBILEUMA

hangsúlyozni a korabeli városvezetés az ünnepségen keresztül? 2. Hogyan próbálta annak tartalmát átideologizálni? Tanulmányom elkészítéséhez a Tatabánya Megyei Jogú

Város Levéltárában őrzött Tatabánya Városi Tanács iratanyagát, valamint a jubileum alkalmából elkészült helytörténeti kiadványokat használtam. Az ünnepség mint esemény vizsgálatához szükség volt a korabeli Dolgozók Lapja egyes számainak áttekintésére is.

Röviden szükséges kitérni Tatabánya történetének áttekintésére. A későbbi város három elődtelepülését, Alsógallát, Felsőgallát és Bánhidát már a 13. században említik okleveles források. Ezek a települések a Bécs és Buda közötti fontos kereskedelmi útvonal mentén helyezkedtek el, ezért gazdaságilag már ekkor fejlettnek számítottak. 1526 után azonban – a török háborúk időszakában – a három falu lényegében elpusztult, amihez jelentősen hozzájárult, hogy a török hódoltság és a Magyar Királyság határszélén helyezkedtek el. Újjáépíteni csak a 18. században fogják a falvakat idegen ajkú népességgel: Alsógallára és Felsőgallára német, Bánhidára szlovák és részben magyar telepeseket telepítenek. A térség etnikai összetétele így már a 18. század első felében heterogén arculatot mutat.¹

Az 1896-os év jelent újabb mérföldkövet a térség történetében. A Magyar Általános Kőszénbánya (MÁK) Rt. ekkor nyitja meg az első bányaaknát Alsógalla község határában. Hamarosan kiterjedt bánya- és iparvidék fejlődik ki, ami alapvetően módosítja a Tatai járás gazdaságát, társadalmi összetételét, valamint az épített környezetet is. Az így keletkezett Alsógalla-bányatelepből 1902-ben Tatabánya elnevezéssel kisközég alakul, majd 1923-ban nagyközségi rangot nyer.² Gyáripari beruházások egész sora valósul meg.³ A fejlődés nagyságát pedig mi sem szemlélteti jobban, mint hogy idővel már olyan üzemeket is működtetnek, amelyek már nem kapcsolódnak a szénbányászati iparághoz.

A fejlődésnek ugyanakkor árnyoldalai is vannak. A beruházások eredményeképpen a négy település fokozatosan összeépül, ami közigazgatási problémákat von maga után. Ezek szemléltetésére érdemes megjegyezni, hogy az egyszerű bányászok sokszor maguk sem tudták megmondani az illetékes hatóságoknak, hogy tulajdonképpen melyik településen is élnek. Egyszerűen csak a „bányatelep” kifejezést használták lakóhelyükre. Ezen problémák

orvoslására már az 1930-as években felmerült a községek várossá egyesítésének gondolata. Ezt azonban a MÁK Rt., amelynek befolyása mindvégig meghatározó volt a térségben, határozottan ellenezte.

A második világháború azonban megváltoztatta az addig meglévő állapotokat. Tatabányát és térségét 1945. március 21-én foglalta el végérvényesen a Vörös Hadsereg. Szinte azonnal megalakultak a községek ügyeit intéző nemzeti bizottságok, valamint április elején az üzemi bizottságok is. A Magyar Kommunista Párt (MKP) vezető szerepe kezdettől fogva egyértelmű volt, már csak azért is, mert az ipari és bányamunkásság körében valóban népszerű volt. Sokatmondó tény, hogy amíg az 1945. november 4-i választásokon a Független Kisgazdapárt szerezte országosan a szavazatok 57%-át, addig Tatabányán a kommunisták nyertek ehhez hasonló arányban. Az üzemi bizottságok is a kommunista párt befolyása alatt álltak.

A pártállam országos kiépülésével Tatabányán is megváltoztak a viszonyok. 1946 nyarán államosították a szénbányászati iparágat. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a MÁK Rt. tatabányai iparvidékén leválasztották a bányaüzemeket, valamint a működésükkel közvetlenül összefüggő üzemeket. Innentől fogva a MÁK Rt. mellett az állam is előlépett mint az iparvidék egyik tulajdonosa. A MÁK Rt. további működését ugyanakkor folyamatosan ellehetetlenítették. Ennek betetőzéseként 1948. március 25-én államosították a 100 főnél több alkalmazottat foglalkoztató üzemeket, lényegében a teljes nagyipari szektort.⁴ Ezzel számos nagymúltú vállalathoz hasonlóan a MÁK Rt. is megszűnt. A tatabányai iparvidék így teljes egészében az állam tulajdona lett.

Az új bányaüzemek igazgatgatását azonban nehezen tudták megszervezni. Először országos szinten létrehozták a Magyar Állami Szénbányák (MÁSZ) Rt.-t, melynek IV. számú Bányakerülete fedte le a tatabányai bányaüzemeket. A Rákosi-rendszer erős centralizációs törekvéseinek keretében 1952-ben megalapították a Tatabányai Szénbányászati Trösztöt, majd egy decentralizációs folyamat keretében 1967-ben létrehozták a Tatabányai Szénbányákat.

A szénbányászati igazgatással párhuzamosan a közigazgatásban is változások történtek. Az MKP elkötelezett volt a négy település várossá egyesítése mellett. Így 1947. október 10-én ki is mondták Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida és Tatabánya egyesítését a tatabányai Népházban. Az új település 1947 és 1950 között Tatabánya Megyei Város néven működött. 1950-ben országos szinten is bevezették a tanácsrendszert, így a település hivatalos elnevezése Tatabánya Város lett. Esztergomtól átvette a megyeközpont funkcióját is, amit majd 1952-től gyakorolt, a Megyei Tanács épületének

átadását követően. 1950-től a városvezetőt Tatabányán sem polgármesternek, hanem tanácselnöknek nevezték.

Ennek megfelelően megkezdték a modern, szocialista iparváros kiépítését. A cél egyértelműen az volt, hogy a nem is olyan régen önálló 66 településeket lehetőség szerint egységes városszerkezetbe tömörítsék. 1950-ben elkészült Tatabánya első rendezési terve, és megkezdték Újváros megépítését. Az új lakótelep az egykori szántók helyét foglalta el. Sorra épültek a várost ma is meghatározó épületek: Komárom Megyei Tanács (1952), Komárom Megyei Rendőrkapitányság (1953), Megyei Könyvtár (1963), Centrum Áruház (1966), Városi Tanács és Megyei MSZMP Székháza (1967). 1952-ben Újvárossal párhuzamosan Kertváros építését is megkezdték a Bányász Saját Ház (BSH) építési akció keretében.⁵

Fokozatosan kiépült Tatabánya ma is ismert városképe. Ezzel párhuzamosan a városközpont is áttevődött az egykori Felsőgalla területéről a Felszabadulás terére (későbbi nevén Fő tér, ma Árpád tér), melynek építési munkálatait 1967-re fejezték be. Ugyanakkor az is láthatóvá vált, hogy a város létét biztosító bányászat kezd kimerülni. 1964-re a tatabányai szénbányák termelése elérte a tetőpontját. Az 1970-es évek elejére pedig már több aknát is bezárták. A bányászat hanyatlása egyértelművé vált.

Mint láttuk, a bányanyitástól eltelt hetven év alatt alapvető gazdasági-társadalmi változások érték a térség lakosságát. Az egységes Tatabánya megvalósulásával pedig szükség lett egy identitás megteremtésére is. Erre már csak azért is szükség volt, mert az évtizedek alatt óriási munkástömegek érkeztek Tatabányára az ország minden részéből, sőt, az első esztendőkből az akkor még létező Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi tartományából – ők így elveszítették eredeti gyökereiket. Illetve nem ártott válaszolni arra a kérdésre sem: mikor kezdődött egyáltalán Tatabánya története?

A sikeres helytörténeti kutatáshoz minden esetben elengedhetetlen egy közgyűjtemény (könyvtár, múzeum, levéltár) megléte, mely biztosítja a szakmai felügyeletet, valamint a kiadói tevékenységet is ellátja egy ilyen jellegű vállalkozásnál. Tatabányán az 1952-ben létesült megyei könyvtár számított az első közgyűjteménynek, mely 1963-ban önálló épületbe költözött a város központjában. A helytörténetírás legelemibb feltétele tehát adva volt.

A tatabányai történetírás első terméke Bárdos László könyvtáros *Bányászszív és bányászökök* című munkája, amely minden bizonnyal a várossá egyesítés 10. évfordulója alkalmából készült.⁶ A kötet szintézisszerűen igyekezett összefoglalni a város történetét az 1896-os bányanyitástól a második világháború végéig. A munka erénye, hogy szerzője fővárosi közgyűjteményekben is végzett kutatásokat, és elsődleges levéltári forrásokat is felhasznált. A város történetét azonban kizárólag az osztályharc keretében értékelte.

A tatabányai történetírás következő kiadványának tekinthető az 1967-ben kiadott *Tatabánya város 20 éve* című album, melyet valószínűleg szintén a könyvtár munkatársai készítettek. Az album legfőbb forrásértéke, hogy színes képek formájában mutatja be a város hétköznapjait az 1960-as évek közepén. Időtállóságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy napjainkban is előszeretettel tesznek közzé a válogatásból helytörténeti Facebook-csoportokban képeket, melyeknek általában nagy sikerük van.

Ilyen előzmények után érkezünk el az 1972. évi 25 éves jubileumi ünnepséghez. Az előkészülteket természetesen korábban meg kellett tenni. Először két évvel korábban, a Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága (VB) 1970. április 15-i ülésén találkozunk az ügygel.⁷ A városvezetők rendeletet hoztak a város parkosításának előmozdítására, és döntöttek az ún. Jubileum park megépítéséről, amit majd a jubileum alkalmából kívántak átadni. Az 1970. augusztus 20-i VB ülésen egy harmincperces, Tatabányáról szóló színes film megrendeléséről döntöttek. Az 1971. november 4-i VB ülésen pedig Salamon Hugóné tanácselnök-helyettesre és a Népművelési Tanácsra bízták az 1972 októberében esedékes jubileumi ünnepség megszervezését és lebonyolítását.⁸

Az 1972. május 24-i tanácsülésen a díszpolgári cím adományozásáról alkottak tanácsrendeletet.⁹ (Érdekesség, hogy díszpolgári címet csupán két esetben adományoztak a szocializmus fennállása alatt Tatabányán. Először 1972-ben, majd legközelebb a harmincéves jubileum alkalmával 1977-ben. Utóbb Gál István bányagazgató és Gáll István író közösen kapták meg az elismerést. Ezt követően viszont csak a rendszerváltás időszakában adományoznak újra díszpolgári címet.)

1972. október 10-én, pontosan a 25. évforduló napján adták át Újvárosban a Jubileum parkot.¹⁰ Nyugodtan kijelenthetjük, hogy a jubileum legmaradandóbb alkotása egyértelműen a szabadidő eltöltése, valamint sportolás céljából kialakított park lett, amit az utókor szimplán „Jubi park” néven ismer.

Az ünnepségsorozatot 1972. október 11-én bonyolították le a Nép-házban, az alakuló ülés egykori helyszínén. Az eseményen részt vett Fock Jenő miniszterelnök is. Az ünnepség a Bányász-művészegyüttes műsorával indult, majd az úttörők felvonulásával folytatódott. Az ünnepi tanácsülésen Sütő András tanácselnök átadta Andó Gy. Ferencnek, a város első polgármesterének a Szocialista Hazáért Érdemrendet, valamint a díszpolgári címet.¹¹

Egyúttal bemutatták a *Beszélgetés egy várossal* című dokumentumfilmet. Köszöntőbeszédék hangzottak el a megye több városának (Oroszlány, Esztergom) képviselőitől. A Népköztársaság Elnöki Tanácsa pedig több tatabányai személyt tüntetett ki a helyi közösség érdekében végzett munkája

eredményeképpen. Fock Jenő miniszterelnök a délután folyamán tatabányai bányaaknákat látogatott meg, majd visszatért Budapestre.¹²

A jubileum alkalmából elkészített könyvek közül kettőt érdemes kiemelni. A legnagyobb vállalkozás egyértelműen a *Tatabánya története* 68 I. és II. kötete.¹³ A szerkesztőbizottság munkájában a kor meghatározó helytörténészei, értelmiségijeit vettek részt, többek között Ortutay András, a Komárom Megyei Levéltár igazgatója. A szerkesztők a Magyar Országos Levéltárban és egyéb fővárosi közgyűjteményekben is végeztek kutatásokat, a végeredmény azonban így is felemás lett. Már önmagában sokat mond az a tény, hogy a két kötet közül az első foglalkozott az 1945 előtti ezer esztendővel és a térség domborzati viszonyaival, míg a második kötet a megmaradt huszonhét esztendővel. Az aránytalanság meglehetősen szembetűnő.

A tartalmat minden esetben úgy osztották fel, hogy az első két fejezet az eseménytörténetet dolgozza fel, a további mintegy három fejezet tematikus. A tartalom ideológiai töltete igen erős, a második kötet célja egyértelműen az elmúlt huszonöt év eredményéinek propagálása, a hasonlóság tehát igen nagy Bárdos László munkájához képest. Tekintve, hogy a két munka megjelenése között tizennégy esztendő telt el, az lehet az érzésünk, hogy Tatabánya történetírása szinte egyáltalán nem fejlődött és nem születtek új kutatási eredmények. A köteteket az ideológiai tartalom túl azért is sok bírálat érte, mert a nyelvezete rendkívül unalmas. Bár többször felmerült, nem készült még új szintézis Tatabánya történetéről, így a helytörténeti kutatóknak minden esetben szükségés kézbe venniük.

A *Tatabánya kislexikont* is eredetileg az 1972-es jubileumi évre szánták, a munka azonban annyira elhúzódott, hogy csak 1975-ben jelent meg. A kötet Tatabánya életében meghatározó szerepet játszó személyekről, egyesületekről, intézményekről és üzemekről mintegy ezer szócikket tartalmaz.¹⁴ A szerkesztés szempontjait nem egységesítették: minden személytől/szervezettől kértek be egy szócikket. A kislexikon hosszú bevezető tanulmánnyal kezdődik, amely a város történetét dolgozza fel.¹⁵ Létjogosultsága ennek nincsen, ugyanis az olvasó ezen ismeretanyagot már megkaphatta a korábbi helytörténeti kiadványokban.

A kislexikon módszere hasonló a *Tatabánya történetéhez*, ugyanis szinte kizárólag az 1944/45-ös év ellenállói és az 1945 utáni meghatározó személyek, szervezetek szócikkeit tartalmazza. Az 1945 előtti időszak kiemelkedő bányamérnökei, bányaigazgatói közül jóformán senki nem került be. Egy kivétellel számolhatunk: Vizer Vilmos bányamérnök a MÁK Rt. műszaki vezérigazgatója, majd 1942-től 1945-ben bekövetkezett haláláig a vállalat általános vezérigazgatója volt. Személyileg ugyanakkor egyáltalán nem volt kötődése Tatabányához, ugyanis pályája során mindvégig a MÁK Rt. fővárosi központjában dolgozott. Ezért igen nehezen érthető, hogy miért éppen őt

érte az a megtiszteltetés, hogy szócikket kapott a *Tatabánya kislexikon*ban.

Megállapíthatjuk, hogy az 1972. évi 25 éves jubileum alkalmából tettek először kísérletet arra, hogy Tatabánya polgárainak identitást adjanak, ez azonban hangsúlyosan a korszak ideológiai sémái mentén történt. Az elkészült helytörténeti könyvek hagynak maguk után kivetnivalót, 69 új szintézis azonban a mai napig nem született. A kiadványok elkészítésében a Megyei Könyvtár irányító és szervező munkájának volt alapvető szerepe. Nem véletlen, hogy az első tatabányai helytörténészek a könyvtáros szakmából kerültek ki.

¹ TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *Tatabánya lakótelepei és utcanevei*, Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2010 (Tatabányai Levéltári Füzetek, 12), 13

² RAVASZ Éva, *A polgárosodás folyamatának kezdetei és akadályai a tatai szénmedence területén = Az újjáépítéstől a községegyesítésig. Tatabánya elődtelepülései a koalíciós években 1945–1948*, szerk. RAVASZ Éva, Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 2007 (Tatabányai Levéltári Füzetek, 11), 64.

³ TAPOLCAINÉ, *Tatabánya lakótelepei...*, i. m., 14.

⁴ ERDMANN Gyula, PETŐ Iván, *A magyar szénbányászat története a felszabadulástól a hároméves terv végéig*, Bp., Akadémiai, 1977, 67

⁵ TAPOLCAINÉ, *Tatabánya lakótelepei...*, i. m., 23

⁶ BÁRDOS László István, *Bányászszív és bányászököl: Tatabánya munkásmozgalmának története a bányanyitástól a felszabadulásig, 1896–1945*, Tatabánya, Tatabánya Városi Tanács, 1958.

⁷ Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára (TbL) XXIII.1.1 (Tatabánya Városi Tanács VB iratanyaga), 1970–1972, VB ülés jegyzőkönyv, 1972. április 25.; TAPOLCAINÉ SÁRAY SZABÓ Éva, *Tatabánya közigazgatási repertóriuma*, Tatabánya, Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, 1999 (Tatabányai Levéltári Füzetek, 5), III, 151.

⁸ TbL XXIII.1.1, VB ülés jegyzőkönyv, 1972. november 4.

⁹ TbL XXIII.1.1, Tanácsülés jegyzőkönyv, 1972. május 24.

¹⁰ HORVÁTH Géza, *Tatabánya 70 éve dióhéjban: Várostörténet kronológia = Jó szerencsét! Tatabánya 1896–1900*, szerk. ifj. GYÜSZI László, HORVÁTH Géza, Tatabánya, József Attila Megyei és Városi Könyvtár, 2017, 182.

¹¹ Dolgozók Lapja, 1972. október 13.

¹² Uo.

¹³ *Tatabánya története*, szerk. GOMBKÖTŐ Gábor, HORVÁTH Géza, Tatabánya, Tatabánya Városi Tanács, 1972, I–II.

¹⁴ *A József Attila Megyei Könyvtár ötven éve*, szerk. TAKÁCS Anna, Tatabánya, József Attila Megyei Könyvtár, 2002, 111.

¹⁵ *Tatabányai Kislexikon*, szerk. GYÖRI László, MÉSZÁROS Antal, Tatabánya, Tatabánya Városi Tanács, 1975.

Mennyi

Egy régebbi, még a 2018. decemberi Kortársban Tóth Erzsébet szép verse, a *Ha még élek*. Viszonylag egyszerű, narratív szöveg, melyben a *halottait* sorolja

70 Tóth László

UTAK, MONDATOK

Széljegyzetek elszelelt

napokhoz (2020)

fel. (A halálról különben sem való bonyolultan beszélni, az a súlyát venné el.) De... rosszul mondtam az imént... mert: a *halottaimat* sorolja elő... Kivétel nélkül... S ez arra is rádöbrent, ha nem is voltunk szoros(abb) barátságban Erzsivel (de a távoli barátságánál talán

mégis több rokonszenvvel szemléltük egymást, ha nem is találkoztunk sokszor), hogy mennyi minden(ki) köt egymáshoz bennünket. Hogy hányan jelentették ugyanazt mindkettőnknek, s hányukból épültünk mindketten, akik által (is) mennyi a közös bennünk... Kormos, Szervác, Cipi, nagygazsi, Ervin, Bella, Vaderna, ESZE (azaz Endrődi Szabó Ernő), Banos, Pinczési, Mózsi, Hervay, Csengey, Pálkánk s a drága Lívia... Életünk jobbik fele velük a sírban... de mennyivel gyengébbek és elhagyottabbak lennének ma is nélkülük... (április 7., vasárnap)

Látvány

Folytatva a könyvtárrendezés heroizmusát (hiábavalóságát?), most Mórocz Mária 1993-as első kötetében, a *Survive*-ben találtam feljegyzéseim közt egy, a kötet írásait egészében jellemző minősítést. Ez pedig:

Szövegművészet.

Vagy, ugyyanide, egy műfaji meghatározás:

Megragadások.

Utolsó, mindössze féloldalas szövegéhez, a *Színházhoz* pedig ezt a megjegyzést fűztem:

„Egy mozdulatot mint látványt rögzít. De ebben a másik által észlelt látványban benne van e látvány *drámája* is. No meg a látvány észlelőjének a *drámája* nemkülönben.”

A kötetről annak idején írtam is. Csak annyira emlékszem belőle, hogy kedvezően. Lehet, egyszer elő is veszem azt az írásom, és újból elolvasom. Már csak azért is, mert Mari azóta eltűnt. Nem hallani róla, külföldre ment (mintha Ausztrália is derengene valahonnan), valószínűleg az írást is abbahagyta mára. A fényképezést is? Hiszen a kép(alkotás) tanult mestersége volt – a pozsonyi Comenius Egyetem audiovizuális tanszékén diplomázott majd’

harminc éve. És írásait, s ahogy én tudom, egész életét, személyiségét a *képek* befolyásolták, azok határozták meg, azok *teremtették*... Ennyire eltűnni viszont, mint ő? Képtelenség... Szóval, lehet, egyszer előveszem a róla és szövegeiről szóló jegyzetkém. Már csak azért is, hogy utánajárjak: valóban *volt-e*, mielőtt eltűnt volna... Vagy csak érzéki csalódás volt, 71 hogy volt? (*április 19., vasárnap*)

Távolodó

Czakó József első – és máig egyetlen?! – kötete, a *Leszámolás, gyöngéden* került a kezembe ma reggel. Jóskát még gimnazistaként (vagy frissen érettségizettként?) ismertem meg az 1980-as évek elején, amikor 1982-ben vagy 1983-ban, a bevallása szerint tizenhét évesen írt *A hűlyekamasz* című kisregényével rögtön – a semmiből előbukkanva – megnyerte a pozsonyi Nő pályakezdők részére általam kezdeményezett és szervezett pályázatát. A „felnőtté válás megrendülését” rögzítő írása világlátásával, világképével, nyelvével, megformálásával és megkomponáltságával, azaz színvonalával – a vers kategóriában indult Farnbauer Gábor „Amatőr verseivel” együtt (ez volt a jelígeje Gábornak) – ugyanis messze kiemelkedett a mezőnyből, s a Zalabai Zsigmondból, Grendel Lajosból, Kopócs Tiborból és belőlem álló zsűriben egyikünk számára sem volt kétséges, hogy prózában messze ő a legjobb. Ugyanakkor afelől sem voltak kétségeink – amiben a lap jó szándékú főszerkesztője, Haraszi Mészáros Erzsébet csak megerősíteni tudott bennünket –, hogy az írás az akkori körülmények között aligha jelenhet meg. A pályázatot vállaló Nőben már csak terjedelme miatt sem, de *Husákiában* másutt se... Aztán Grendel Lajosnak, aki ajánlóelemző szöveget is írt hozzá, valahogy mégis sikerült meggyőznie Duba Gyulát, az Irodalmi Szemle főszerkesztőjét, hogy Czakó írása 1983 novemberében, a lap pályakezdőknek fenntartott rovatában, a Holnapban, bár némi kurtításokkal, de mégis megjelenjen. Persze még így is nagy botrány lett belőle, de hát istenem, ha van, ami nem megy botrány nélkül, bár mennie kellene, hát legyen botrány – gondoltuk néhányan már akkor, és gondolom természetesen ma is.

Majd Jóska is elkezdett járni közénk, s miután eljött otthonról, Rozsnyóról, többször is köztünk lébecolt és dekkolt Dunaszerdahelyen, Szigeti Laci leánygarzonjában a mienkkel szomszédos lépcsőházban. Ilyenkor persze nagyokat beszélgettünk és marhultunk annak rendje s módja szerint, egészen addig, míg végül ott nem hagytunk csapot, papot, országot, és hátat nem fordítottunk a husáki „szocializmusnak”. Én át a kádári „demokrácia” felé vettem az irányt, azaz bár csöbörből vödörbe jutva, de már lényegesen nagyobb mozgástérrel ez utóbbiban. Jóska viszont Nyugatra húzott el (ráadásul

valamivel előttem), és – ha jól tudom, Jugoszlávián át, Olaszországot érintve – (Nyugat-)Németországban horgonyzott le, jellemző módon elmeegógyintézeteti ápolóként. Később mégis fordult egyet felénk is a világ, és a Szigeti

Laci, Grendel Lajos meg még egy-két további barátunk ambícióinak
72 köszönhetően megalakult Kalligramnak természetesen már rögtön az első kiadványai között ott volt *A hülyekamasz* is (a címadó mellett hat rövidebbel). Ami hazahozta Jóskát is – látogatóba, s mivel én is rendszeresen jártam a lányaimhoz és barátaimhoz Dunaszerdahelyre, természetesen vele is sikerült újból beszélgetnünk egy nagyot. Aztán már mentünk is vissza – ő Németországba, én Magyarhonba... és megint elvesztettük egymást. És máig nem tudok róla semmit... él-e, hal-e, hol... merre van... mi lett vele... hiszen az irodalomból is eltűnt (bár újabban a [mese]színház tájékán látom feltűnni a nevét, az ugyancsak rosznyói Badin Ádámék előadásainak „Németországból pendliző” zenészeként, zeneszerzőjeként)...

Bele-beleolvasok viszont most, hogy a kezembe akadt, kis kötetkéjébe... és úgy látom, *A hülyekamasz* máig él, máig érvényes próza... lehetne. S méltó arra, hogy bő három és fél évtizeddel a megírása után is számon tartsuk, amint erre Hizsnyai Tóth Ildikó tavaly az Irodalmi Szemlében kísérletet is tett, amikor *A hülyekamasszal* indította a folyóirat *Helyfoglaló* című, a szlovákiai magyar irodalom lappangó értékeinek szánt rovatát. (Két évtizeddel korábban, még 1999 júniusában a Kalligramban már Kocur László is próbálkozott hasonlóval, amikor azt firtatta, hogy „honi kritikai életünk” miért „nem tud mit kezdeni Czakóval”, aki „amit és ahogyan ír, az legalábbis szokatlan”, de, tegyem hozzá gyorsan, írónk prózája lényegében Magyarországon is visszhangtalan maradt...) A dolognak persze több tanulsága is lehet, de hadd ne fecséreljem most az időt hiób tanulságok levonására... Jóska dedikációja *A hülyekamaszban* azonban – amit „az egyik emigráns a másik emigránsnak” írt – egy pillanatra most mégis eltalált. Pedig már mennék is tovább, ha nem tartana vissza annak utolsó mondata: „Emlékszel még a téli művelődési táborra?” Puff neki! Hát ez meg mi lehetett? Akkori életünknek bizonyára fontos részét képezhette, ha Jóskában annyi év után, még Németországban is „dolgozott” az élmény... s bizonyára számomra sem lenne érdektelen, visszaneézőben nyolcvanas éveinkre... Az életem (életünk?) azonban már – ebből is ítélve – vészesen kezd távolodni tőlem... És még én akarnék önéletrajtot, illetve visszaemlékezést írni?!... (április 29., szerda)

Főút

Ma a szabadkai Gulyás József két dedikált kötete a múltból. Még 1977-ben küldte, egy, az Ady-centenárium alkalmából a fiatal írók számára rendezett miskolci tanácskozás után, ahol – kinél is? Zimonyi Zoltán lakásán? – vagy tízen összezsúfolódva egy szobában hatalmasat, máig emlékezeteset beszélgettünk,

sok mindenben egyet is értve; néhány dolgot másképp is látva (pl. Tolnai Ottóékat). Kívülálló volt már akkor is (s a tanácskozáson is legtöbbször magányosan, társtalanul lézengett, oda-odacsapódva néha ehhez-ahhoz), és az maradt, ahogy olvasom a neten a későbbi útjáról szóló beszámolókat, illetve az említett kötetei utáni verseit, mindvégig. Tizenkét évvel 73 volt idősebb nálam, már hat éve halott. Őstehetségként indult, kommunisztikus-szocialisztikus indulatokkal, és meg is maradt az irodalom szélén élete végéig. Verseiben nagy erők feszülnek, különleges képei-metaforái nehezen felfejthetők (éppen ezért nem ritkán a kócoság látszatát is kelthetik), opusai egy szigorú belső szabályok szerint alakított/alakult, külön bejáratú világot sejtetnek, s világlátását is a fősodroktól való makacs távolságtartása igazítja. Beleolvasva most kezem ügyében levő verseibe, úgy látom, mintha egy küldetéses műkedvelő és egy küldetéses zseni együttesen írta volna őket: makacssága ösztönösen a semmiből is ragyogót teremt, s ugyanakkor a zseniálisat is képes annulálni. Versei nem ritkán szabályt bontó grammatikája, ösztönös szóhasználata egyaránt mutatja tudatosságát is, de korlátait is sejt(eth)etik. Itt van például a *Világvége a Pirossal, feketével*-ből: „gyülékony itten / szoros vasérc elem / az űr idesüt / óram tűz s ég velem” – mintha egyszerre futna két irányba – sejtetve költészete végtelen lehetőségeit és gátjait is megmutatva – e négy sora, s az is sajnálható, hogy kötetében a *Végre* mély szkepszisét („Végre kimondhatod, / váratott soká: / van honnan szökni, / de nincs hová”) is a *Húsvét* semmitmondása, kontrollátlansága semlegesíti, hatálytalanítja („Hozz asztalomra sonkát, virágot, / melyen világ múltott el, / asztalomra, / hozz mennél többet s mennél / hosszabb fényt, / hogy dolgozhassak / szakadatlanul, egész napon át, / anyámért, / hazámért”). De ha találmra kikapok valamit az öt évvel későbbi *A tenger küszöbén*-ből, mondjuk a *Ha még lehet*-et, ugyanúgy tanácstalan vagyok, megsüvegeljem-e, vagy kalapom indulatosan a földhöz csapjam: „Amikor belépsz délután a nagy / repedezett tükörbe, / hogy pincébe csípd ki magad, / egy mozdulatot, / egy simítást hajdon kedvemért, / értem, kedvemért, / ha még lehet, / torkodon a patkányfogsorral, / egy simítást értem, / kinek drága vagy, / mint egy kis számár.” Hát... talán ebből is az jön ki, hogy túlságosan sokat foglalkozom vele most. De magányos, külön-utú alakja, s versei emléke, meg ama hajdani, majd’ negyvenöt évvel ezelőtti miscolci kvaterkánké most(anra) vált bennem lezárhatóvá, és a Gulyás József *című könyv* is végre (végleg?) becsukhatóvá, letehetővé... Még akkor is, ha maradt is bennem némi kétely a tekintetben, hogy nem én bizonyultam-e *kevésnek* hozzá... de hát nem ritkán vagyunk így könyvekkel: hogy egyikük-másikuk ha időre-órára le is köti figyelmünket, bizton tudjuk: nem nekünk íródtak... Miközben igazat kell adnunk Bányai

Jánosnak is, aki a hetvenöt éves Gulyás kapcsán vetette föl anno a Hídban, hogy bár igaz, „mellékutakon” járt eltökélten mindig, de „hol van arra bizonyíték, hogy a »főút« célba visz?” ... Hiszen még arra sincs, hogy a főút-e a fő út... (május 8., péntek)

74

Súgás

Egy szép Háytól, a *Kotródom el* (2002) címadója: „Kotródom el a világból, / halálos fáradt ember. / Dolgoznak bennem / a motorok, az én / kanalaz belőlem engem. / Kotródom, vége, / nincs mit hívni / mentségre, segítségre. / Tűnik a test, / és el a kép a szemből. / Veszve minden, / s veszve lenni: végül is jó, / csak közben élni, / amíg a gépek / dolgoznak fel, / és sajognak a részek, / s nem tudni, marad-e / koncnak, ahogy / a láb, a szív, a máj, / vagy elszáll a lélek.” Biz’, hányszor figyeltem én is döbbenet magamban, ahogy „az én kanalaz belőlem engem” – mi más lenne ez Háytól, mint mindannyiunk megfoghatatlanjának pontos és kíméletlen megragadása, az emberlét végső esszenciája –, a „Kotródom el” drámája pedig annak egész életünket végigkísér(t)ő lényege. Aki ilyeneket tud, annak tényleg az Isten – vagy talán már valami istenen túli? – súg... (május 8., péntek)

Vers

„Betűk lepik el a verset.” A költészet lényegét sűríti Hervay Gizella ez ötszavas paradoxonba. Azt a lehetetlen helyzetet, azt az égbekiáltó igazságtalanságot, hogy a „csendet”, ami minden opusunkat megelőzi (és megelőlegezi), ami mindegyikből kihallható kell legyen, csakis pontatlan szavainkkal tudjuk *beleírni* a versünkbe. Bár igaz, nem is a betűkre kell figyelniük benne. Ott, ahol csak a betűket látjuk, hiába keressük a verset. És Gizka, akinek – főleg rövid élete *hosszú* vége felé írt – verseiben a betűkre már szinte ügyet sem vetünk... (május 8., péntek)

Csapda

Kulcsmondát létünk abszurditásához a már szintén elhunyt, erdélyi K. Jakab Antal bő fél évszázaddal ezelőtti, Utunk-beli Beckett-faggatójából (*Szavak a kimondhatatlanról*): „Ott szeretnénk lenni, ahol sem azt nem lehet állítani rólunk, hogy létezőnk, sem azt, hogy nem létezőnk, mert még ezután kellene döntenünk afelől, hogy akarunk-e létezni vagy sem.” Aki pedig ezt tudja, aki ezt a kettősséget, ezt a lehetetlen helyzetet, ezt a csapdát magában felismeri, azt is látja egyszermind, hogy abból kiútja már aligha lehet... Ha csak nem épp maga ez a felismerés és a vele való szembenézés a kiút maga...(június 4., csütörtök)

Csevej

Este nyolc tájt K. L. hív, hosszú, se-iránya-se-célja csevej mindenféléről, amikor az ember, csak úgy, múlatja az időt, de ezt a világ legfontosabb dolgaként teszi: szó- és mondatcserék szemmútétről, karanténról, Peéry Rezsőről, Szalatnai Rezsőről, Márton Lászlóról és az eredeti verselésének visszaadását megkísérlő (megkísértő?) *Niebelung*-fordításáról, Somlyó Györgyről: költészetéről, a verssel való foglalatzkodásairól, a versről szóló esszéiről, megjegyezve, hogy szerintem igazából ezekben futotta ki magát, s futamok arról, hogy az igazi (nagy) költészet nem csupán sima (és simulékony) elegancia, báj, technikai tökéletesség, hanem az a plusz is, ami belülről megérinti, *megkarcolja* olvasásakor az embert. A *Philoktétész sebe* viszont, melyet nemrég újból végigolvastam, ma, harminc-negyven év után is eleven és érvényes, tudós precizitású vallomás a mesterségről – egyfelől, másfelől viszont szenvedélyes és eltökélt nyomozás a vers(beszéd) titkai után. S bár a megírásától eltelt idő alatt nagyot fordult a világ is, vers is (és a versről való tudásunk nemkülönben), nem tudott akkorát fordulni, hogy ne lenne benne ebben a könyvben az is, ami tulajdonképpen csak e fordulattal történt vele... (*augusztus 17., hétfő*)

Identitás

Páskándi Géza réges-régi, még 1990-es esszéje az Új Forrás egyik hajdani számában (*Egy régi vitához, avagy Az önmeghatározó krokodil*), mely hozzászólásként jelent meg annak idején a lap egyik „rendszer-váltó”, *Nemzet és identitás* ankétjához. Nevezett folyóiratról ismertes, hogy annak idején, a rendszerváltást közvetlenül megelőzően, illetve annak környékén nem kis részt azon idők legégetőbb kérdéseit firtató ankétjaival, körkérdéseivel vált ki a kor irodalmi lapjai közül. Ilyenek voltak például a *Határok között engedetlenül. A szellem oszthatatlansága – avagy a provincializmus csapdái* kettőscím alá rendezett hozzászólásai, vagy például a kulturális környezetszennyeződésről szervezett eszmecsereje. Mely kezdeményezéseit az is jellegzetessé tette, hogy azokban a kor egymástól lehető legeltérőbb gondolkodású, sokszor ellentétes (világ)nézeteket valló, különböző ideológiai irányzatokat képviselő, s napjainkban már egymással élesen szembenálló szereplőit egyetlen fórum közös fedele alá tudta hívni. Szóba hozott írásában Géza (Ézagh) mester a gyakran a „felvilágosodás rég elhagyott lövészárkába” bűvő „posztinternacionalizmusról” beszél, hogy annak „fedezékéből tüzeljen”. És magától értetődő természetességgel lép vitába az „államnemzet” fogalmát kieszelő Montesquieu „aforisztikus mondatával”, miszerint „Először is ember vagyok s csak aztán francia”. Mivel azonban e gnómaszerű tétel szemre igen tetszetős, keveseknek jut eszébe

szembemenni vele. Nem így Páskándi, aki szerint „ez olyan, mintha egy krokodil azt mondaná: »Mindenekelőtt állat vagyok s csupán ez után krokodil«”. Csakhogy írónk szerint ez episztemológiai tévedés, s krokodilusunk „nem ismeri a szíami iker-okság elméletét”: „Nem tudja: *ember és etnicitás*”
76 (illetve ennek jegyei) együtt születnek. Egyidejűleg. Egy állat sohasem állatként, csakis mindig *sajátlagos* állatként látja meg a napvilágot: mint krokodil, mint medve, vagy mint dögkeselyű. Nincs sorrendiség, nincs szukcesszív – egymás utáni okság, okozatiság, csakis szimultán, egyidejű. Márpedig az *először* és az *azután* szavak mindig is időbeli egymásutániségot fejeznek ki.” Vagyis „a grammatika”, így Páskándi, „elárulja a megzavart világlátást”. Ami pedig az „Öndefiniáló Krokodilunkat” nevetségessé teszi, mert „puszta állat sose születik, csak ilyen vagy olyan állat, állat csakis a mítosz képzeletében születik, de az is *Kiméra*”. Ezért ő inkább a mi „felvilágosult Csokonainkra” szavaz, aki „»először« és »azután« helyett” ezt írta *A tihanyi echóhoz* címzett versében: „Mint egy Rousseau Ermenovillében / Ember és polgár leszek...” (aminek ez utóbbi sor megisméklésével még nyomatékot is adott), azaz a kettő közötti kötőszó „nem erőlteti az alárendelést”, és „olyan civil világlátás” szolgálatában áll, „amelyben a polgári szabadelvűség mindig szigorúan együtt van valami mással”, írja Páskándi, és hozzáteszi: „Mondjuk: a nemzeti honpolgári elkötelezettséggel.” Amihez már csak annyit: írónk pontosan negyedszázada halott... Halott? Hiszen itt is épp napjaink egyik legégetőbb kérdéséhez, leghang(súly)osabb vitájához szól hozzá. (szeptember 9., szerda)

Szamár

Délután fél háromra Ugróczy István jött portréfotózni a Csallóköznek. (Meglőzően fél napom ráment arra, hogy a szobám valamiféle emberi környezetet mutasson, illetve némi alkalmas háttereket kínálhasson hozzám...) Fotózás-munka után, a napi sétafeladat közben Hunčík Péterrel barátommal futottam össze, akivel kiadós traccs a Mesketében versről (Somos Péter régi verseiről),¹ irodalomról, magyarországi elfogadásról, méltánytalanságokról... ilyenekről. Főleg pedig – ez utóbbiak örvén is – Jakoby Gyuláról, a kassai festőről, nála tett hajdani látogatásainkról, akivel kapcsolatban mindketten a magyar művészettörténet(-írás) megbocsáthatatlan mulasztásának tartjuk, hogy anélkül mondott le róla, „a kassai Chagallról”, hogy meg se próbálta megismerni kétségtelenül európai rangú festészetét, és – hadd fogalmazzak így, kiélezzetben – szlovák nemzeti tulajdonba engedte át. Jóllehet mindvégig öntudatos magyarnak vallotta magát, aki élete végéig szlovákul sem tudott rendesen megtanulni, amikor pedig személyi igazolványába szlovák nemzetiségűnek tüntették fel, bement a hivatalba, és kijavíttatta azt magyarra (ami anno, *Husákiában*, de korábban sem, egyáltalán nem volt veszélytelen lépés).

Ezért is maradt nagy fájdalma mindvégig, hogy a 20. századi magyar festészet története mégsem számolt vele, monográfia sem íródott róla nyelvünkön (ellenben szlovákul több is, ezek azonban meg sem említik magyar nemzetiségét, egyik kiváló méltatója, Albert Marenčin pedig egyenesen a „szlovák Chagallnak” titulálja), s még nagy(obb), átfogó életmű-kiállításra sem méltatták őt Budapesten. (Csak a halála előtti esztendőben kapott, mindössze negyven képével, két hónapra kiállítási lehetőséget a Múcsarnokban, mely tárlata élete utolsó évében Miskolcra is átkerült – eze- ket megelőzően csak 1959-ben volt kiállítása a magyar fővárosban, akkor is csupán „csehszlovák(iai)” művészként, a Csehszlovák Kulturális Központban)... Pedig mindig mondogatta, hogy ne nevezze őt senki „júliusnak”, mert nem hónap ő, hanem Gyula (értsd: keresztnéve szlovákul: Július). Meg nem élt nyolcvanötödik születésnapja alkalmából 1988-ban a budapesti Magyar Nemzetben írtam róla s magyarországi el- és befogadásának hiányáról (mely cikkekscémre több egyetértő olvasói levelet is kaptam), ahol egyebek közt azt a vele kapcsolatos történetet is idéztem, hogy amikor Bohumil Hrabal értesült Jakoby Gyula magyar nemzetiségéről – aki már megelőzően is ismerte a képeit –, nagyot csapva a prágai Aranytigris asztalára, így kiáltott fel: „Herr Gott! Sejtettem, hogy csak magyar vagy lengyel lehet!” Talán éppen az volna vele a baj, hogy jellegzetesen egyedi festészetéhez, mint Szigeti László írta róla egy helyt, „a magyar művészetben nem találni [...] analógiát”? De valami hasonlót nyilatkozott róla annak idején a tekintélyes művészettörténész, Végvári Lajos is, aki szerint Jakoby művészete annyira egyedi, hogy „művészettörténeti helyének meghatározására akár egy tucatnyi vele rokonítható művész nevét is felsorolhatnánk, és ezzel még mindig nem határoznánk meg művészténe- nek sajátosságait”.

Jakoby egyik festményének jellegzetes figurája egy számár, s amikor ezt egyik látogatásunkkor egy kassai színházi bemutatóra érkezett csapatunkból valaki a jámbor jószágot ábrázoló képet önarcképnek nevezte (Szigeti Lászlóra, Gágyor Péterre, Hunčík Péterre, Grendel Lajosra emlékszem közülünk legfőképp – utóbbi írt is egy messzematotót ez audienciánk szülte felismeréseiről, mely belőlem viszont egy verset „hozott ki”), az idős Mester fanyar (ön)íroniával, mosolyogva vallotta be, hogy abban valóban magát festette meg... Egyébként Jakoby is a Mészáros – akkor éppen: Sverdlov! – utcában lakott (meglehetősen méltatlan körülmények között), ha jól emlékszem, ahol a Grosschmid-ház is áll, és két évtizede, hogy a közeli, a Dómtól induló Erzsébet utcában 2000-től Bartusz Gyula még 1980-ban készült, életnagyságúnál nagyobb, egészalakos szobraként köszöntgeti az őt kerülgető bámész járókelőket. Mert közülük (s közülünk) való volt, még ha ezt máig sem tudatosítottuk eléggé... De mit

is írt róla Grendel Lajos még (már?) 1983-ban? „Minden ecsetvonása festészetünkben egyedülálló nagyvonalúságról és eleganciáról tanúskodik [...] amit egy magamfajta laikus, a festészet formanyelvét alig ismerő irodalmár képtelen olyan pontosan és szakszerűen leírni, ahogyan egy műtörténész tehetné. De hát ha tehetné, miért nem teszi?” Hát igen...
78 Ugyanez a kérdés nem sok híján négy évtizeddel később is... (szep-
tember 17., csütörtök)

Mondat

Újabb hír az Írószövetségtől (s ez is a napra pontos dátum nélkül): „október közepén”, nem sokkal hetvenhetedik születésnapja előtt meghalt Tárnok Zoltán. A Kortársban szoktam találkozni vele hajdan, amikor még voltak szerkesztőségek és én be-bejártam többek közt ide is. Szót azonban ritkán váltottunk, akkor is többnyire csak mondatokról... Igen... mondatokról... egyről... kettőről... amennyiről kellett... A mondatok óre volt ugyanis, a nyelvét, azaz a lap olvasószervezője, szöveggondozója. S bár maga is írt prózát, nem is akármilyet (noha, ki tudja miért, csak néhányat olvastam tőle, sosem tolakodott velük, és az írásai sem voltak tolakodók, hivalkodók, a figyelmet csillogásukkal-villogásukkal vagy éppen hókuszpókuszaikkal magukra felhívók, egyszerűen csak a helyén volt bennük minden, és legfőképpen a mértéktartásukkal, fegyelmezettségükkel, belső feszültségükkel, rejtett mélységeikkel beszéltek az írójukról. („...mondatainak lélegzetvétele és ütemezése olyannyira magasrendű alkotói lelemény, hogy már-már a megtévesztésig emlékeztet a köznapi beszédre” – jut eszembe most róla Hornyik Miklós halál-pontos megfigyelése.) Tárnok úgy használta a magyar nyelvet, hogy legfőképpen teremtette: íróként is, szerkesztőként is – rangot adott neki, s már a szerkesztőségbe is szorongva vitte írását az ember, hogy ha az a szerkesztőn átmegy is, vajon Tárnok Zoltán talál-e henyésége(ke)t, leleplezni való nyelvhasználati bakikat, kócoságokat a mondataiban, mondatfűzéseiben. Ám ugyanekkor azzal a biztonságérzettel is, hogy amit ha ő el is nézett valamit a maga szövegében, Tárnok Zoli biztosan észreveszi majd. Hadd ne mondjam: Kortárs-beli évtizedei alatt minden, a lapban megjelent írás *társ-szerzője* is volt. Akkor is, ha egy betűnyi javítanivalót sem talált bennük, csupán – csupán? legfőképpen! – azzal, hogy hitelesítette azokat. A létezésével, kíméletlen figyelmével évtizedeken át biztonságot adott nekünk... mi lesz most, nélküle, a nyelvünkkel? Mert biztosak lehetünk abban, hogy halálával nemcsak olvasóit – nyelvünket is nagy veszteség érte... (október 19., hétfő)

Zúzmara

Nemrég valahogy, észrevétlenül, ismét kezembe óvakodtak Füst Milán alig három és fél száz A/5-ös oldalt kitevő „összes versei”. S mivel már úgyis

kezemben voltak, hetekig le se tettem őket. Ha pedig vannak is versek, könyvek, költői életművek, melyektől az ember az idők múlásával akarva-akaratlan eltávolodik, olyanok is vannak, amelyekhez csak az idők múlásával érkezik meg (nő fel), ez kétségtelen. Füst Milán verseit azonban, hogy bármely életkorban vettem is kezembe azokat – legelőször még valamikor pályakezdő suhancként, *tizen*-nel kezdődő éveim végén, vagy most, hetveneseim elején –, egyforma intenzitással, az idők mélyén, az emberi törzs-, illetve egyedfejlődés legmélyebb bugyraiban fakadó elemi erővel, az univerzumba kiáradó és onnan visszasugárzó transzcendenciával nyúlnak belém, és szedik össze szerte-szerhulló darabjaimat. Amikor azonban minősíteni, közelebről jellemezni szerettem volna őket, minduntalan csak közhelyek jutottak eszembe, illetve azok a szokványok, melyek már ezeregyszer elhangzottak és leíródtak róluk, noha ezek korántsem fedték le azokat teljesen. A segítséget végül teljesen váratlanul onnan kaptam, ahonnan (akitől) legkevésbé vártam volna: Illyés Gyulától, noha tudom róla, milyen pontos és érzékeny versolvasó (s legalább olyan pontos és érzékeny versolvasónak is, mint költőnek). Aki most későbbi olvasásra félretett folyóirataim és újságkivágataim valamelyikéből sietett a segítségemre, ahol Füst „zuzmaralepte, középkori verseit” említette. Ez az, ez a megfelelő minősítés költőnk opusaira! – hasított belém a felismerés, ám természetesen nem a „középkori” miatt, hiszen Füstől: hangvételeről, modora, illetve gyökerei kapcsán ezerszer leírtak már ilyesmit (biblikus, prófétai, jeremiádi hang, klasszicizáló, Berzsenyivel közös gyökérszét stb.). De a „zuzmaralepte” rendkívül pontosan és érzékletesen ragadja meg az ő „bruegheli költészetének” – szintén Illyés remek névadása – egyes darabjait. Amikor pedig tétova olvasójaként mind mélyebbre merülök alá Füst költészetében, egyre tisztábban érzékelem, amint versei felől mindinkább belep engem is a zúzvara, s kellemes hőmérsékletű, fűtött szobámban is fázósan húzom össze magamon félig kigombolt ingemet... *(október 30., péntek)*

Új Forrás 2022/1 – Tóth László: Utak, mondatok
Széjlegyzetek elszellett napokhoz (2020)

Est

Délután Nagy Borbála Réka kérésére végre megírhattam e-mail-jeimet Mária Bátorovának, Mila Haugovának és Jana Beňovának egy magyar fordításban készülő szlovák versantológiába beválogatott opusaik engedélyeztetése miatt. Mindhárman szinte azonnal válaszoltak, elsőnek Bátorová, majd Mila, azután Jana is. Utóbbi, levelében, többek között évtizeddel ezelőtti fergeteges – Ivan Štrpka barátunkkal közös budapesti, Írószövetség-beli bemutatkozásukat követő – esténket is megidézi, melynek emlékét azóta hordja magával. Minderre akkor – meg kellene keresnem, mikor is – az Oláh János vezette Magyar Napló hajdani nevezetes, az időben Falusi Márton szervezte

világirodalmi összeállításainak keretében megjelent, általam összeállított kortárs szlovák blokk bemutatója alkalmából került sor, melyben Jana a *Plán odprevádzania. Café Hyéna* című friss regényének Csanda Gábor fordította részletével, Ivan pedig az általam fordított verseivel szerepelt. (S hogy

80 ki még, szintén csak keresés kérdése.) Beňová regénye azóta már tucatszámny nyelven megjelent, többek között, 2016-ban, Mészáros Tünde fordításában, magyarul is. S Jana még most is azt írja levelében, aki tényleg elbűvölő jelenség, hogy gyakran eszébe jut akkori napunk és kocsmajáró *parádés* – ő írja így – esténk (éjszakánk) Ivannal és Hajnalkával, tolmácsukkal, és nagyon örül, hogy megismerhetett. Igaz, ők is nagy párost alkottak Ivannal, s körtepálinkáktól feltüzelt triászunk (négyesünk) fergeteges jókedve sokáig visszhangzott még a pesti éjszakában... Hajnali ötre keveredtünk haza Rákóczi úti szálláshelyünkre, a Szlovák Intézetbe. Előtte azonban még betértünk egy búcsúpohárkára az Intézet szomszédságában levő talponállóba, ahol még mindig harsogott belőlünk zajos életkedvünk. Szlovákul, persze, mivelhogy Ivan és Jana nem beszélnek a nyelvünket (néhány alapszavunkon kívül), belőlem pedig már a harmadik körte után folyt a rendes körülmények között meglehetősen nehezen induló szlovák szó még a legösszetettebb filozófiai kérdéseket taglalva is. Amikor azonban az egyik közeli asztalkától – talán épp munkába menet szidva magában a rendszert és az életet – zordan ránk mordult valaki: „Magyarországon magyarul.” Mondhatom, Janában az ismeretlen úr e nem éppen kedélyes megnyilatkozása is – megkoronázva friss Budapest-élményét – mély nyomot hagyott. Olyannyira, hogy azt hazatérve rögtön meg is örökítette egy tárcáskában akkori lapjában, a Smeben, nem kis malíciával a következőképpen summázva a dolgot: „Kora reggel az első emberekkel találkozni mindig kockázatos dolog. Általában szokatlanul frissek, s élesen vág az agyuk.” (Írását később lefordítottam, melyet azután Karádi Éva a Magyar Lettre Internationale-ben is közölt *Krisztián, László, Hajnalka és én...* címmel, amelyben a László természetesen én vagyok, Hajnalka a már említett budapesti tolmácsuk, Krisztián pedig Grecsó, akivel egy későbbi alkalommal – a szlovák–magyar viszonyt taglalva – Freiburgban kerültek egymás mellé Beňovával egy pódiumbeszélgetésen.) Reméltem azonban, Jana mégsem ezt az élményét őrzi meg ébredező fővárosunkból, s rólunk magyarokról. Inkább azt, hogy amikor első párizsi útjára Márai kétkötetes naplóját vitte magával olvasnivalóul, az olyannyira magával ragadta, hogy Párizst szinte észre se vette (még szerencse, tette hozzá, hogy könyvében kassai polgárunk gyakran emlegeti a francia fővárost). Beňovával legutóbb vagy három (vagy már négy?) éve futottunk össze Budapesten, amikor Szlovákia volt a Nemzetközi Könyvvásár vendége, s ő a *Café Hyéna* épp ez alkalmából megjelent magyar kiadásával képviselte hazája irodalmát. Sokat azonban a nagy sürgésben-forgásban nem beszélhettünk, ő jobbra szaladt,

nekem meg épp balra akadt feladatomban a nyolc kortárs szlovák költőt bemutató, és a L'Harmattan kiadásában szintén ez alkalomból napvilágot látott *Gyalogösvények a magasba* című versválogatással, melynek szerzői közül hárman is eljöttek fővárosunkba. (A fiatalabb nemzedék képviselőiben Michal Habaj, az idősebbekében – milyen furcsa és milyen igazságtalan ezt így leírni vele kapcsolatban – Mila Haugová, aki maga is Budapesten született, és hát természetesen Ivan Štrpka, aki verses önarcképe címével mondván, afféle „egy helyben álló vándorként” járta végig az életét... szóban forgó opusában is egy vonat folyosóján álldogálva szemléli, miként futnak el előtte odakint, az ablakon túl az állomások). Természetesen máig sajnálom, hogy Janával ott csak néhány szót válthatunk, mostani levele azonban valamelyest kárpótolt beszélgetésünk akkori elmaradásáért. Viszont legközelebb, ha Pozsonyban járok, tényleg összefuthatnánk valahol... Ha egyáltalán ott van még, illetve ha éppen ott lenne akkor... Ugyanis mostani levele szerint jelenleg többnyire Selmezbányán tartózkodik, „fél lábbal” pedig Kőszegen... Amiről egyelőre ugyan nem tudom, hogy ez mit jelent pontosan, de igen vonzó város(ka) egyik is, másik is... s ha nagyon el akarnék vonulni a világ elé, számomra is paradicsomi hely lenne hozzá mindkettő. Igaz, az utóbbi időben (egy-két-három évben?) már a világ vonult el tőlem meglehetősen mértékben... amihez még hozzájöttek a jelenlegi vírushistória (vírushisztéria?) miatti utazási megkijárási korlátozások is... azaz az utóbbi közel egy évben én se nagyon kereshettem azt... bár nem is éreztem rá túl nagy készletet... Noha valóban voltak idők, amikor nagy-nagy egyetértésben *feszültünk* egymásnak a világgal, s mindketten – a világ is, én is – annak rendje s módja szerint tukmáltuk egymásra, ami csak tőlünk tellett... Aminek köszönhetően – Janához hasonlóan, akit most épp e két város köt magához titokzatos vonzásával – magam is megtapasztalhattam egyszer-kétszer(-háromszor), milyen is egy életre Kőszeg és Selmezbánya – szabadságát sem feladó – foglyának maradni ... (*december 8., kedd*)

Új Forrás 2022/1 – Tóth László: Utak, mondatok
Széjegyzetek elszellett napokhoz (2020)

81

Önzés

„Filozófusként éltem” – állítólag ezek voltak Casanova utolsó szavai a halála előtt. Igaz, kijelentését nehéz értelmeznünk, s több oldalról is közelíthetünk hozzá, hogy mire is gondolhatott vele. Egyik magyar fordítója és nagyszerű értelmezője, Kolozsvári Grandpierre Emil a reneszánsz középpontba helyezett viselkedéskultúráját, viselkedésfilozófiáját nézve, az „ügyes önzés filozófiájában” találta meg e mondat jelentését, amit végül – akár kalandorunk életének hiányos ismeretében is – el is hihetünk neki. De filozófusként éltem-e én is? A casanovai értelemben – s itt most nemcsak a nőkhöz való viszonyomat

és hozzájuk fűződő kapcsolataimat, „kalandjaimat” tekintve – bizonyosan nem. Bár az évek során sok mindent illetően kialakult a magam – olykor még alaposabban is átgondolt – filozófiája. Bizonyos azonban, hogy ennek (ezek) középpontjában nem az önzés áll(t). Hisz – most már (vagy egyelőre?)
82 elmondható – az élet ilyen-olyan helyzeteiben mindig sokkal inkább igyekeztem másokat képviselni, mintsem a magam érdekeit nézni (sokszor még ezek ellenében is). Mégsem érzek késztetést arra (ahogy nem is éreztem soha), hogy lázadjak magam ellen. Legfeljebb csendes beletörődéssel nyugtáztam olykor, hogy engem ilyen marhának teremtett az úr. És igyekeztem beérni azzal a legelővel, amelyre kicsapott. Inkább talán afféle diderot-i Mindenmindegy Jakab-féle alkat volnék. Aki, igaz, bár nem könnyen törődik bele akármibe (főleg a kudarcába), a megoldást elsősorban azok *be-látásában* és értelmezésében keresi. Aki ha el is bukott vagy el is buktatták, igyekezett felállni, s amint és ahogy lehetett, menni tovább... S ha mást nem, a kudarcait, vereségeit igyekezett nyereséggé *átfordítani*... Miközben arra is rájöhettek, hogy olykor a kudarcok is megerősíthetik az embert, szemben azokkal, akiket vélt vagy valós igazságaik tettek gyengévé... (december 13., vasárnap)

¹ Aki szintén ő maga volt annak idején, és ezen a(z írói) néven tette közzé érvényüket ma sem vesztett, ám kötetben azóta sem publikált verseit.

Képtelen vagyok napirendre térni a tény fölött, hogy én mindennap egy hajdani folyómederben futok vagy gyalogolok. Tudom, igen, a város eleven, zöld vénája, Jardines de Turia, a Turia parkjai, igen, de hiába van itt is, ott is medence, szökőkút, kanális, mégis kérdezem, lehet csak úgy, minden következmény nélkül kivezetni egy folyót a medréből? Vajon az a folyó nem követeli majd vissza egyszerűen, ami őt megilleti?

Patak Márta 83

A FOLYÓNAK MENNIE KELL A VÁROSBÓL

Arról nem is beszélve, hogy az emberek, akik még visszaemlékeznek, vajon hogyan élték meg, hogy a szemük láttára tűnt el a folyó a városukból?

A *tanúba* illő, ma már elképzelhetetlen megoldást választott a Franco-rendszer kormánya, amikor az 1957. október 14-i nagy áradás után eldöntötte, hogy a folyónak mennie kell a városból. Az autoriter politikai döntés több alternatív műszaki javaslat kizárásával született meg. A Műszaki Bizottságban a nemzetgazdasági miniszter, nyolc főigazgató és Valencia főbb közjogi méltóságai foglaltak helyet, civil ember persze egy sem. A nép nem szólhatott bele a döntésbe, melynek meghozatalakor egyáltalán nem végeztek mélyebb hatástanulmányt, hogy a folyó hiánya a régi vagy jelenléte az új mederben milyen környezeti vagy szociokulturális változásokat vonhat maga után. Ez hagyján, de a döntéshozatalkor még csak nem is annyira a műszaki, sokkalta inkább a gazdasági és urbanisztikai, no meg természetesen a spekulatív szempontok domináltak.

Az ellenkező javaslatokat egyszerűen lesöpörték az asztalról, és annak ellenére, hogy Plan Norte, vagyis az Északi Terv okozta volna a legkevesebb környezetromboló hatást, olcsóbb is, egyszerűbb is lett volna, mégis a gigantikus művelet, a Plan Sur vagyis a Déli Terv valósult meg, merthogy az meg kiváló eszköz lett a diktatúra propagandagépezetében. „Franco-megoldás” néven vonult be a köztudatba, akárcsak a kor többi nagy hidraulikai beruházása, jóllehet a művelet költségeit és a következményeit a helyieknek kellett viselniük. Mindegy, kerül, amibe kerül, a korabeli sajtó szerint a *Caudillo* vagyis a Vezér (vö. der Führer) és a kormány valóban nagyszabású megoldási javaslatát nyilvános ünnepléssel és hálájuk jeléül látványos petárdázással fogadták Valenciában. Az eseményen részt vett a város lakossága, annak reprezentatív intézményei. Valahogy így tudósítottak róla, arról viszont senki nem írt nyilvánosan, hogy a tiltakozók, a terv ellenzői hol voltak, miközben zajlott az össznépi ünneplés.

Hiába született tizenhét beadvány is a terv ellen, hiába kínált alternatív hidrológiai megoldást a szomszédos, és nagyon is érintett Mislata és

Quart de Poblet település helyi tanácsa, senki nem volt tekintettel rájuk. Utóbbi tanács képviselői hiába írták, hogy a Turia folyó elterelése csak anyagi kárt és beláthatatlan környezeti változást okozna a településükön, semmiféle előny nem származna belőle, ami indokolhatná, úgyhogy a tanács úgy látja, helyesebb volna egy olyan megoldást találni, amely nem róna ekkora terhet a település lakosságára, ugyanakkor arra is megoldást kínálna, hogy a Turia folyó áradása ne jelentsen többé gondot Valencia lakosságának. Akár víztározó építésével, akár a jelenlegi meder megfelelő gátrendszerrel való ellátásával vagy egyéb, arra alkalmas hidrológiai berendezések építésével. A levélnek természetesen semmi foganatja nem volt.

A Turia folyó öntözőközösségek elnöke, akiket leginkább érintett az elterelés, azt mondta a tervről, hogy *fáraói és megvalósíthatatlan, noha technikailag tökéletes, hiszen semmilyen gyakorlati vagy érzelmi tényezőt nem vesz figyelembe*. Ezerkétszáznál is többen írták alá azt a beadványt, mely szerint a Turia elterelése *a legnagyobb katasztrófa, ami Valenciát sújthatja; a Szajját, a Temzét vagy a Dunát soha senkinek nem jutott eszébe elterelni*. Őket is lesöpörték az asztalról, akik eldöntötték, hogy a Turiát ki kell ebrudalni a városból.

Az ötvenhetes volt tehát az utolsó árvíz Valenciában, amely nyolcvanegy ember halálát követelte, az anyagi kár tízmillió pesetára rúgott, ami ha jól bánok a nullákkal, hatszázezernél is többet jelent euróban. Nyolc hónappal a katasztrófa után a kormány bejelentette a folyó likvidálását, majd 1964-ig vártak a munkálatok megkezdésével. Hogy miért, arról nem szól a fáma, bár a műszaki előkészületek nyilván nem egyik napról a másikra zajlottak. Nem úgy van az, hogy ásunk egy új medret, és ezentúl majd abban megy a folyó.

Miután elkezdték, maga a kivitelezés is majd' egy teljes évtizeden keresztül tartott, 1973-ra fejeződött be. 1976 december elsején I. János Károly király aláírta az adományozó levelet, mely szerint a Turia folyó régi medre ezentúl a városhoz tartozik. És hogy szavamat ne felejtsem, a beruházás a költségvetési előirányzat szerinti kétmilliárd peseta helyett a végén hétmilliárdra rúgott.

Amikor arról folyt a vita, hogy hogyan előzhetnék meg Valenciában az újabb árvíz-katasztrófákat, mint mondtam, szigorúan csak a műszaki megoldásokat tekintették át, persze zárt ajtók mögött. Három javaslat hangzott el, az egyik szerint északi, a másik szerint déli irányba kell kivezetni a folyót a városból, és csupán a harmadik, a középső alapján maradhatott volna, viszont az a megoldás kapta a legkevesebb szavazatot. A bizottság tagjai azzal érveltek ellene, hogy a valenciaiaknak már elégük van a Turiából, számukra egyedül az jelent majd megnyugvást, ha a folyót a városon kívülre terelik.

Mit mondhatnánk erre, túl azon, hogy a Franco regnálásának ideje alatt végzett ilyen jellegű munkálatok vetekedtek a Rákosi- és a Ceuacescu-rendszer legdurvább természetkárosító megoldásaival? Szegény Turia pedig,

amely valamikor a város éke volt, nem hogy kikerült a városból, de attól fogva még csak nem is a tengerbe, hanem egy hatalmas, vasbeton csatornába, a déli gyűjtőmederbe ömlik, és a felismerhetetlenségig elvesztette folyó mivoltát.

A szakemberek szerint egy-két évtizeddel később már biztosan nem lehetett volna keresztülvinni egy ilyen gigantikus tervet, az ötvenes években azonban teljesen más volt a politikai légkör. Nagyon valószínű, hogy még a déli gyűjtőcsatorna megépítése mellett is lehetett volna olyan megoldást találni, hogy ne kelljen teljesen kivezetni a folyót, meg lehetett volna hagyni egy kisebb mederben, de ehhez a felső folyásánál vagy a torkolatánál kellett volna szabályozási munkálatokat végezni. Az azonban még ennél is valószínűbb, hogy a hatvanas évek közepe táján ez a megoldás sokkal tágabb perspektívát kínált a tűzhoz közel állóknak, hiszen a régi mederben felszabaduló terület nagyszerű lehetőséget kínált az ingatlanberuházásokra, a korban megszokott mutyizásokra. A mohó politikusok már előre dörzsölhették a tenyerüket, micsoda luxuslakásokat, irodaházakat, utakat lehet majd építeni ezután, hogy nem kell a folyóval számolni.

Ki tudja, mi lett volna, ha sikerül keresztülvinni ezeket a terveket, képzeljük el, mi lenne, ha a Turia hajdani medrében most autópálya vagy vasút menne. Hátborzongató. A nyolcvanas évek azonban Spanyolországba is elhozták a demokráciát, úgyhogy a népnek is volt már némi beleszólása, hogy mi történik a városában. A szakemberek között akadt olyan is, aki szerint vissza kellene hozni a folyót, ám akkor nem igen akadt támogatója. Mostanában viszont nem egy olyan véleményt hallani, hogy igenis vissza lehetne hozni a Turiát a városba, ráadásul a déli gyűjtő megléte mellett elképzelhetetlen, hogy olyan árvizek legyenek, mint az 57-es vagy amilyenek előtte is voltak. Nem tudom, szakmailag mennyire lenne kivitelezhető a visszavezetés, érzelmileg viszont teljesen indokolt. Szép is lenne, egész vékonyka kis Turia csörgedezne a park közepén, hidacskákkal, halacskákkal, vízi madárkákkal.

Félre tréfa, a Turia ma nem folyik a városban. Nem vagyok szakember, fizikailag nem is tudom elképzelni, hogy ezen a jó néhány kilométer hosszú, helyenként meglepően széles területen, egykori medrében, hol folyhatna ezután a Turia. Most nem egy részén parttól partig élő futball-, baseball- és tenispályákat, különböző épületeket, kávéházakat, játszótereket látok, halvány fogalmam sincs, hogy mi lenne ezekkel utána. Persze, amit ember épített, azt el is lehet bontani, főleg azok után, hogy azt is szívfájdalom nélkül elbontottuk, letaroltuk, kivezettük, ami eredetileg ott volt. Hogyne lehetne. Bármit lehet.

Nem vagyok biztos benne, ha közvéleménykutatást tartanának, visszavezessék-e a folyót vagy sem, a valenciai polgárok javarészt nem azt

mondanák-e, hogy maradjon minden így, ahogyan van. A régi állapotokra már csak az idősebbek emlékezhetnek, és bennük is inkább az a kép él, ahogyan menekülni kellett az árvíz elől. Nekik jobb így. Akik meg 57 után születtek, azok esetleg fényképről, meg a szüleik, nagyszüleik elbeszéléseiből ismerhetik a régi Valenciát, amikor még a Turia folyó mosta partjait. Ha viszont a kellő ismeretekkel rendelkező, igazán környezettudatos fiatalokat kérdeznék, ők szinte biztosan visszakérnék a városnak a folyóját. Ők más szemléletben nevelkedtek, nekik fontos, hogy a hátrálévő életükben természetesebb módon élhessenek, mint a szüleik.

Futok, futok a tenger felé, az utolsó métereken érzem, hogy közel a vége, mármint az uté, a régi mederé. Látom a víz közelségét jelző nádas. Én naiv, azt gondolom, lesz majd út tovább is, valamilyen ösvény, ahol valami majd emlékeztet rá, hogy itt egy folyó folyt régen, és megpillanthatom a tengert. Többen is jönnek elő a nádasból, valaminek lennie kell ott, ahogyan a régi meder másik végén is van, odáig is elfutottam, ott van a *canaleta*, a kis csatorna, legalább valami víz.

Hát itt nincsen. Nincs meg a hajdani torkolat, hiába keresem, a nádasba talán a dolgukat végezni járnak be a futók, sétálók, mert ott garantáltan nincs út, megnéztem. Kicsit csalódottan megyek föl a lépcsőn az utca szintjére, gondolom, majd onnan kerülök, és megnézem, hol ömlött a tengerbe az elveszett folyó. Hát nem. Ahogy saccolom, majd' egy kilométeren keresztül a vasúti sínek mellett halad a járda, úgyhogy inkább visszafordulok.

Hogy van ez? Egész a torkolatig nem terelhették el ezt a folyót. Vagy mégis? Igaz, semmi térlátásom, de valaminek akkor is maradni kellett belőle.

A leírások szerint a torkolat régen, évmilliókkal ezelőtt, a hajdani, az eltereléskorináljával északabbra volt. Maga a tenger sem így nézett ki akkor. A római korban még beljebb, a mai város Honduras terén volt a kikötő. Amikor építették ott a parkolóházat, kerültek elő leletek.

A jelenlegi kikötő munkálatai a XVIII. században kezdődtek, de akkor sem ment zökkenőmentesen a dolog: nem saját kútfőből merítem, szakember mondja, hogy mint minden kikötőnél, ahol folyóval kell számolni, itt is ugyanaz a probléma merült föl. A folyó medrét folyamatosan kotorni kell. Valenciában akkor ezt úgy oldották meg, hogy a torkolatot délebbre terelték, ezzel szőnyeg alá söpörték a problémát, pedig másképpen is lehetett volna. A XIX. század végén arról zajlott éles vita, hogy déli vagy északi irányba bővítsék-e tovább a kikötőt, és végül győzött a déli megoldás. Valencia itt a piros, hol a piros játékot játszotta a kikötővel, mindenáron el kellett érni, hogy a piros szivacs gömböcske egyik gyufásdoboz alatt se legyen ott.

Az akkori tervezőknek talán annyi mentségük lehet, hogy a torkolat mindig púp volt Valencia hátán. Amikor a 19. században délebbre vitték a kikötőt, akkor a tervezésnél azt is számításba kellett venniük, hogy megoldási

javaslatukkal a tengerparthoz, a torkolathoz közeli városrész menekülhessen meg a sorozatos árvizektől. Előtte a Turiának sosem volt igazi torkolata, hogy hol és hogyan ömlik a tengerbe, azt mindig az határozta meg, hogy éppen milyen a vízhozama. Az a folyó sosem volt szabályozva, örök időktől fogva zabolázatlanul haladt a medrében.

Ez hát a torkolat története. Hogy most mi van a régi torkolati résznél? Folyamatosan nyomatják oxigént az elrekesztett vízbe, nehogy megpohadjon. A hajdani folyómederből autópálya helyett is szerencsére hatalmas kiterjedésű park lett, külön utakkal a futóknak, a gyalogosoknak, a kerékpárosoknak, néhol a kerekes székeseknek. Ez jó. Ami viszont kiábrándító benne, az a lezárása. A folyó mintha még ebben az állapotában is követelné vissza a torkolatát. Merthogy, mondom, nincs kifutása a parknak a tengerre. Hogyan is lehetne, persze, értem én, valamit kellett kezdeni a torkolattal. Na de így lezárni valamit?

Tervezik, hogy létrehoznak egy hatalmas parkot a hajdani torkolat helyén, azon a majd' kéthektáros területen, már nevet is adtak neki, Torkolati Parknak fogják hívni, és több mint a felére sportlétesítmény, valószínűleg a Levante új komplexuma kerül majd. Ki tudja. A város, főleg a környék lakói viszont ennél többet szeretnének. Szeretnék, ha a kikötő is adna magából valamennyit az új torkolatnak, hiszen néhány kilométernyi aszfaltról lenne szó csupán. Nem is kerülne olyan sokba. Igaz, nem a régi, az évszázadokkal ezelőtti, meg nem is az újabb, hanem egy másik, egy másfajta torkolat lehetne.

Azonban mindez csak az érem egyik oldala. A másik viszont az, hogy az eltereléskor nem számoltak a város terjeszkedésével, márpedig kellett volna. Húsz-harminc év alatt teljesen felborult az egyensúly a város körül, a déli részen teljesen eltűnnek a zöld területek, annak ellenére, hogy a Déli Terv készítésekor bizonyos szempontokat még csak-csak figyelembe vettek a szakemberek, ámde már a hatvanas években azokat is felülírta a csillapíthatatlan fejlesztési láz, és ez így is ment egész a nyolcvanas évekig. Főleg az ipari létesítmények terjeszkedése miatt. Most már csak abban lehet bízni, hogy a betonvályú, vagyis a csatorna, amiben a Turia vizét elvezetik, majd megakadályozza a további terjeszkedést.

És akkor van itt még valami. Többször eszembe jutott, és lám, szakemberek is mondják, mi lesz akkor, ha megismétlődik az ötvenheteshez hasonló, szokatlanul heves felhőszakadás, mi lesz utána? Nem lesz már szabad, beépítetlen terület, ahol a vizet elnyelné a talaj. Ki tudja, egy ilyen mértékű esőzés nem okoz-e majd még nagyobb katasztrófát?

Persze, ami azt illeti, jelen állapotában nem is igazán lehet folyóról beszélni, hiszen onnantól kezdve, hogy új mederbe (vagyis vályúba) terelték, a Turia már nem az, ami volt. Számos vélemény lehet hallani arról, hogy

hogyan lehetne visszaadni Valenciának a folyóját, talán a legkivitelezhetőbb az lenne, ha valamilyen módon az új medret tennék természetesebbé, hogy úgy is nézzen ki benne a Turia, mint egy igazi folyó, nem mint egy pusztá elvezető csatorna.

88 Meglátjuk, mit hoz a jövő, egyelőre marad minden így, ahogy van, legalábbis egy darabig biztos nem lesz változás, úgyhogy most nyugodtan föl is állhatok, mehetek futni vagy gyalogolni Mislataig vagy a másik irányba, ahonnan, bár a meder véget ér, mégsem jutok el a tengerig.

OROSZ ANYAG

(underdogimages)

keresztes zoltán oroszországi fotográfiáiról

*„Ha erre jönnél,
Bármelyik utat választva, bárhonnan indulva,
Bármely időben, bármelyik évszakban,
Mindig ugyanígy lenne: fel kéne függeszteni
Véleményt meg fogalmat. Nem azért vagy itt, hogy igazolj,
Okulj vagy kíváncsiságodat kielégítsd
Vagy hírt vigyél. Azért vagy itt, hogy letérdelj
Ott, ahol az imának érvénye volt. És több az ima,
Mint szavak rendje, mint az imádkozó szellem
Éber foglalatossága, az imádkozó hangnak szólalása.
**És amire a holtaknak nem volt szavuk, amíg éltek,
El tudják mondani most, hogy halottak. A holtak közlési módja
A tűznyelveké, túltesz az élő beszéden.
Ez a metszőpontja az időtlen pillanatnak,
Anglia és a sehohsem. A soha és a mindig.”**
(T. S. Eliot: *Négy kvartett*)*

Hadd kezdjem azzal, hogy Zoli képei poétikus alkotások. Versképek. Ezért is állnak itt Eliot sorai, és hívom mindvégig segítőmül Rilket.

Nehéz volt a döntés, hol kezdjem. Eleinte próbáltam a „lényeggel”. Arról igyekeztem írni, hogy mi is van ezeken a képeken. Bele is fogtam a szöveg megírásába, de ahogy haladtam benne, rájöttem, hogy nem a közepén, hanem az elején kell kezdenem!

A HELYSZÍN: OROSZORSZÁG. Kezdjük a címnél, tehát a helyszínnél! Orosz anyag. Ismerős ez a szenvedély. Sokakat vonzott már a szláv lélek mélysége. Többek között Rilket, majd száz évvel ezelőtt. Rokonlelkek? Ha pontosítani akarnám, azt is mondhatnám, hogy legalább három oka van annak, hogy Rilket

idézem. Az első Oroszország. Négy év oroszországi barangolás képeiből láthatunk válogatást. Keresztes Zoltán erről az alábbiakat mondja: „A kiállított képek Oroszországban készültek az elmúlt négy évben, az ottani utazásaim során. Elvetődtem az Altáj-hegységbe, az Északi-sarkkörön túlra, és
90 többször is Szibériába. Mindenhol a személyes múltom messze túlmutatató zsigeri ismerősség fogadott.” Rilke szavai „kísértetiesen” hasonlóak. Százegy évvel ezelőtt, 1920-ban egy levelében az alábbiakat írja: „Oroszország tett azzá, ami vagyok, bensőleg onnan származom, egész benső eredetem ott van!” (Rainer Maria Rilke: *Levelek I–IV.* (1894–1926). Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014.) Aztán ugyanebben az évben egy másik levélben: „Talán azt mondanám: az orosz ember számtalan példával bizonyította számomra, hogy még egy – az ellenállás összes energiáit tartósan megbénító – szolgaság és katasztrófa sem okozza szükségszerűen a lélek pusztulását. Létezik – legalábbis a szláv lélekben – az alávetettségnek egy olyan foka, amit joggal nevezhetünk tökéletesnek, hiszen ez az alávetés – még a legnyomasztóbb és legsúlyosabb tehertételek közepette is – bizonyos titokzatos játékeretet teremt a lélekben, a Létnek negyedik dimenzióját, amelyben – uralkodjanak bármely baljós állapotok – egy új, végtelen és valóban független lelki szabadság születik.” (Uo.)

Oroszország – a költő és a fotográfus szerelme, választott hazája – olyan erőik birodalma, olyan emberi és emberen túli erőké, amelyek az ő megélésük szerint a nyugattól idegenek, vagyis ott fellelhetetlenek. Többek között a fájdalom és a szenvedés hordozásának sajátos módját tapasztalják meg, mintha hazajárna a lelkük; a fájdalommal teli lélek, hogy – ha nem is vigaszt, de – valamiféle nyugalmat nyerjen. És még többet ennél. Hogy magasba emelje, vagy akár mélybe taszítsa őket az átélt – mindeközben imává váló – fájdalom, ami az orosz embert térdre borulásra készíteti. A helyszín tehát: Oroszország. A téma pedig a fájdalom. Ennél is konkrétan, valami fájdalommal átítatott, fájdalomon edzett szabadság. A fájdalom elviselésének bátorsága nyugtázza le Rilkét, és az, hogy azt érzékeli, hogy az orosz ember, a szláv lélek, még a legsúlyosabb tehertételek közepette is – vagy éppen attól megmértve – megőrzi a lelkét. Nem pusztul teljesen bele. Ha viszont nem pusztul bele, miközben megéli, hordja és szenved, valami történik vele. Teremtődik egy titokzatos játéktér a lélekben, ahogy a költő írja, majd magától értetődően elnevezi a *Lét negyedik dimenziójának*. Ezen a játéktéren bókászva *mondhatja ki* velem, hogy Keresztes Zoltán képei erről a negyedik dimenzióról adnak hírt. Talán túlzásnak tűnhet mindez, de kérem, hogy kövessenek – egy gondolat erejéig! Mert látszólag önkényes gondolatokat fűzök fel egy szálra, amikor arra kérdezek rá, hogy vajon mi történik, illetve mi nem történik ezeken a képeken. Mert *ez utóbbi lesz a fontos*. A dolgok, a tárgyak (egy ház, egy bárka, egy fészület), nem mozdulnak, és soha nem is fognak megmozdulni –

legalábbis így érzékelhetjük ezeken a képeken. A bárka nem száll már vízre, az épületet nem tölti meg élet a jövőben sem. Néha valami vagy valaki mintha megmozdulna, mozdulatot sejtetne. Egy madár szárnya rebben, egy kutya lomhán vonul át előttünk, egy emberalak épphogy moccan. Ha mozognak is ezek a részelemek, csakis azért, hogy felerősítsék az összkép 91 mozdulatlanságát. A világ pedig azért nem mozdul meg, mert egy nagyobb horderejű elmozdulás zajlik itt. *A Lét negyedik dimenziójában* – ha valahol, hát csak itt igazán – közeledik egymáshoz élet és halál (élők és a holtak, emberek és angyalok).

TERET KAP. Mikor visszahúzódnak emberek, dolgok, az elevenség megszűnik, még az időjárás is legtöbbször zordabb oldalát mutatja, a meleg is odébb áll, hogy beengedje a dolgok végeztét, a pusztulást, az enyészetet. Hiszen: „Csak a határt nem ismerő, a mindenféle kíváncsi emberi elem kuszasága következtében, vagyis hogy ily jelben mindenkivel bármi megtörténhet, így került rossz hírbe a pusztulás, mert mily meghitt is, ha a magunkéban, a szenvedélyesen tudott közegeben jön szemközt velünk!” (Rainer Maria Rilke: *Végrendelet*. Ford. Tandori Dezső, in: *Uő: Duinói Elégikák*. Helikon Stúdió. Gyomaendrőd. 1988. 107.o.)

Minden szépségével, nyugalomával, rendíthetetlen magárahagyottságával hátrébb húzódik, kiürül a tér. Csend lesz. Nemes Nagy Ágnes mondja Rilkeről, hogy az élete, „a megírhatóság, a kimondhatóság, sőt a tapasztalhatóság szélén járó, 'túl-erős' élményeket hozozott... Hogy mit nevezhetünk túl erősnek, az alkat dolga. Az élmény szempontjából ez teljesen mindegy. Bizonyos, hogy Rilke – szövegéből ítélve – az elviselhető határán járt, sokszor azon is túl, és onnan küldte üzeneteit abból a tartományból, ahol a kiáltozás, a jajongás teljességgel inadekvát, ahol már okvetlenül le kell eresztetni a hangot, sőt – elnémulni.” (Nemes Nagy Ágnes: *Rilke-alfafa*)

Ebben a csendben, ebben az elnémulásban van valami megelőlegezettség, valami jégszilárd bizakodás abban, hogy talán *ők* is felbukkannak, vagy valamiféle jelet adnak, talán szóra bírjuk őket. És milyen beszéd lenne az? Talán olyasféle, mint amiről Eliot beszél a *Négy kvartett*ben. Olyan beszéd, ami élőként nem mondható. A holtak közlési módja a tűznyelveké, *túltesz az élő beszéden*, mondja a költő. *A soha és a mindig* metszéspontja: időtlen pillanat.

HALOTTAINK ÉS AZ ANGYALOK. Elevenen bennünk élnek a halottaink és az angyalok. Az Oroszország iránti közös vonzódás mellett ők a második okai annak, hogy Rilket idézem. Nála többet, róluk – kevesen tudtak. Ő a verseivel és a leveleiben teremt helyet, invokálva elvesztett szeretteit; és mintha lenne valami titkos szövetség a költő és az angyalok közt. Nagyobb tudással bír róluk, mint mi, földi halandók... élet és halál közt ki-bejárókról, holtakról, és a közties lényekről, az angyalokról. Mintha nála angyal és a holt egymásba érne, összeecsúszna. A rilkei angyalról írja Nemes Nagy Ágnes, hogy „a szakrális emóció forrásai felé vezet, az ismeretlen, a tudattalan felé, amelyet mégis ki kell mondani. Vagy legalábbis meg kell próbálni kimondását. Még akkor is, ha »iszonyú minden angyal«. És ez kell adja a megnevezés szárnysuhogásos étoszát.” (Nemes-Nagy Ágnes: *Rilke-alfafa*) Miattuk és velük tanuljuk a halált, mert tanulnunk kell. És íme, itt a harmadik ok!

A HALÁL TANULÁSA. Rilke mély meggyőződéssel vallott arról, hogy nincs feltétlenebb kötelességünk, mint minden nap tanulni a halált; de ahogy írja, tudásunkat erről „nem az élet megvetésével gazdagíthatjuk, hanem ha az itteni földi világ tenyerünkre emelt és harapással megtört érett gyümölcse itat át bennünket a halál ízeivel” (Rainer Maria Rilke: *Levelek I-IV*. (1894–1926). Cédrus Művészeti Alapítvány – Napkút Kiadó, 2014.). Ha bármit tudni akarunk az életről, ahhoz a halált kell tanulnunk. Ez a gondolat már az ókortól kezdve meghatározó a filozófiában, és persze ezt találjuk a szerzetesi élet gyakorlatában is. Ez a gondolat a meghatározó Jacques Derrida *Marx kísértetei* című könyvében is. Derrida itt arról beszél, hogy ha az a teendőnk, hogy megtanuljunk élni, arra csak az élet és halál közöttiben kerülhet sor. Sem egyedül az életben, sem egyedül a halálban. „A szellemeket kellene tehát megtanulni. Még akkor is, és különösen akkor, ha ez, a kísértetiesség, nincs. Megtanulni élni a fantomokkal, a fantomok társalgásában, társaságában vagy társulatában, érintkezés nélküli érintkezésben. Másként élni, és jobban. Nem jobban, igazabban. De velük.” (J. Derrida: *Marx kísértetei*. Ford. Boros János, Csordás Gábor és Orbán Jolán. Jelenkor, Pécs, 1995. 8–9.)

Azt hiszem, Keresztes Zoltán képei segítenek ebben. A képeket követve, Zolit követve, történik valami, amiért az ember hálás lesz. Ha a *követésükkel* távoli útítársakká szegődünk, messziről indulunk: a világ végéről, és ugyanoda, a világ végére érkezünk meg. De valami történik közben! A bátorságot, az erőt, a szenvedés terhének viselését Zoli vette a vállára. Már nevéből is odahagyta a nagybetűket... Szimbolikus gesztusa olyan, mint a pókerasztalnál, amikor lecsatolják az órát, asztalra teszik a gyűrűt. Mi maradt még? A magára hagyott, partra vetett bárka már nem félelmetes, majdhogynem megnyugtató. A végére érni a dolgoknak nem csak veszteséget jelenthet, hanem megérkezést, szelíd megkönnyebbülést is. Letenni a terhet, lemondani.

Békülünk a halállal? Vagy inkább tanuljuk a lemondást? Dacolva, távolítva, majd egyre engedékenyebben. Mert már nem riaszt annyira a hideg, a pusztulás. Megbékélésről nem beszélhetünk. Anyaként ebben szinte biztos lehetek. Próbálok máshonnan, máshogy megközelíteni ezt az érzést. Azt hittem, Zoli képein örökké hideg lesz, elviselhetetlen didergés. 93 Azt hittem, mindig légszomjam lesz, ha a képeket nézem. Azt hittem, nem férhetek hozzájuk, nem érinthetem *őket*. De ezt tanulja az ember az alázattól. Hogy túl a személyesen, túl a fájdalomon, túl az életen, a szeretet erősebb lehet a halálnál. S hogy a halál hova vezet, az ismét rejtély – már ha az ember hajlandó nem túl gyorsan megérteni titkait. Még nem értem, mitől kezdem érezni a fények más színét a képeken. Színekét, melegebb fényekét, a hajnalpírt.

Én változtam, ő változott, vagy történik valami... És ha történik – miben, kiben, bennünk? Csak áltatom magam? Csak reménykedem? Nem tudhatom, marad hát az ízérezékelés, a szagok, a benyomásokra alapozott alázatos bizalom. Ki nem mondhatom, néven nem nevezhetem. És mégis. A képekkel, Veled vándorolva, közelebb jutottam ahhoz, amire a bölcsesség szerelmesei áhítoznak. *Másként élni, és jobban. Nem jobban, igazabban. De velük.*

ALAKOK GYEREKKORI TÁJBAN

Bohumil Hrabal után szabadon

Ha az álmok elhoznák gyerekkori vitézkedéseimet,
visszaadnák udvari játékaim megmaradt illatát,
álmottasan hüppögve
összeszámolnám minden sebhelyem,
és a mai ég gyógyírjával,
a most ellobbant évszak balzsamával
visszamennék, és belaknám a ház bánat ülte bútorait,
feléleszteném a szerelem, a halál, a hidegvér rítusait,
kinyitnám az ablakokat, hogy behallatszon a kutyák ugatása
elnyomva az akadémikus hangokat.

Ha az álmok Budapestre vinnének
vasúti vágányokon,
megtalálnám a sorstörött költőt a pályatesten,
ha a tétlen virrasztás
Katmanduba vagy a profán Babilóniába vinne,
az első szerelem
napsugaras, gabonailattal és hunyorgó arcok gyorsfényképeivel teli
napjairól kérdezném magam.

Ma álmaim nem visznek se Isztanbulba, se Marokkóba,
és nem látom lepusztult egykori házunkat,
se Mark Twaint, se Tom Sawyert zenéimre sétálni.
Hová tűntek azok a napok?
A nagy, családi évészetek és a búvalbélelt nagybácsi?
Mi lett a stadionban látott góllal,
a rézbőrű lánnyal, akiről több kép ityegett falaimon?

Az álmok a megégett angyalok bukását,
a sorstöröttek visszatérését, egy új szerelem satnyaságát jövendölik.
Annyira fura itt minden,
mintha ítéletidőben érkeztem volna.

95

Minden rettegésem, bajom elmúlna,
ha egy napra visszatérhetnék első karácsonyomhoz,
hogy ne kelljen megmondanom a színeknek,
Turner és Chagall már hosszú ideje halott.
Lecserélem titkaimat, mert nem mondtam el őket szerelmeimnek,
akik tudtom nélkül ott élnek szavaimban.

De nem várnak se Budapesten, se Babilóniában,
se Isztambulban, se Marokkóban.
Az ilyen arcok kimaradnak az álomból.
A gyerekkor menekül a sorscsapásoktól.
A labda leereszt a romos házban,
és megint éppoly gyanúsán pecsétes a ruhám.

Tovatónt a gyerekkor, és sose tudtam,
hová tűnnek télen a Central Park kacsái,
hogy az élet arról szól-e, hogy figyelünk a rozszban¹,
vagy barlangba bújunk, hogy egyedül legyünk Becky Thatcherrel.
Nem tudtam, hogy az élet arról szól-e,
hogy mezítláb mászkálunk a Mississippi partvidékén².
Vagy a felszálló gépeket nézegetjük nagyapával Santa Martában³.
Eltűnt a gyerekkorom, és nem néztem meg újra az „Ezeréves sólymot”,
és nem menekültem Obi-Wan Kenobival és Leila hercegnővel⁴.

Ennyi feladvány közt azt volt a legnehezebb megérteni,
hogy a világ nem több, mint tévelygő istenek otthona.

Szilágyi Mihály fordítása

¹ Ld. J. D. Salinger: *Rozszban a fogó* [azelőtt: *Zabhegyező*] c. regénye (Európa Könyvkiadó, ford. Barna Imre)

² Ld. Mark Twain: *Tom Sawyer kalandjai* c. regénye (Helikon Kiadó, ford. Koroknay István)

³ Ld. G. García Márquez: *Száz év magány* c. regénye (Magvető Könyvkiadó, ford. Székács Vera)

⁴ Ld. *Csillagok háborúja* c. amerikai filmsorozat (20th Century Fox Stúdiók, rend. George Lucas)

Folyóiratunk a
NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM és az EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA
anyagi támogatásával jelenik meg.
Terjeszti a Budapesti, a Nemzeti és a Vidéki HIRKER RT. és alternatív terjesztők

Szerkesztők

JÁSZ ATTILA – Csendes Toll (főszerkesztő)

PAPP MÁTÉ (költészet rovat: mahbija@gmail.com, zene online rovat)

REICHERT GÁBOR (főszerkesztő-helyettes, kritika rovat: reichertgabor87@gmail.com)

SZÉNÁSI ZOLTÁN (próza rovat: szenazol@gmail.com)

Lapterv és műszaki szerkesztés

SELLYEI TAMÁS OTTÓ

Munkatársak

HEGEDŰS GYÖNGYI, KAKUK TAMÁS, MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR,
SOPOTNIK ZOLTÁN, SZILÁGYI MIHÁLY

Online

PAPP MÁTÉ (felelős szerkesztő), SZŰCS BALÁZS PÉTER

Tiszteletbeli munkatársak

BARI KÁROLY, BUJI FERENC, DUKAY BARNABÁS, CSEKE ÁKOS, GERLÓCZY GÁBOR,
KELÉNYI BÉLA, KRULIK ZOLTÁN, MONOSTORI IMRE (1945–2021), MUZSNAY ÁKOS,
TOLNAI OTTÓ, URI ASAF

ÚJ FORRÁS

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALMI FOLYÓIRAT
ALAPÍTÓ A KOMÁROM-ESZTERGOM MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT
JÓZSEF ATTILA MEGYEI ÉS VÁROSI KÖNYVTÁRA

Megjelenik évente tízszer

Alapítva ezerkilencszázhatvankilencben

Alapító főszerkesztő: PAYER ISTVÁN

Szerkesztőség: 2836 Baj-Szőlőhegy 2722/4

E-mail: jasz.attila@ujforras.hu. Interneten olvasható: www.ujforras.hu

Előfizethető az Új Forrás szerkesztőségi címen. Előfizetési díj egy évre 5000 Ft.

ISSN 0133-5332

Kiadja a József Attila Megyei Könyvtár. A kiadásért felel: Új Forrás Kiadó Nonprofit Kft.

Készült a BD Sollers nyomdájában Tatán.